

TÜRK HARB-İŞ SENDİKASI

**Türkiye'de
Ücretliler
Üzerindeki
Vergi Yüklü**

Bu araştırma, Türk Harb-iş Sendikası tarafından
Maliye Bakanlığı Gelirler Başkontrolörü
Sakıp Őeker'e hazırlatılmıştır.

TÜRK HARB-İş SENDİKASI

İnkılap Sok. No: 20 Kızılay-Ankara
Tel: 0.312. 417 50 97 Fax: 0.312. 417 13 64

Haziran 1994

Teknik Hazırlık: Dosya Yayıncılık

Baskı: Rekor Ofset

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
SOSYAL DEVLET VE VERGİLEME İLKELERİ	3
A. SOSYAL DEVLET KAVRAMI VE VERGİ ADALETİ	4
1. Vergi Nedir?	4
2. Mali Güç Kavramı	5
3. Mükellef (Yükümlü) ve Vergi Sorumlusu	6
B. VERGİLEME İLKELERİ	7
1. Genellik ve Eşitlik İlkesi	7
2. Yasallık ve Açıklık İlkesi	7
3. Uygunluk İlkesi	8
4. İktisadilik İlkesi	8
C. VERGİ KAPASİTESİ VE VERGİNİN OPTİMİZASYONU	9
1. Vergi Kapasitesi (Vergilenebilir Kapasite)	9
2. Optimal Vergi Noktası (En Uygun Vergi Oranı)	9
3. Verginin Sosyal Faydası ve Sosyal Maliyeti	10
4. Vergi Esnekliği	11
5. Vergilenebilir Kapasiteyi Daraltan Nedenler	12
D. DOLAYSIZ (VASITASIZ) VERGİ - DOLAYLI (VASITALI) VERGİ AYRIMI	14
E. TÜRK VERGİ SİSTEMİNE GENEL BİR BAKIŞ	18
F. VERGİ GELİRLERİNİN ORANSAL DAĞILIMI	20
G. BULGULAR, TESPİTLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	21
1. Sosyal Devlet Kavramı ve Vergi Adaleti	21
2. Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Vergi Gelirlerinin Dağılımı	21
II. BÖLÜM	
VERGİ YÜKÜ, VERGİ YÜKÜ İNCELEMELERİNİN ÖNEMİ	
TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE VERGİ YÜKÜ ORANLARI	23
A. VERGİ YÜKÜ VE VERGİ YÜKÜ TÜRLERİ	24
1. Vergi Yükü Kavramı	24
2. Vergi Yükü Türleri	26
a. Toplam Vergi Yükü	26
b. Kişisel Vergi Yükü	27
c. Net Vergi Yükü	27
d. Sektörel Vergi Yükü	27
e. Efektif Vergi Yükü (Gelir Gruplarına Göre Vergi Yükü)	28
B. VERGİ YÜKÜ İNCELEMELERİNİN GEREĞİ VE ÖNEMİ	29
C. TÜRKİYE'DE VERGİ YÜKÜ ORANLARI	30
1. Toplam Vergi Yükü Oranı	30

a. Parafiskal Gelirler Hariç Vergi Yüğü	30
b. Parafiskal Gelirler Dahil Vergi Yüğü	30
2. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının Kesenek ve Prim Tahsilatı ve Aktif Sigortalı Sayısı	30

D. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE GELİR DAĞILIMINDAKİ EŞİTSİZLİKLER 34

1. Genel Açıklama	34
2. 1973 Yılı Gelir Dağılımı (Faktör Gelirleri)	34
3. Türkiye'de 1963-1987 Gelir Dağılımı Sonuçları	35
4. D.İ.E.'ye Göre Ücretli Kesimin Faktör Gelirlerinden (Milli Gelir) Aldığı Pay	38
a. D.İ.E.'ye Göre Faktör Gelirleri Dağılımı	38
b. D.İ.E.'ye Göre Hanehalkı Gelirlerinin Ücret-Ücret Dışı Dağılımı	38
c. D.İ.E.'ye Göre Hanehalkı Fertlerinin İş Durumuna Göre Dağılımı	40
d. İstihdam Durumu	40
e. İstihdamdaki Artış ve Ücret Gelirlerindeki Düşüşe İlişkin Tespit ve Görüşler	40
5. Ücret Seviyesindeki Gelişmeler	43
6. Sendikalaşma Oranı	45

E. GELİR ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLERİN KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI 47

1. Tevkif Suretiyle Alınan Gelir Vergisinin Kaynaklarına Göre Dağılımı	47
2. Kurumlar Vergisi Dahil Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Dağılımı	48

F. YURTIÇİ FAKTÖR GELİRLERİ DAĞILIMINDAKİ GELİŞMELER (1973-1991) 51

G. ÜCRETİLERİN 1980-1992 YILLARINDA MİLLİ GELİRDEN ALDIĞI PAY VE ÖDEDİKLERİ VERGİ (EFEKTİF VERGİ YÜKÜ) 52

1. Gelir Gruplarının Ödedikleri Vergilerin Vergi Gelirleri İçindeki Payı	52
2. Efektif Vergi Yüğü (Oranları)	53

H. ÜCRETLER ÜZERİNDEKİ VERGİ BASKISI 56

I. BULGULAR, TESPİTLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 58

1. Türkiye'de Gelir Dağılımı	58
2. Vergi Yüğü İncelemelerinin Önemi ve Türkiye'de Toplam Vergi Yüğü	58
3. Efektif Vergi Yüğü ve Vergi Baskısı	59

III. BÖLÜM

ÜCRETİN VERGİLENDİRİLMESİ VE ÜCRETLERDE VERGİ YÜKÜ 61

A. ÜCRETİN TANIMI 62

B. ÜCRETİN VERGİLENDİRİLMESİ 63

1. Gerçek Usulde Vergilendirme (Kaynakta Kesinti Suretiyle Ödeme ve Beyanname Verme)	63
2. Götürü Usulde Vergilendirme	64

C. ÜCRETLERLE İLGİLİ VERGİ İSTİSNALARI VE İNDİRİMLERİ 65

D. ASGARİ ÜCRET KONUSU 67

E. EN AZ GEÇİM İNDİRİMİ (ÖZEL VE GENEL İNDİRİM UYGULAMALARI) 69

1. Vergi İndirimi Yöntemi	70
2. Matrahtan İndirim Yöntemi	70
F. ÖZEL GİDER İNDİRİMİ SİSTEMİ	72
1. Özel Gider İndirimi Sisteminde (ÖGİS) Vergi İadesinin Hesabı	73
2. ÖGİS'nde Gelirin 2/3'ünün Harcanması Durumunda Vergi İadesinin Hesabı	74
3. 2978 Sayılı Kanuna Göre Vergi İadesinin Hesabı ve ÖGİS'in Karşılaştırılması	75
4. Özel Hizmet Tazminatı Alan Memurun ÖGİS'ne Göre Alabileceği Vergi İadesi ve 2978 Sayılı Kanun ile Karşılaştırılması	75
a. 2978 Sayılı Kanuna Göre Vergi İadesi Tutarı	77
b. ÖGİS'ne Göre Vergi İadesi Tutarı	78
5. Özel Gider İndirimi Yoluyla Vergi İadesi Yönteminin Eleştirisi ve Yapılması Gereken Düzenlemeler	79
G. ÜCRETLİLERİN VERGİ YÜKÜ	82
1. Ücret Bordrosu Üzerinde Görülen Vergi Yüğü (Dolaysız Vergi Yüğü)	82
2. Dolaylı Vergilerin Sebep Olduğu Vergi Yüğü	82
3. Asgari Ücretlinin Vergi Yüğü	84
a. Ücret Bordrosu Üzerinde Görünen Vergi Yüğü	84
b. Asgari Ücretlinin Dolaylı Vergiler Dahil Vergi Yüğü	85
4. Asgari Ücretin Üstünde Gelir Elde Edenlerin Vergi Yüğü	87
H. İŞÇİ VE MEMUR ARASINDAKİ VERGİ YÜKÜ FARKI	89
I. VERGİ İADELERİNİN VERGİ YÜKÜNE ETKİSİ	90
1. Vergi İadesinden Yararlanabileceklerin Sayısı	90
2. Vergi İadesi Ödemeleri ve Asgari Ücretliye Yapılan Vergi İadesi (1984-1994)	91
İ. VERGİ İADELERİ DİKKATE ALINARAK HESAPLANAN VERGİ YÜKÜ ORANLARI	93
J. ÜCRETTEN YAPILAN KESİNTİLERİN ÜCRETLİLER ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ	94
K. GELİR VERGİSİ TARİFESİNDEKİ GELİR DİLİMLERİ NE ÖLÇÜDE ARTAN ORANLIDIR?	96
L. BULGULAR, TESPİTLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	98
1. Asgari Ücretlinin Vergi Yüğü ve En Az Geçim İndirimi	98
2. Vergi İadesi Ödemelerinin Vergi Yüğüne Etkisi	99
3. Ücret Üzerinden Yapılan Kesintilerin Ücretli ve Vergi Uygulaması Üzerindeki Olumsuz Etkileri	100
IV. BÖLÜM	
ÜCRETLİLER DIŞINDAKİLERİN (MÜTEŞEBBİSLERİN) VERGİ YÜKÜ	101
A. GERÇEK USULE TABİ OLANLARIN BEYAN ETTİKLERİ GELİRLER VE ÖDEYECEKLERİ VERGİLER	102
B. ÜCRETLİLER İLE MÜTEŞEBBİSLERİN ÖDEDİĞİ YILLIK GELİR VEYA KURUMLAR VERGİSİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	104
C. GELİR UNSURLARI İTİBARIYLA BEYAN EDİLEN ORTALAMA GELİR	106

D. BAZI TİCARİ VE MESLEKİ KAZANÇ SAHİPLERİNİN 1992 YILI İÇİN BEYAN ETTİĞİ GELİRLER VE ÖDEYECEKLERİ GELİR VERGİSİ TUTARLARI	108
E. GÖTÜRÜ USULE TABİ OLANLARIN ÖDEDİKLERİ ORTALAMA VERGİLER	110
F. GÖTÜRÜ USULE TABİ OLANLARLA ASGARİ ÜCRETİNİN ÖDEDİKLERİ GELİR VERGİSİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	112
G. KAYITDIŞI EKONOMİ KONUSU	114
H. BULGULAR, TESPİTLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	117
1. Ücretli Kesim ile Diğer Kesimlerin Ödedikleri Vergilerin Karşılaştırılması	117
2. Vergilendirme Yöntemlerine Göre Mükellef Sayısı	118
3. Kayıtdışı Ekonomi Gelir Dağılımını Bozmakta ve Toplumu Rejime Yabancılaştırmaktadır	119
4. Bütçe Açıkları ve Ödemeler Dengesi Karşısında Ücretliler Yönünden İzlenecek Maliye Politikaları	120
 V. BÖLÜM	
OECD ÜLKELERİNDE ÜCRETLİLERİN VERGİLENDİRİLMESİ VE VERGİ YÜKÜ ORANLARI	121
A. OECD ÜLKELERİNDE ÜCRETLİLERİN VERGİLENDİRİLMESİ	122
B. OECD ÜLKELERİNDE VERGİLEME SİSTEMİ (ÜNİTER-SEDÜLER SİSTEM)	125
C. OECD ÜLKELERİNDE GELİR VERGİSİNİN DAHA ADİL HALE GETİRİLMESİ YÖNÜNDEKİ ÇALIŞMALAR	126
D. ORTALAMA ÜRETİM İŞÇİSİ KAZANÇLARINDA ORTALAMA VERGİ ORANLARI	127
E. SOSYAL GÜVENLİK KESİNTİLERİNİN DURUMU	129
F. AT VE TÜRKİYE'DE ÜCRETLİLER ÜZERİNDEKİ VERGİ YÜKÜ KARŞILAŞTIRMASI	131
G. OECD ÜLKELERİNDE TOPLAM VERGİ YÜKÜ VE TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRILMASI VE DEĞERLENDİRMELERİMİZ	134
 VI. BÖLÜM	
GENEL BİR DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	137
A. SONUÇLAR VE GENEL BİR DEĞERLENDİRME	138
B. ÜCRETLERİN VERGİLENDİRİLMESİYLE İLGİLİ ÖNERİLERİMİZ	140
 YARARLANILAN KAYNAKLAR	145

TABLolar

I. BÖLÜM

1.1	Vergi Esnekliği	12
1.2	Genel Bütçe Vergi Gelirleri	16
1.3	Vasıtasız Vergiler-Vasıtalı Vergiler	16
1.4	Konsolide Bütçe Gelir Tahsilatı ve Gelir Türleri	17
1.5	Vergi Gelirlerinin Vergi Türlerine Göre Dağılımı	20

II. BÖLÜM

2.1	Toplam Vergi Yüğü Oranları (Parafiskal Gelirler Hariç)	31
2.2	Toplam Vergi Yüğü Oranları (Parafiskal Gelirler Dahil)	32
2.3	Sosyal Güvenlik Primleri Gelirleri	33
2.4	Sosyal Güvenlik Kapsamında Çalışanlar ve Aylık Alanların Sayısı	33
2.5	Türkiye'de Gelirin Türlerine Göre Dağılımı (1973)	35
2.6	Gelir Dağılımı (%20'lik Nüfusa Düşen Milli Gelir Payı)	36
2.7	Faktör Gelirleri Dağılımı (1987)	38
2.8	Hanehalklarının Ücret ve Ücret Dışı Gelirleri (1987)	39
2.9	Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumlarına Göre Gelirleri (1987)	40
2.10	Yurtiçi İstihdam Durumu	41
2.11	İşgücünün İstihdam Konumuna Göre Dağılımı	41
2.12	Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Fonksiyonel Dağılımı (1973-1990)	42
2.13	1979-1992 Dönemi Reel Ücretler ve Ücretlerdeki Değişimler	44
2.14	1979-1992 Dönemi Fiat ve Ücret Endeksleri (TEFE Göre)	45
2.15	Çalışan Toplam İşçi ve Sendikalı İşçi Sayısı	46
2.16	Tevkif Suretiyle Alınan Gelir Vergisinin Kaynaklarına Göre Dağılımı	47
2.17	Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Dağılımı	49
2.18	K.V. Dahil Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Kaynaklarına Göre Oransal Dağılımı	50
2.19	Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Dağılımında Ücret Gelirlerinin Payı	51
2.20	Vergi Gelirlerinin Faktör Gelirlerine Göre Dağılımı	52
2.21	Efektif Vergi Oranları	53
2.22	Ücretli Kesimin Efektif Vergi Yüğü	54
2.23	Ücret Dışı Kesimlerin Efektif Vergi Yüğü	55
2.24	Vergi Baskısı Katsayıları	57

III BÖLÜM

3.1	Özel İndirimin Asgari Ücrete Oranı	69
3.2	Vergi İadesi Karşılaştırması	75
3.3	Öz.Hiz. Tazminatı Alan Memurun Vergi İadesi Karşılaştırması	78
3.4	3946 Sayılı Kanunla Getirilen ÖĞİS'in Ücretliler Üzerindeki Vergi Yüğüne Etkisi ve Mevcut Uygulama ile Karşılaştırılması	79
3.5	Toplam Dolaylı Vergi Yüğü	83
3.6	Dolaylı Vergilerin Genel Ekonomi İçindeki Payı	83
3.7	Asgari Ücretlinin Vergi Yüğü (1992-1994)	84

3.8	Asgari Ücrette ki Kamu ve İşçi Payı (1993-1994)	86
3.9	Asgari Ücretteki Toplam Vergi Yüğü (Dolaylı Vergiler Dahil)	87
3.10	Asgari Ücretin Üstünde Ücret Alanların Vergi Yüğü	88
3.11	Vergi İadesinde Yararlanabileceklerin Sayısı	90
3.12	2978 Sayılı Kanuna Göre Yapılan Vergi İadeleri ve Net Asgari Ücrete Oranı	91
3.13	Vergi İadelerinin Dikkate Alınması Halinde Toplam Net Vergi Yüğü	93
3.14	Gelir Vergisi Tarifesi Özel İndirim ve TEFE Artışı Karşılaştırması	97

IV BÖLÜM

4.1	Beyannameli Mükelleflerin Kazanç Miktarı ve Ödeyecekleri Vergiler (1991-1992)	102
4.2	Ücretliler ile Müteşebbislerin Gelir Vergisi Karşılaştırması	105
4.3	Gelir Unsurlarına Göre Beyan Edilen Gelir (1991-1992)	107
4.4	Hayat Standardı Temel Göstergeleri (1991-1992)	107
4.5	1993 Yılına İlişkin H.S. Temel Gösterge Tutarları ve Ödeyecekleri Vergiler	107
4.6	Bazı Ticari ve Mesleki Kazanç Sahiplerinin 1992 Yılında Beyan Ettikleri Gelirler ve Ödeyecekleri G.V. Tutarları	109
4.7	Götürü Usule Tabi Olanların 1993 Yılında Ödedikleri Vergi Tutarları	111
4.8	Götürü Usule Tabi Olanların 1993 Yılı Kazançları ve Ödeyecekleri Gelir Vergisi	111
4.9	Götürü Usule Tabi Olanlarla Asgari Ücretlinin Ödediği Gelir Vergisinin Karşılaştırılması	112
4.10	Götürü Usule Tabi Olanların 1994 Yılında Bazı Yörelere Ödemeleri Gereken Gelir Vergisi Tutarları	113
4.11	Kayıtdışı Ekonomi Nedeniyle Ortaya Çıkan Vergi Kaybının Faaliyet Türlerine Göre Dağılımı	114

V. BÖLÜM

5.1	Merkez Hükümetin Oran Tariflerinde Değişiklikler	124
5.2	Ortalama Üretim İşçisi Kazançları Servisindeki Efektif Ortalama Vergi Oranları ve Tarife	128
5.3	1985 ve 1989 Yılları Gelir Vergisi ve Sosyal Güvenlik Primleri	130
5.4	AT Üyesi Ülkelerde ve Türkiye'de Brüt Ücretin Bölünüşü	132
5.5	OECD Ülkelerinde Vergi Yüğü Oranları ve Vergi Gelirleri (1989)	135

Ek: Tablolar

Ek: 1	Eski ve Yeni GSMH Serilerine Göre Vergi Yükleri ve Bazı Ekonomik Göstergeler	142
Ek: 2	Ücretlerle İlgili Bazı Bilgiler (1980-1994)	143

GİRİŞ

"Dirlik olmadan birlik olmaz" diye güzel bir söz vardır. Bu söz, toplumsal birlik için dirliğin, yani geçim için gerekli maddi ve manevi koşulların önemini vurgulamaktadır. Dirlik ve düzenliğin sağlanması ve birliğin sürdürülmesi, gelirin kişiler ve bölgeler arasında adil ve dengeli dağıtılması ile gerçekleştirilebilir. Tarihsel süreç her toplumsal veya bölgesel kavgaın temelinde bir bölüşüm sorunu olduğunu bize göstermektedir.

Gelir dağılımı sorunu yıllardan beri ülkemiz gündeminin de en önemli konularından biri olmayı sürdürmektedir. Hemen hemen her dönemde gelirin hakça bölüşülmediği, vergilerin adil olmadığı ve en önemlisi toplumun bazı kesimlerinin yasalarla korunduğu ve bu kesimlerin vergi vermediği gibi, devletçe kredilendirildiği ve çeşitli teşvik araçlarıyla desteklendiği dile getirilmiştir. Bu durum, gerek bireysel araştırmacıları gerekse demokratik kitle örgütlerini (siyasi partiler, sendikalar, meslek odaları, dernekler v.b.) gelir dağılımı ve vergi adaleti konularında araştırmalar yapmaya yöneltmiştir.

Bu çalışmanın amacı ücretliler tarafından ödenen vergilerin, diğer kesimlerin gelirlerine göre ödedikleri vergilerle karşılaştırılarak ücretliler üzerindeki ağır vergi yükünün boyutlarını ortaya koymak; vergi adaletinin sağlanması için gerekli mali ve sosyal politikaların oluşturulmasına katkıda bulunmaktır.

Araştırmamız altı bölümde ele alınmıştır.

Birinci bölümde, sosyal devlet kavramı ve vergi hukuku ile ilgili bazı temel konularda kısa açıklamalarda bulunulmuştur. Ayrıca Türk Vergi Sistemi hakkında da bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise vergi yükü incelemelerinin gereği ve önemi üzerinde durularak; tarım, emek ve sermaye unsurlarının faktör gelirlerinden aldıkları pay incelenmiştir. Bu bölümde, gelir dağılımı, vergi gelirlerinin yapısı, vergi yükü, vergi yükü türleri ve ücretli kesim ve ücret dışı kesimin milli gelirden aldıkları pay ve ödedikleri vergi karşılaştırılarak efektif vergi yükleri hesaplanmış, yorum ve açıklamalarda bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde, ücretin vergilendirilmesi, asgari ücret, en az geçim indirimi uygulaması, özel indirim ve 3946 sayılı kanunla getirilen ancak uygulamaya konulamayan ve mevcut vergi iadesi sistemini kaldıran özel gider indirimi sisteminin (ÖGİS) vergi sistemimize olumlu katkı yapıp yapamayacağı irdelenecek, bu yeni sistemin ücretlilere ne getirip ne götürdüğü ayrıntılı hesaplamalarla ortaya konulmuştur. Diğer yandan bu bölümde ücret üzerindeki aşırı vergi yükünün ekonomide yarattığı olumsuz etkiler üzerinde durulmuş, ücretliler üzerindeki vergi baskısı konusunda hesaplamalar yapılarak milli gelirden aldığı paya göre en fazla vergi veren kesimin ücretliler olduğu ortaya konulmuştur.

Dördüncü bölümde, ücretliler dışındakilerin (müteşebbislerin) diğer bir ifade ile rant, faiz ve kar geliri elde edenlerin faktör gelirlerinden aldıkları pay ile ödedikleri vergiler arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Tarım hariç ücretli kesim dışındaki vergi mükelleflerinin ödedikleri gelir vergileri asgari ücretli tarafından ödenen vergi ile kıyaslanmıştır.

Bu bölümde ayrıca, kayıtdışı ekonomi konusu üzerinde durularak, kamu maliyesini zora sokan en büyük etkenin kayıtdışı ekonomi olduğu vurgulanarak, kayıtdışı ekonominin önlenmesi için öncelikle ücretler üzerindeki vergi yükünün (vergiler ve vergi benzeri kesintilerin) makul bir seviyeye çekilmesi gereği üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölümde ise, OECD ülkelerindeki vergileme sistemleri ile bu ülkelerde ücretlerin nasıl vergilendirildiği belirtilerek, gelir vergisinin daha adil hale getirilmesi için yapılan çalışmalara değinilmiştir. Ayrıca, OECD ülkelerinde, ücret üzerinden kesilen sosyal güvenlik primleri ile vergi oranları ülkemiz ile karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda gerek OECD ülkeleri gerekse AT ülkelerinde 1986 yılından itibaren genel olarak vergi oranlarının düşürüldüğü, vergi tabanının genişletilmesi için çalışmalar yapıldığı, ancak ülkemizde bu yönde mali endişelerden dolayı gerek ücretliler lehine gerekse diğer dar gelirliler lehine önemli sayılabilecek olumlu bir adım atılmadığı görülmüş, son vergi yasası ile sistemde yapılan bazı iyileştirmelerin de 2000 yılına ertelenmesi nedeniyle vergi kapasitesinin artırılmadığı ve verginin yine başta ücretliler olmak üzere öteden beri vergi ödemekte olanlardan alınacağı anlaşılmaktadır.

Her bölümün sonunda varılan bulgu ve sonuçlar değerlendirilerek, altıncı bölümde genel bir değerlendirme yapılarak ücretlilerin ve ücret dışı kesimlerin vergilendirilmesi konusunda bazı görüş ve önerilerimize yer verilmiştir.

I. BÖLÜM
SOSYAL DEVLET ve VERGİLEME

A. SOSYAL DEVLET KAVRAMI VE VERGİ ADALETİ

Anayasamızın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin "sosyal bir hukuk devleti" olduğu yazılıdır. Sosyal devlet, kısaca, toplumda sosyal adaletin, sosyal refahın ve sosyal güvenliğin sağlanmasını amaç edinen devlet demektir. Devlet, bu sosyal amaçlarını gerçekleştirmek için vergilendirme yetkisini kullanırken bireyler arasındaki gelir dağılımının ve fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla gerekirse ekonomiye müdahale eder. Ayrıca, vergi politikalarını bu amaçların gerçekleştirilmesi doğrultusunda etkin bir araç olarak kullanır. Sosyal karakterli bir devlet, vergilendirme yetkisini dar ve sabit gelirli kitlelerin yararına kullanmak suretiyle, gelirin ve servetin yeniden bölüşümünü sağlayabilir.

Devlet, vergi adaletini sağlayabilmek için istisna, muafiyet, vergi indirimi, farklı veya artan oranlı vergi tarifesi... gibi vergilendirme teknik ve araçlarını kullanır.

Sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak Anayasa'nın 73. maddesinin ikinci fıkrasında ise "vergî yükünün adaletli ve dengeli dağılımı maliye politikasının sosyal amacıdır" denilmek suretiyle, verginin yurttaşlar arasında eşit ve dengeli dağıtılması gereği vurgulanmıştır.

Ücretliler üzerindeki vergi yükünün ne olduğu konusunda yeterli bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle vergileme ve vergi hukukuna ilişkin bazı kavram ve ilkelerin açıklanmasında yarar görülmüştür. Aşağıdaki bölümlerde konuyla ilgili bazı tanım ve açıklamalara yer verilmiştir.

1. Vergi Nedir?

Vergi, kamu giderlerini karşılamak için devletin tek taraflı olarak vergileme yetkisine dayanarak, kişilerin gelir ve servetlerinden aldığı ekonomik değerlerdir şeklinde tanımlanmaktadır.

Anayasa'nın 73. maddesinde göre, herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlü tutulmuştur. Anayasal bir ödev olan vergi ödevi bütün bireyleri kapsamına alır. Devlet vergilendirme yetkisini kural olarak kendi siyasi sınırları içinde kullanabilir.

Verginin en önemli fonksiyonlarından birisi hiç kuşkusuz kamu giderlerini karşılamaktır. Günümüzde bu klasik fonksiyonundan başka verginin sosyal ve ekonomik fonksiyonları da vardır.

Verginin sosyal fonksiyonu ile devlet gerek sosyal kesimler arasındaki gerekse bölgeler arasındaki dengesizlikleri gidermek amacıyla gelirin yeniden dağılımını sağlar. Verginin ekonomik fonksiyonu ise devletin ülke kaynaklarını kalkınma plan ve hedefleri doğrultusunda yönlendirilmesi ile kendini gösterir. Devlet stratejik yönden önemli olan yatırımlar başta olmak üzere, bizzat ekono-

mik faaliyetlerde de bulunmak suretiyle toplumsal refahın artışına katkıda bulunabilir.

İşte, devlet iç ve dış güvenlik, adalet, sağlık, eğitim gibi kamusal harcamaları karşılamak, sosyal ve ekonomik alanlarda faaliyet gösterebilmek amacıyla vergi toplamak zorundadır.

2. Mali Güç Kavramı

Anayasamızın 73. maddesinin ikinci fıkrası; devlet organlarına "vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı"nı sağlama görevini verirken, yurttaşların da "mali güçlerine göre vergi ödemeleri" gereğini hükme bağlamıştır.

Vergide adalet ve eşitlik ilkesi vergi hukukunun temel ilkelerinden biridir. Bu ilkeye göre, "aynı mali güce sahip olanlar aynı miktarda (yatay eşitlik ilkesi) vergi ödeyecektir". Ancak mali gücün ne anlama geldiği tam olarak belli değildir. Bilindiği gibi mali güç, ekonomik güç ile ilişkili olup, kişilerin gelir ve servet durumlarıyla kendini gösterir. Mali güç ekonomik güçten farklı ancak ona bağlı parasal bir değerdir. Kişinin sahip olduğu gelir ve servet onun mali gücünü gösterir. Herkesin mali gücüne göre vergi ödemesi ifadesini; tüm yurttaşların değil, mali gücü olanların vergi ödemeleri gerektiği şeklinde değerlendirmek gerekir. Vergiye tabi tutulacak gelirin veya kazancın "safi" olması esastır. Sermaye, mali gücün bir göstergesi olmakla birlikte kendisi bizzat vergiye tabi değildir. Mali gücü belirleyen unsurlardan servet, gelirin tasarruf edilerek iktisadi bir kıymete bağlanmış halidir. Servet, herhangi bir gelir (irat) getirip getirmediğine bakılmaksızın verginin konusuna girmektedir Oturulan konut, özel veya ticari amaçla kullanılan otomobil, arsa veya işyeri gibi menkul veya gayrimenkul mallar servet vergisinin konusunu teşkil etmektedir.

1961 Anayasasında yer alan vergilemede "mali güç ilkesi" 1982 Anayasasında da aynen korunmuştur. 1961 Anayasasının hazırlanmasında "mali güç" deyi mi yerine "ödeme gücü" deyiminin kullanılması önerilmişse de, mali güç deyi mi Anayasa'da yer almıştır.

Mali güce göre vergilendirme, bireylerin ekonomik ve kişisel durumlarının gözönüne alınarak vergilendirilmesidir. Böylece toplam vergi yükünün kişiler ve gruplar arasında adil dağılımı sağlanır. Düşük gelir gruplarında kişisel, objektif vergi yükünün hafifletilmesi amaçlanır. (1)

Kişilerin mali güçlerinin ana göstergeleri gelir, servet ve harcama olduğu kabul edilmektedir (2). Mali güce göre vergilendirmeyi sağlamak için; en az geçim

(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Nami Çağan, Vergilendirme Yetkisi, s. 192-193 İstanbul, 1982

(2) M.Öncel, N.Çağan, A.Kumrulu Vergi Hukuku, Ankara 1984 s. 53

indirimi, artan oranlı gelir vergisi tarifeleri, emek gelirlerinin sermaye gelirlerine göre daha hafif vergilendirilmesi, sosyal amaçlı vergi muafiyetleri, istisna ve indirimleri, zorunlu tüketim mallarının düşük, lüks tüketim mallarının yüksek oranlı katma değer vergisi ve tüketim vergilerine tabi tutulması gibi vergilendirmede sosyal adaleti (dikey adalet) sağlayıcı tedbirlere başvurulabilir.

3. Mükellef (Yükümlü) ve Vergi Sorumlusu

Vergi Usul Kanunu'nun 8. maddesinde, mükellef, vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu terettübeden (düşen) gerçek ve tüzel kişi olarak tanımlanmıştır. Bu anlamda ücret geliri elde eden her işçi veya memur gelir vergisi mükellefidir.

Ücret ve bazı diğer ödeme ve işlemler üzerinden vergi keserek bunu alacaklı vergi dairesine ödemesi gereken kişilere ise vergi sorumlusu adı verilmektedir.

B. VERGİLEME İLKELERİ

Vergilendirme yetkisi Devlete ait bir yetkidir. Vergi koyma ve vergi alma yetkisi, devletin egemenlik vasfının bir göstergesidir. Devlet bu yetkisinin bir kısmını ülkemizde olduğu gibi yerel idarelere (belediyelere ve il özel idarelerine) devredebilir. Vergi verme doğrudan doğruya kişilerin hak ve özgürlüklerini etkilediği için devlet bu egemenlik hakkını sınırsız şekilde kullanamaz. Bu hakkın ve yetkinin kullanılmasında Adam Smith başta olmak üzere pek çok iktisatçı, bazı ilke ve prensipler üzerinde durmuşlardır. Vergilemede uyulması gereken bu prensipleri Adam Smith "adalet", "kesinlik", "uygunluk" ve "iktisadilik" şeklinde tespit etmiştir.

"Hukuk devleti" ve "sosyal devlet" ilkeleri açısından vergilendirme ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Genellik ve Eşitlik İlkesi

Vergilendirmede adalet ve eşitlik ilkesi, herkesin mali gücüne göre vergi ödemesi amacına yönelik bir ilkedir. Hukuk devletinde hiçbir kişi ve zümreye farklı muamele yapılamaz. Bu ilkeye genellik ilkesi denir. Vergi uygulamasında da genellik ilkesi geçerlidir.

Vergilendirmede eşitlik ilkesi yatay adalet-dikey adalet ayrımı içinde incelenmektedir. Yatay adalet vergilendirme yönünden benzer durumda (gelir, gider, servet, aile durumu gibi) bulunan kişilerin eşit işleme tabi tutulmasını, dikey adalet ise, benzer durumda olmayan, farklı koşullar altındaki kişilere, farklılıklar ölçüsünde, değişik işlem yapılmasını gerektirir (3).

2. Yasallık ve Açıklık İlkesi

Anayasamızın 73. maddesinde vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin kanunla konulacağı, kanunla değiştirileceği veya kaldırılacağı hüküm altına alınmak suretiyle, kanuna dayanmayan bir vergi almanın önüne geçilmiştir. Anayasa'nın bu hükmü vatandaşlar için bir güvence teşkil eder. Yasada verginin yükümlüsü, konusu, matrahı ve miktarı, tarh ve tahsili ile ilgili hususların yer alması gerekir. Vergi yasalarının açık ve herkesce anlaşılabilir olması, keyfi vergilendirmeyi ve ihtilafları önlemesi bakımından önemli bir konudur.

Ayrıca, yasallık ilkesinin bir sonucu olarak vergi hukukunda kıyas yapılamayacağı gibi, hukuki bir güvence olarak vergi yasaları geçmişe yürütülemez. Diğer bir ifade ile sonradan çıkarılan kanunlar geçmiş dönemler için uygulanamaz, gelecek dönemler için uygulanabilir.

3) M.Öncel, N.Çağan, A.Kumrulu, a.g.e. s. 41

Vergi uygulamasında idare ile mükellef arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar idari yargının denetimine (vergi mahkemeleri ve Danıştay) tabidir. Vergi yasalarının anayasal kurallara uygun olmaması halinde ise yargısal denetim olarak Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabidir. Ancak, vergi yasasının Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle mükelleflerin bireysel olarak Anayasa Mahkemesi'nde dava açma hakkı yoktur.

3. Uygunluluk İlkesi

Verginin yükümlü tarafından ödenmesinde en uygun yöntemin ve zamanın tespit edilmesidir.

4. İktisadilik ilkesi

Verginin gerek tahsilinde gerekse harcanmasında verimlilik ve tutumluluk ilkelerine uyulmalıdır. Vergi toplama maliyeti en düşük seviyede gerçekleştirileceği gibi, toplanan vergiler kamusal hizmetlerin görülmesinde vergi yükümlülerinin talepleri de gözetilerek harcanmalıdır. Başka bir anlatımla tahsil edilen vergiler tekrar topluma mal ve hizmet olarak geri dönmeli ve bireyler bunu hissetmelidir.

Ayrıca, vergilerin sosyal devlet ilkesi çerçevesinde harcanması, vergi adaletinin ve gelir dağılımının gerçekleşmesini de sağlayacaktır.

C. VERGİ KAPASİTESİ ve VERGİNİN OPTİMİZASYONU

1. Vergi Kapasitesi (Vergilenebilir Kapasite)

Vergi kapasitesi, bir ülkede vergilenebilecek alanların tümü olarak tanımlanabilir. Verginin esas konusu gelir olduğuna göre maksimum vergi kapasitesi GSMH'dir. Sosyal devlet anlayışında servet de verginin konusuna girmektedir. Ancak, hiçbir ülkede veya ekonomide vergi istisna, muafiyetleri ve vergi kaçakları gibi nedenlerle GSMH'nin tamamını vergilemek mümkün değildir. Bununla birlikte bir ülke ne kadar zenginse, diğer bir ifade ile GSMH ne kadar büyükse, o ülkenin vergi kapasitesi de o kadar büyüktür. Verginin kaynağını teşkil eden gelir ve servetin vergilendirilememesi halinde, gelir, harcama sırasında da vergilendirilebilir. Vergilendirmenin konusunu teşkil eden bu üç alan vergi kapasitesinin genişletilmesini sağlamaktadır.

Bir ülkenin sosyo-ekonomik yapısı, gelir dağılımı, gelir seviyesi ve kişi başına düşen gelir, kentleşme ve sanayileşme seviyesi, dış ticaret rejimi, kamu hizmetleri ve kamu harcamalarının niteliği ve şekli, ekonominin parasallaşma durumu, halkın eğitim durumu, vergi bilinci ve kültürü, vergi idaresinin yapısı, vergi denetiminin etkinliği ve vergi kaçakçılığına karşı caydırıcı hukuki düzenlemeler gibi sosyal, ekonomik ve psikolojik faktörlerin vergilenebilir kapasiteye etki ettiği kabul edilmektedir.

Geniş anlamı ile vergilenebilir kapasite, vergileri daha fazla artırmanın ekonomi için zararlı olacağı bir seviye olarak tanımlanır. (4)

2. Optimal Vergi Noktası (En Uygun Vergi Oranı)

Devlet kamu giderlerini karşılamak, sosyal ve ekonomik fonksiyonlarını yerine getirebilmek için vergi toplamak zorundadır. Devlet, ihtiyacı kadar vergiyi hangi oran veya miktarda almalıdır? Vergi oranının artırılması vergi tahsilatını teorik olarak artırabilir. Ancak, belli bir oranın üzerine çıkıldığı zaman toplam vergi geliri azalabilir. İşte vergi oranı öyle tespit edilmelidir ki, hem devlet ihtiyacı olan vergiyi toplayabilsin hem de mükellef bundan bir zarar görmesin, diğer bir ifade ile vergiyi gönül rızası ile versin. Devletin ihtiyacı ile mükellefin rıza gösterdiği noktaya "optimal vergi noktası" adı verilmektedir (5). Bu durum

(4) Üren Arsan, Vergi Yüğü Üzerinde Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, s. 49

(5) Vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi inceleyen iktisatçı Arthur Laffer, aşırı vergi yükünün üretim üzerinde olumsuz etki yapacağını belirtmiştir. Bu ilişkiyi ortaya koyan eğri "Laffer Eğrisi" olarak adlandırılmaktadır. Vergi oranlarının belli bir haddin üzerine çıkarılması halinde vergi gelirlerinin azalacağı Laffer Eğrisi üzerinde izlenebilmektedir.

tamamiyle teorik bir yaklaşım olmakla birlikte, optimal vergi noktası ülkenin vergi kapasitesine, vergiye olan ihtiyacına ve mükelleflerin vergi kültürü gibi etkenlere bağlıdır. Pratikte optimal noktayı bulmak kolay değildir. Ancak, vergilemede bu noktanın gözden uzak tutulmaması gerekir. Optimal noktanın (uygun oran ve miktarın) bulunması vergiye karşı direnci kıracağı gibi, sosyal sınıflar veya sektörler arasındaki vergi adaletsizliğini de giderecek bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir.

Bütün bunlara karşın vergide optimal noktayı bulan bir ülke veya kabul edilen bir optimal nokta yoktur. Örneğin; Amerika ve Japonya'da vergi yükü oranı düşük olduğu halde Avrupa ülkelerinde bu oran daha yüksektir.

Ülkemizde, vergi tabanının uzun yıllardan beri genişletilememesi, kayıtdışı ekonominin önlenememesi, küçük çaplı ticari faaliyetler ve hizmet işletmeciliğinin gerçek usulde vergilendirilmeyip, çok düşük tarifeler üzerinden götürü usulde vergilendirilmesi, tarım kesiminin hemen hemen tamamıyla vergi dışında tutulması, büyük sanayinin ihracat ve yatırımların arttırılması ve sermaye birikiminin sağlanması amacıyla çeşitli teşviklerle vergi dışında bırakılmaları, verginin ücretliler üzerinde yoğunlaştırılması sonucunu doğurmuştur. Genel ücret seviyesinin düşük olması nedeniyle Devlet ihtiyaç duyduğu vergiyi yeterince toplayamadığı için, para arzı arttırılmak ve aşırı borçlanılmak suretiyle uzun yıllardan beri enflasyonist bir ekonomi politikası izlenmektedir.

Vergilenebilir kapasite ve optimal vergi noktası ülkede izlenen ekonomik sisteme, siyasi yapıya ve içinde bulunulan ekonomik şartlara göre değiştiği gibi, gelir seviyesine ve kişi başına düşen milli gelire bağlı olarak da değişebilir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde vergilenebilir kapasitenin daha sınırlı olduğu kabul edilir. Gelir dağılımı ve vergi adaleti de vergilenebilir kapasiteye etki eden faktörlerdendir. Vergilenebilir kapasiteye etki eden diğer bir faktör ise halkın vergiye karşı reaksiyonudur. (6)

3. Verginin Sosyal Faydası ve Sosyal Maliyeti

Vergilenebilir kapasite ve vergilerin sınırı marjinal analiz metodu ile incelenebilir. Bu analizde, verginin marjinal sosyal faydası, marjinal sosyal masrafına eşit olduğu zaman vergilenebilir kapasitenin sonuna ve vergilemenin sınırına ulaşılmış demektir. (7) Esasen optimal nokta ve marjinal fayda gibi kavramlar konunun teorik yönden kavranmasına yardımcı olan kavramlardır. Bu kavramlar kişiden kişiye, ülkeden ülkeye değişebilen spekülative kavramlardır.

---

(6) Bu bağlamda götürü usulden gerçek usule geçirilen şehirci taksici ve minibüscülerin reaksiyonu karşısında hükümetin uygulamayı ertelemesi üzerinde durulması gerekir. Siyasi iktidarların "seçim kazanma" kaygıları zaman zaman "vergi adaletini sağlama" gereğinin önüne geçebilmektedir.

(7) Üren Arsan, Vergi Yükü Üzerinde Bir İnceleme, A.Ü. Basımevi 1968, s. 5

"Devletin vergilemeye ağırlık vermesi ile birlikte belli kesimlerin vergi yükünün artacağı ve böylelikle vergi sömürüsünün yapılacağı kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca vergilendirme ile birlikte toplumun satın alma gücü kısıllacağı için toplam talep düşecek, yatırımlar azalacak ve işsizlik artacaktır ki, bunlar ekonomide stagflasyonist eğilimlerin oluşumuna yol açacaktır. Buna paralel olarak, ekonomik büyüme yavaşlayacak ve verimlilik sorunu ortaya çıkabilecektir. Buna karşın devlet, vergilemeden harcamaya yönelir, yani emisyon ve borçlanma yöntemine ağırlık verirse, bu kez de, kronik bütçe açıkları ve enflasyon ile karşı karşıya kalacaktır. (8)

Bütçe harcamalarında fayda-maliyet analizi tekniklerinin uygulanmaması nedeniyle devlet harcamaları büyük ölçüde baskı gruplarının etkisi altında gerçekleştirilmektedir. Bunun sonucunda; eğitim, sağlık, adalet gibi sosyal ve beşeri alanlara yeterli kaynak ayıramamaktadır.

Toplanan vergilerin kamu tarafından verimli ve etkin kullanılmadığı ve yatırımlara yöneltilmediği takdirde verginin sosyal faydasından sözedilemez. Bu durumda kaynakların özel kişi ve kurumların elinde kalması sosyal faydayı daha çok artırabilir. Ülkemizde de kamu harcamaları karşısında halkın duyarlılığı artmıştır. Bu nedenle daha fazla vergi toplamaktan çok, toplanan vergilerin daha rasyonel ve tutumlu harcanıp harcanmadığı önem kazanmaktadır.

Bilindiği gibi toplanan vergilerin çok büyük bir kısmının Devlet eliyle tüketim harcadığı bir kısmının ise KİT'lerin zararlarının karşılanmasında kullanılmasının ekonomide yaptığı olumsuz etkiler "özelleştirme" kavramını, diğer ülkelerdeki benzer uygulamaların da etkisiyle kamuoyunun gündemine getirmiştir. Kamu harcama politikası, gelirin hakça yeniden bölüşümüne ve vergi adaleti ni sağlamaya hizmet ettiği ölçüde verginin sosyal faydası artacaktır.

4. Vergi Esnekliği

Vergilenebilir kapasiteye etki eden diğer bir faktör ise vergi esnekliğidir.

Vergi oranları artırılmadan ve yeni vergi koymadan milli gelirdeki artışa göre vergi hasılatı da oransal olarak artıyorsa vergi esnekliğinin yüksek olduğu (birin üstünde olduğu) kabul edilir. Vergi esnekliği vergi gelirlerinin milli gelirdeki değişmelere karşı duyarlılığını gösteren bir orandır.

Verginin esnekliğini sağlayan en önemli unsur, vergi oranları ve dilimlerinin büyüklüğüdür. Türkiye'de vergi esnekliği yıllar itibariyle Tablo: 1.1'deki gibidir:

---

(8) A. Burçin Yereli- M. Meriç: Vergilendirme Yetkisi ve Kamu Kaynaklarının Kullanımı, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 66 s. 37-38.

Tablo 1.1 - Vergi Esnekliği

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Vergi gelirleri										
Yıllık artışı	24.1	31.0	75.1	70.3	49.2	62.8	76.9	81.6	66.2	83.6
GSYİH yıllık artış (2)	33.1	60.1	58.4	45.5	45.8	72.8	75.7	70.1	58.0	71.7
Esneklik 1/2	0.73	0.52	1.29	1.54	1.07	0.86	1.02	1.16	1.14	1.17
G.V+K.V. Esnekliği	0.57	0.37	0.55	1.59	0.98	0.77	1.25	1.04	1.27	1.02

Kaynak: 1993 Yıllık Ekonomik Rapor s. 73'den alınmıştır.

Vergi gelirleri artışının 1983, 1984 ve 1988 yıllarında milli gelir artışının gerisinde kaldığı, gelir ve kurumlar vergilerindeki artışın da, 1986 yılı hariç, 1983-1988 yılları arasında milli gelir artışının gerisinde kaldığı, 1989 yılından itibaren bu oranın vergi gelirleri esnekliğinde olduğu gibi 1'in üzerinde seyrettiği görülmektedir.

Bize göre vergi gelirlerindeki bu artışın kaynağı ve nedeni ücretliler üzerindeki vergi yükünün artışından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi 1989 yılında kamu çalışanlarının ücretlerinde %100'ün üzerinde bir artış sağlanmıştır. Bu artış, vergi gelirlerindeki artışı da doğal olarak yükseltmiştir. 1989-1992 yılları arasında vergi dilimlerindeki artışın enflasyonun altında tutulması ücretlilerin %30-35 oranında vergi ödemelerine neden olmuştur. (Bkz. Tablo: 3.14)

Vergi kanunlarında yapılan çok sık değişiklikler vergi esnekliği konusunda doğru bir değerlendirme yapmaya imkan vermemektedir. Vergi gelirlerindeki artış ve azalışlar herhangi bir dış müdahale olmadan kendini göstermelidir. Sistemin kendi öz yapısından kaynaklanmalı ve vergi tarife oranları gelir ve harcamalara karşı duyarlı olmalıdır.

5. Vergilenebilir Kapasiteyi Daraltan Nedenler

Vergilenebilir kapasiteyi olumsuz yönde etkileyen ve vergi gelirlerini düşüren pek çok etken bulunmaktadır. Bu olumsuz etkenler arasında ülkenin sosyo-ekonomik yapısı, idari ve teknik nedenler ve politik tercihler gelmektedir. Sebepi ne olursa olsun vergi kanunların muafiyet ve istisnalar vergilenebilir kapasiteyi daraltan en önemli etkenlerden birisidir. Burada sayılan etkenlerin dışında vergilenebilir kapasiteyi (vergi tabanını) daraltan bazı etkenler daha vardır. Bunlar makro ekonomik belirleyiciler konusundaki tercih ve politikalarıdır. Vergilenebilir kapasiteyi daraltan makro ekonomik karar ve tercihler kısaca şunlardır:

- Döviz kurlarının yüksek değerlenmesi ithalatı ucuz hale getireceği ve ihra-

catı azaltacağı ve bir süre sonra döviz gelirlerindeki düşme nedeniyle ticaret hacmi daralacağı için dış ticaret üzerinden alınan (gümrük) vergilerde düşme olacaktır. Dış ticaret üzerinden alınan vergilerin vergi gelirleri içindeki payına paralel olarak vergi gelirlerinde düşme meydana gelir. Türkiye'de dış ticarettten alınan vergilerin genel bütçe vergi gelirleri içindeki payı %16-17 civarındadır.

- Enflasyon, devlet için ilave bir gelir kaynağı gibi görülmekle birlikte, diğer şartların sabit kaldığı varsayılırsa, zamanında tahsil edilemeyen vergiler ya da beyan dönemi ile tahsil zamanı arasına uzun bir sürenin konması net vergi gelirini azaltıcı rol oynar. Örnek olarak ülkemizde veraset ve intikal vergisi 5 yılda 10 eşit taksitte ödenmektedir. Ayrıca tahsilat/tahakkuk oranının düşük seviyede kalması gecikme faizi uygulamasına rağmen net vergi gelirini düşürmektedir. Ülkemizde tahakkuk eden vergilerin yaklaşık %85'i tahsil edilebilmektedir.

Ticari, zirai ve mesleki kazançlar ile gayrimenkul sermaye iratlarının gelirin elde edildiği yıldan sonra beyan edilmeleri ve vergilerin taksitler halinde ödenmesi enflasyon ortamında vergi gelirlerini azaltır.

- Fiyat artışlarını sınırlayıcı politikalar da devletin vergi gelirlerini azaltıcı etki yapar. Fiyatların kamu otoritelerince sınırlandırılması hem gelir hem de tüketim vergilerinde azalmaya yol açar.

- Gerek kamu kuruluşlarının (KİT'lerin) gerekse özel sektör kuruluşlarının karlarındaki azalmalar ile ücretler genel seviyesindeki düşüşler de devletin vergi gelirlerini düşürür. Ekonomideki daralma vergi gelirleriyle birlikte bütün makro düzeydeki dengeleri bozar.

- Menkul kıymetler üzerindeki yüksek vergiler veya faiz hadlerine yapılan müdahaleler ülke içinden dışarıya para kaçışına neden olmaktadır. Bu durumda devletin iki yönlü kaybı olur. Birincisi ülke içindeki vergilenebilir kapasite (vergi tabanı) dışarı kayar. İkincisi ise, devletin dışardan aldığı borçlar için ödenen faizler yurtiçi kaynakların dışarı çıkmasına neden olur. Devlet ödediği bu faizleri ikili anlaşmalar nedeniyle yurtiçinde vergilendiremediği için vergi kaybına neden olmaktadır.

Görülebileceği üzere hükümetin dış ticaret, kambiyo, borçlanma, fiyat ve ücret gibi makro düzeydeki ekonomi politikaları da vergi gelirlerini ve vergi yükünü önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu nedenle vergi politikalarının tespitinde bu tür faktörlerin de gözönünde bulundurulması gerekir.

D. DOLAYSIZ (VASITASIZ) - DOLAYLI (VASITALI) VERGİ AYRIMI

Gelir ve servet üzerinden alınan vergiler dolaysız, mal ve hizmetler ile iktisadi ve hukuki işlemler üzerinden alınan vergiler ise dolaylı vergiler olarak adlandırılır. Dolaysız vergilerin genel olarak yansıtılması daha güç olup, mükellefi daha önceden bellidir. Dolaylı vergilerde ise durum tersinedir.

Örneğin; gelir, kurumlar vergileri ile motorlu taşıtlar vergisi, veraset ve intikal vergisi dolaysız vergilerdir. Katma değer vergisi, gümrük vergisi, akaryakıt tüketim vergisi, taşıt alım vergisi, damga vergisi, ek vergi gibi vergiler ise dolaylı vergilerdir.

Dolaysız vergiler gelir veya servet üzerinden beyanname ile veya ücretlerde olduğu gibi kaynakta kesinti suretiyle ödenir. Dolaylı vergiler ise çoğunlukla satın alınan mal veya hizmet bedelinin içinde gizlenmiş olarak ödenir.

Dolaylı vergilerin adil bir vergi olmadığı herkesçe kabul edilmekle birlikte, bu tür vergilerin ekonominin bütün alanlarına yayılması imkanı olması ve bütün bireyleri etkilemesi yanısıra, tahsili kolay ve verimli bir vergi olduğu için tercih edilmektedir. Dolaysız vergilerin yükümlüsü önceden belli olduğu için şahsileştirilmesi ve vergi ödeyicisinin mali gücü ile uyumlu hale getirilmesi mümkündür. Ancak, dolaylı vergilerde bu imkan son derece sınırlıdır. Örneğin temel gıda maddelerinde katma değer vergisinin oranının genel oranın altında tespit edilmesi suretiyle dolaylı vergilerin de bir anlamda şahsileştirilmesini, diğer bir ifadeyle, bu tür vergilerde de sosyal yönün gözönünde bulundurulması imkanı olduğunu göstermektedir.

"Dolaysız vergilerin daha adil oldukları yargısına varılırken, bu vergilerin yükümlüleri tarafından vergi kanunlarına uygun olarak ödendikleri varsayılmaktadır. Oysa ki, uygulamada, dolaysız vergilere karşı büyük bir mukavemet vardır. Az ya da çok bu vergiden kaçınmanın veya vergiyi kaçırmanın yolları bulunabilmektedir. Bu hal, dolaysız vergilerin kesin olarak adil olduğu yolundaki iddiaların doğruluk derecesine gölge düşürmektedir." (9)

Dolaysız vergilerin oranı dolaylı vergilere göre daha yüksek tutulabildiği için, dolaylı vergiler dolaysız vergilere göre sadece dikey adalet açısından daha adildir. Ancak, dolaylı vergilerde de bazı istisna veya düşük oran tespitiyle farklılaştırma yapmak mümkündür. Buna en güzel örnek katma değer vergisi uygulamasıdır. Lüks mallarda oran %23 olduğu halde temel gıda maddelerinde bu oran %8 olarak tespit edilmiştir.

---

(9) Halil Nadaroğlu, Kamu Maliyesi Teorisi, 3. Baskı, İstanbul 1978 s. 358

Sonuç olarak dolaysız vergilerin adil, dolaylı vergilerin ise adil olmadığı şeklindeki genel yargı teorik yönden doğru kabul edilmekle birlikte, uygulamada dolaysız vergilerin daha büyük adaletsizliklere neden olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki; ücretlilerin gelirleri üzerinden alınan vergi stopaj suretiyle tahsil edilmektedir. Kaynakta kesme yöntemi nedeniyle ücretlilerin vergi kaçırma veya vergiden kaçınma imkanı yoktur. Oysa bir ticari kazanç sahibi tacir veya serbest meslek erbabı mühendis ya da doktorun gelirlerini tam olarak göstermeme imkanı her zaman vardır.

Ücretliler yönünden, ülkemiz uygulamasında, dolaysız vergilerin vergi kanunlarındaki istisna ve muafiyetler ile yüksek orandaki vergi kaçakçılığı nedeniyle daha adaletsiz, dolaylı vergilerin ise daha adil olduğunu ileri sürmek abartılı sayılmamalıdır. Türk vergi uygulamasında dolaylı vergilerin daha adil bir yapıya kavuşturulması, eğitim, sağlık, gıda... gibi mal ve hizmetlerde KDV'nin daha düşük oranda tespit edilmesiyle mümkün hale getirilebilir.

Yaptığımız incelemede, asıl adaletsizliğin dolaysız vergilerde olduğu anlaşılmaktadır. Dolaysız vergiler yoluyla başta ücretli kesimin korunması, en az geçim indirimi, özel indirim gibi kurumlarla sağlanacağı yerde, ücretli dışındaki kesimlerin gelirleri tam olarak kavranamadığı için sistem tersine dönmüştür. Tüm dolaysız vergilerin kaldırılarak vergi sisteminin dolaylı vergilere dayandırılması halinde, ücretli kesimin vergi yükünün bugünkü mevcut duruma göre daha azalacağını söylemek hatalı bir değerlendirme olmayacaktır.

Genel bütçe vergi gelirleri içinde 1990-1994 yıllarında gerçekleşen dolaylı ve dolaysız vergilerin miktar ve oranları Tablo: 1.2'de gösterilmiştir. 1990 ve 1991 yıllarında dolaylı vergilerin payı %47 iken, 1992 yılında iki puan artarak %49'a çıkmıştır. 1993 ve 1994 yıllarında ise bu oran %51 ve %54'e yükselmiştir. (1994 yılı bütçe tahminidir)

Tablo 1.3'de 1980-1994 yılları arasında vasıtalı-vasıtasız vergi oranlarının değişimi görülmektedir. 1991 yılından itibaren vasıtalı vergilerdeki artış dikkat çekicidir.

Tablo 1.4'de ise konsolide bütçe gelirleri ile gelir türlerinin 1991-1994 yılları arasındaki gelişimi yer almaktadır.

Tablo 1.2 - Genel Bütçe Vergi Gelirleri (1) (Milyar TL)

	1990	Oran	1991	Oran	1992	Oran	1993 (2)	Oran	1994 (3)	Oran
1-Vasitasız Vergiler	23,657	52.1	41,094	52.3	71,392	50.4	128,294	48.6	216,700	45.8
Gelirden Alınan	23,246	51.2	40,419	51.4	70,134	49.5	125,763	47.6	212,500	44.9
Servetten Alınan	411	0.9	675	0.9	1,258	0.9	2,531	1.0	4,200	0.9
2-Vasitalı Vergiler	21,742	47.8	37,549	47.7	70,210	49.6	135,909	51.4	256,270	54.2
Mal ve Hizmet Alınan	13,667	30.1	24,678	31.4	47,341	33.4	89,409	33.8	172,700	36.5
Dış Ticaret Alınan	8,057	17.7	12,864	16.3	22,849	16.2	46,212	17.5	83,570	17.7
Kaldırılan Vergiler	18	0.1	7	-	20	-	288	0.1	30	-
TOPLAM	45,399	100	78,643	100	141,602	100	264,203	100	473,000	100

Kaynak: 1993 Yıllık Ekonomik Rapor ve Kamu Hesapları Bülteni Aralık 1993.

(1) Vergi dışı normal gelirler ve özel gelir ve fonlar hariç.

(2) 1993 Mali Yılı Bütçe Kanunu ve 3916 Sayılı Ek Bütçe Kanunu ile konulan 21,6 trilyon liralık ek vergi gelirleri dahil (tahsilat) kamu Hesapları Bülteni Aralık 1993'ten alınmıştır.

(3) 1994 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

Tablo 1.3 - Vasitasız Vergiler - Vasitalı Vergiler

	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993(1)	1994(1)
Vasitasız V/Vergi Gel	62.8	47.7	52.0	49.6	49.6	53.4	52.1	52.3	50.4	48.6	45.8
Vasitalı V/Vergi Gel.	37.2	52.3	48.0	50.4	50.4	48.6	47.9	47.7	49.6	51.4	54.2

Kaynak: DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992) s.40. (1980-1989 Yılları İçin)
1993 Yıllık Ekonomik Rapor s. 65 (1990-1992 Yılı verileri)

(1) Tablo 1.2

**Tablo 1.4 - Konsolide Bütçe Gelirleri Tahsilatı
ve Gelir Türleri (Milyar TL)**

Gelirler	1991	1992	1993 (1)	1994 (2)
Vergi Gelirleri	78,734	142,091	264,203	473,000
Vergi Dışı Normal Gel.	4,480	8,505	17,674	57,500
Özel Gelirler ve Fonlar	15,871	28,853	70,490	93,500
TOPLAM	99,085	179,449	352,367	624,000

Kaynak: TOBB Ekonomik Rapor 1992 s. 65 (1991-1992 yılı rakamları)

- (1) 1993 Yılı Kamu Hesapları Bülteni Aralık 1993'den alınmıştır. 1993 Yılı Konsolide Bütçe Gelirleri 359,8 trilyon, giderler 489.2 trilyon lira olarak gerçekleşmiş olup, 129,4 trilyon lira bütçe açığı meydana gelmiştir.
- (2) 1994 Yılı Mali Bütçe Kanunun'dan (Hedef) 1994 yılı için öngörülen bütçe açığı ise 199.4 trilyon liradır. 1994 yılında katma bütçe gelirleri ise 3 trilyon liradır.

E. TÜRK VERGİ SİSTEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Vergi sistemimiz gelir ve harcama üzerinden alınan iki temel vergiye dayanmaktadır. Servet üzerinden alınan vergilerin payı vergi gelirlerinin %1'i civarında kalmaktadır.

Gelir üzerinden alınan vergiler 193 Sayılı Gelir Vergisi ve 5442 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunları ile düzenlenmiştir. Gelir vergisi gerçek kişilerin bir yıl içindeki kazanç ve iratlarının safi tutarı üzerinden, genel olarak serbest beyan esasına göre alınmaktadır. Ancak, ücretler, zirai kazanç ve serbest meslek kazançları, işyeri kira ödemeleri ve menkul sermaye iratlarından (mevduat faizleri ve diğer menkul kıymetlerden alınan faizler) kaynakta kesinti yöntemi ile vergilendirme yapılmaktadır. Kaynakta kesinti yöntemi bazı hallerde nihai vergileme sayılmakta (ücretler ve zirai kazançta olduğu gibi) bazı hallerde ise kesilen vergiler beyan edilecek vergiden mahsup edilmektedir.

Kurumlar tarafından elde edilen kurum kazançları ise kurumlar vergisine tabidir. Kurumlar vergisinden kar payı elde edenler, bu kazançları kurum bünyesinde % 46 oranında vergilendirildiği için (1986-1993 döneminde) bu kazançlar ayrıca, gerçek kişilerin gelirleri olarak beyan dışında tutulmuştur. Bu durum üniter sisteme uygun olmadığı gerekçeyle eleştirilmiştir. 3946 sayılı Kanunla yapılan değişiklikler uyarınca 1.1.1995 tarihinden itibaren kurumlardan kar payı alanlar bu kazançlarını ve elde ettikleri bu kazancın 1/3'ünü vergi alacağı olarak beyan edeceklerdir. Bu nedenle Kurumlar Vergisi oranı %46'dan %25'e indirilmiştir. Kurum bünyesinde %25 oranında vergilendirilen kar payı (temettü) gerçek kişiler tarafından yıllık gelir vergisi beyannamesi ile beyan edilerek gelir vergisindeki artan oranlı tarifeye göre vergilendirilmiş olacaktır. Bu sistem vergilendirmede dikey adaleti gerçekleştirmeyi sağlayabilecektir. 1986 öncesine dönüş olarak nitelendirilebilecek bu yeni sisteme göre, kurumlar, kurumlar vergisi ödendikten sonra kalan kurum kazancı üzerinden dağıtılsın veya dağıtılmasın halka açık şirketlere %10, diğerlerinde %20 oranında gelir vergisi kesintisi yapacaklardır. Bu yeni uygulama 1994 yılı kazançları için geçerli olacaktır.

Öte yandan ücret geliri dışındaki gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri, ödedikleri gelir ve kurumlar vergisinin dışında ayrıca ödedikleri verginin %7'si oranında "fon payı" adı altında ilave bir vergi daha ödemektedirler.

Vergi gelirlerinin diğer önemli bir kalemi ise dolaylı vergilerdir. Dolaylı vergiler içinde en yüksek gelir katma değer vergisinden elde edilmektedir. Katma değer vergisi oranlarının yükseltilmesi nedeniyle bu verginin vergi gelirleri içindeki payı her yıl yükselmektedir. 1993 yılında %31'lik bir paya sahip olan KDV'nin, 1994 yılı bütçesindeki payı %32 olarak öngörülmüştür. (Tablo: 1.5)

Vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama oranı özellikle son üç yılda oldukça düşmüş, bütçe açıkları ekonomiyi zora sokmaya başlamış ve hatta teh-

like sınırına gelinmiştir. 1993 yılı bütçesinin 129.3 trilyon lira açık vermesi ve 1994'ün de aynı ölçüde açık verecek olması kamu maliyesi alanında yeni tedbirlerin alınması gereğini ortaya koymaktadır. Önlem alınmadığı takdirde aşırı ölçüdeki bütçe açıkları enflasyonun dizginlenmesini önleyecek ve bu durumdan başta ücretli kesim olmak üzere, dar ve sabit gelimli geniş halk kitleleri ve en önemlisi ülkemiz büyük zarar görecektir.

F. VERGİ GELİRLERİNİN ORANSAL DAĞILIMI

Türk vergi sisteminin üniter yapısı 1986-1993 döneminde hemen hemen ortadan kaldırılmış, vergi gelirleri içindeki gelir üzerinden alınan vergilerin payı azalırken, harcama üzerinden alınan dolaylı (vasıtalı) vergilerin payı bu dönemde hızla yükselmiştir. 1994 yılı bütçesi de bu genel gidişin etkisi altında hazırlanmış olup; 1994 yılı vergi gelirlerinin %39.1'i gelir vergisi, %32.6'sı katma değer vergisi, %5.8'i kurumlar vergisi, %0.9'u servet vergileri, kalan %21.6'sı ise diğer tüketim ve hukuki işlemler üzerinden alınan dolaylı vergilerden meydana gelmektedir.

Vergi gelirlerinin dağılımı 1988-1994 yılları için Tablo: 1.5'de gösterilmiştir.

Katma değer vergisi oranlarının Kasım 1993 ayından itibaren 2-3 puan yükseltilmesi nedeniyle KDV tahsilatı, bütçe tahminin biraz üzerinde gerçekleşerek KDV'nin vergi gelirleri içindeki payı (81.864/264.203) %31'e yükselmiştir.

Tablo 1.5 - Vergi Gelirlerinin Vergi Türlerine Göre Dağılımı (Oran)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993 (*)	1994 (**)
Gelir Vergisi	33.7	38.6	41.0	42.4	42.4	40.4	39.1
Kurumlar Vergisi	14.9	14.1	10.2	9.0	7.1	7.2	5.8
Servetten Alınan Vergiler	1.0	0.7	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9
Katma Değer Vergisi	29.4	25.3	27.2	29.0	29.7	31.0	32.6
Diğer Vergiler	21.0	21.3	20.7	18.7	19.9	20.5	21.6
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: 1994 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi s. 57 Tablo 5'ten yararlanılarak hazırlanmıştır (1988-1992).

(*) Kamu Hesapları Bülteni Aralık 1993.

(**) 1994 Mali Yılı Bütçe Kanunu (Hedef)

G. BULGULAR, TESPİTLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1- Sosyal Devlet Kavramı ve Vergi Adaleti

Türkiye Cumhuriyeti demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Sosyal devlet, kısaca, toplumda sosyal adaletin, sosyal refahın ve sosyal güvenliğin sağlanmasını amaç edinen devlet demektir.

Anayasamızın 73. maddesine göre herkes mali gücüne göre vergi vermekle, devlet de vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımını sağlamakla görevlidir.

Sosyal karakterli bir devlet vergilendirme yetkisini ve hakkını bireyler üzerinde sınırsız şekilde kullanamaz. Devlet vergilendirme yetkisini kullanırken en başta eşitlik, yasallık ve açıklık gibi vergilendirmenin temel ilkelerine uymak durumunda olup, sosyal bir hukuk devleti olmanın gereği olarak bireylerin insanca yaşam sürebilecek kadar gelirinden vergi almaması hatta belli bir gelir seviyesinin altındaki insanlara bazı sosyal transferlerle kaynak aktarması gerekmektedir.

Ülkemizde ise çok düşük seviyede belirlenen asgari ücretten vergi alınmasını ve en az geçim indirimi uygulamasının vergi sisteminde bulunmamasını sosyal devlet anlayışı ile bağdaştırmak mümkün değildir.

2- Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Vergi Gelirlerinin Dağılımı

Türk vergi sistemi esas itibarıyla gelir üzerinden alınan gelir ve kurumlar vergisi ile tüketim üzerinden alınan katma değer vergisine dayanmaktadır. Ancak, katma değer vergisinden başka dolaylı vergiler grubu içinde yer alan akaryakıt tüketim vergisi, damga vergisi, taşıt alım vergisi, tekelleşmeler ve alkolü içkiler üzerinden alınan ek vergiler ile dış ticaret üzerinden alınan vergi ve fon gelirleri de dolaylı vergiler grubu içinde değerlendirilmektedir.

Vergi gelirlerinin yarısından fazlasının dolaylı vergilerden sağlanması, vergi sistemimizde dikey adaletin (az kazananın az, çok kazananın çok vergi alma) gerçekleştirilmesini güçleştirmektedir. Vergi gelirlerinin ağırlıklı şekilde dolaylı vergilere dayandırılması gelir ve servet üzerinden alınan dolaysız vergilerin ise tam olarak beyanının sağlanamaması, ücret gelirlerinin kaynağında kesinti suretiyle vergilendirilmesi; vergi sistemimizde vergi hukukunun temel ilkelerinden olan adalet, eşitlik ve serbest beyan esası gibi evrensel ilkelerin gerçekleştirilmesine imkan vermemektedir.

Ücret gelirlerinin kaynağında kesinti yöntemiyle vergilendirilmesi nedeniyle büyük ölçüde kavranmasına rağmen, ticari, zirai ve mesleki faaliyetlerden elde edilen gelirin ve gayri menkul sermaye iratlarının yeterince vergilendirilememiş olması vergilendirmede eşitlik ve adalet ilkelerinin gerçekleşmesini en-

gellemektedir.

Türk vergi sisteminde gelirin tam olarak kavranamaması nedeniyle dolaysız vergiler tam tersine dolaylı vergilerden daha adaletsiz bir uygulama alanı bulmaktadır. Diğer bir anlatımla uygulamada, özellikle ücretliler yönünden dolaysız vergiler dolaylı vergilere göre daha adaletsizdir. Kısaca, mevcut sistem ve uygulama içinde Anayasamızın "Mali güce göre vergi ödeme" prensibinin gerçekleştirilmesine imkan bulunmamaktadır.

Dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı 1990 yılından itibaren yükselmiş olup 1990 yılında %48 olan bu oran 1993 yılında %51'e yükselmiş, 1994 yılında ise %54.2 olması hedeflenmiştir.

Vergi gelirlerinin %40'nı oluşturan gelir vergisinin ise %85'i kaynakta kesinti (Tevkifat) usulü ile tahsil edilmekte olup, gelir vergisi tahsilatının %56'sı ücret gelirlerinden sağlanmaktadır. (Tablo: 2.16)

Türk vergi sistemi ve uygulaması öyle bir yapıya oturtulmuştur ki; bu yapıda, vergilendirilmediği açık seçik bilinen servetin kaynağının araştırılması ve sorulması imkanı yoktur. Diğer bir ifade ile, kişilere sahip oldukları servetin vergilendirilmiş kazançla satın alınıp alınmadığını sormak ve servete dönüşen vergilendirilmemiş gelirin, geriye yönelik vergilendirilmesi mümkün olamamaktadır. Bu nedenle vergisi ödenmemiş gelir veya servetin vergilendirilmesini sağlayacak yasal düzenlemenin bir an önce yapılması, geçmişte varolan "Servet incelemesi" nin bazı tekniklerle desteklenerek ilave tedbirlerle birlikte yeniden uygulamaya konulması her yönden önem kazanmaktadır.

Vergi gelirlerinin kamu giderlerini karşılamada yetersiz kalmasının pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden birisi de vergi idaresinin örgütlenmesindeki yapısal sorunlardır. Şöyle ki; Maliye Bakanlığı'ndaki defterdarlık sistemi Osmanlı Devletinden kalma bir sistemdir. Bu sistemde bütün yetkiler merkezi hükümette toplanmış olup işlerin yürütülmesinde çok yoğun bir bürokrasi vardır. Bu yapı içinde, doğal olarak merkezi ve siyasi otorite her alanda etkin olmak istemekte, iyi niyetli insanların iyi niyetle çıkarılmış yasaları uygulaması ve vergi tahsilatını arttırması mümkün olamamaktadır. Ülkemizde izlenen ekonomi politikalarının bir sonucu olarak, siyasette öteden beri etkin olan görüş, vergi almak ve vergi vermek yanlısı değildir.

1993 yılı içinde çıkarılan 516 Sayılı KHK ile kurulan Gelirler Bölge Müdürlüğü Teşkilatı ise vergi idaresinin yukarıda eleştirdiğimiz sakıncalı yapıyı değiştirmekte yetersiz kalmaktadır.

Bu görüş ve uygulamaların sonucu olarak kamu giderlerini karşılamak için gerekli olan vergi, tahsili kolay olduğu için dolaylı vergiler grubundan ve kaynakta kesinti suretiyle alınan dolaysız vergilerden karşılanmaktadır. Her iki yöntemden de en çok ücretli kesim zarar görmektedir.

II. BÖLÜM

VERGİ YÜKÜ, VERGİ YÜKÜ İNCELEMELERİNİN ÖNEMİ, TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI ve VERGİ YÜKÜ ORANLARI

A. VERGİ YÜKÜ VE VERGİ YÜKÜ TÜRLERİ

1. Vergi Yükü Kavramı

Vergi günlük yaşantımızın bir parçasıdır. Herkesin doğrudan veya dolaylı vergiyle bir ilişkisi vardır. Satın aldığımız her mal veya hizmet nedeniyle vergi ödüyoruz. Ücretliler, her ay başında bordrolarında kesilen vergiyi görmekte, iş adamları, tacirler, serbest meslek sahipleri, çiftçiler vergiyle içiçe yaşamaktadır. İşte bu nedenle olsa gerek pek çok kişi (bunlar arasında bu konuyla uğraşan bilim adamlarını, politikacıları, sendika yöneticilerini, işçi ve memurları saymak gerekir) vergi yükü hakkındaki görüşlerini açıklamak gereğini duymaktadırlar.

Vergi yükü nedir? Vergi yükü ölçülebilir mi? Böyle bir yük varsa bu yükü kimler taşıyor? Bu çalışmamızda bu sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

Şüphesiz ki; vergi, ödeyen üzerinde bir yüküdür. Çünkü ödenen vergi kişinin varlığında bir eksilme veya azalmaya neden olur.

Verginin kişiler üzerinde iki etkisi vardır. Bunlardan birisi subjektif etki diğeri ise objektif etkidir. Subjektif etki, verginin birey üzerinde bıraktığı "vergi baskısı"nın sonucu ortaya çıkan psikolojik bir etkidir. Bu etkiyi ölçmek mümkün değildir. Ancak, bu etki kişinin gelirine, sosyal durumuna, eğitimine, v.b. etkenlere bağlıdır.

Objektif vergi yükü ise, kişinin geliri ile ödediği vergi tutarı arasındaki oransal ilişkiyi ifade ettiği için ekonomik bir değer olarak ölçülebilir.

Vergi yükü, ödenen verginin toplam gelire oranı olarak tanımlanır.

Vergi yükü şu şekilde formüle edilebilir.

$$V_y = V/G$$

V_y	=	Vergi Yükü
V	=	Ödenen Vergi
G	=	Gelir

Ancak, ödenen verginin hesaplanmasında da güçlükler bulunmaktadır. Bilindiği gibi, günlük hayatta pek çok vergi ödemekteyiz. Bunlardan bazılarını doğrudan, bazılarını ise dolaylı bir şekilde, çoğu kez satın aldığımız mal veya hizmetlerle birlikte fiyatın içinde gizli olarak öderiz. Bazı durumlarda kişiler ödedikleri vergileri şöyle veya böyle başkalarına yansıtmak suretiyle, ödediği verginin gerçek baskısından kurtulabilir.

Herhangi bir gelire bağlı olmayan ve servet üzerinden ödenen vergilerin toplam yüke dahil edilmesi, hesaplamaları daha da güçleştirmektedir.

Vergi ödeme gücü, vergi yükümlüsünün geliri ve serveti yanında şahsi ve

ailevi (evli ve/veya çocuklu olup olmama) durumu ile de ilgilidir. Bu ilişkiyi şu şekilde formüle etmek mümkündür:

$$\begin{array}{ll} V\ddot{ö}g = f(G.S.\$d) & V\ddot{ö}g = \text{Vergi ödeme gücü} \\ G = \text{Gelir} & \\ S = \text{Servet} & \$d = \text{\$ahsi ve ailevi durum} \end{array}$$

Bu durumda, vergi yükü ödenen vergi ve vergi ödeme gücü ile doğrudan ilişkilidir. Bu durum; $V_y = f(V, V\ddot{ö}g)$ şeklinde formüle edilir.

Fonksiyonel ifadenin anlamı, vergi ödeme gücü değişmediği halde (yani gelir, servet veya şahsi ve ailevi durumda bir değişiklik yoksa) ödenen vergide bir artış söz konusuysa, vergi yükü artacak, aksi halde vergi yükü azalacaktır.

Vergi yükü, ödenen vergi ve vergi ödeme iktidarının bir fonksiyonudur. Yük, ödenen vergi ile doğru orantılı, ödeme iktidarı ile tersine orantılı olarak değişir. **(10)**

Vergi yükü fiilen ödenen ve yansıma yoluyla yüklenen vergilerin miktarıdır. Bununla birlikte daha gerçekçi vergi yükü hesabı için bireylerin kamu kesiminden elde ettikleri transferlerin de gözönünde bulundurulması gerekir **(11)**.

Bütün bu tanımlama ve açıklamalardan, ödediğimiz vergilerin gelirimiz içindeki gerçek oranının hesaplanamayacağı anlamı çıkarılmamalıdır. Ancak, konunun günlük politikada veya dilde konuşulduğu kadar basit ve yalın olmadığının bilinmesinde fayda vardır.

Geniş anlamda vergi yükünü, bir ekonomide kamunun topladığı vergi ve vergi benzeri gelirlerin milli gelire oranı olarak tanımlayabiliriz. Milli gelir ise bir ülkede belli bir dönemde (bir yılda) mal ve hizmet üretiminden doğan üretim faktörleri gelirlerinin parasal değerini ifade eder. Milli gelir, milli ekonominin bir yıl içinde yarattığı toplam net hasıla olarak da tanımlanmaktadır.

Vergi yükü analizleri sadece bireylerin veya sosyal kesimlerin katlanmak zorunda kaldığı yükün tespiti için değil, ekonominin gelişmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması, bazı sektörlerin teşviki, yatırımların artırılması, ekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi gibi makro seviyedeki hedeflerin tespiti için de yapılır.

---

(10) Üren Arsan, a.g.e. s. 10-11

(11) Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK Yayını No: 1986/275 "Türkiye'de Vergi Yükü (1975, 1984)" Kitap 1 s. 11

2. Vergi Yüğü Türleri

a. Toplam Vergi Yüğü

Toplam vergi yüğü, bir ekonomide toplanan bütün vergilerin o ekonomi üzerinde hasıl ettiğı yüğü ifade eder. **(12)**

Toplam vergi yüğü hesaplarında, Devlet tarafından toplanan vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler ile mahalli idareler tarafından alınan ve bir hizmet karşılığı olmayan vergi ve vergi benzeri gelirler ve sosyal güvenlik kurumları ve kamu hizmeti gören kurumlarca tahsil edilen sosyal güvenlik primleri ve aidatları (parafiskal gelirler) dahil edilmektedir. Sosyal güvenlik primlerinin ve kamu niteliğindeki kurum aidatlarının vergiden farklı karakterleri olmakla birlikte ödenmeleri zorunlu olmaları ve bu kaynakların kamu denetiminde harcanmaları nedeniyle toplam vergi yüğü hesaplamalarında dikkate alınmaktadır.

Konsolide bütçe gelirleri dışında muhasebeleştirilen ve vergi benzeri gelir olarak ifade edilen parafiskal gelirler, Devletin dışındaki kamusal hizmet gören kurum ve kuruluşlar tarafından yasalar gereğı toplanmaktadır. Bu gelirlerin vergiden farklılığı, ödeyenlerin ilgili kamu kurumunun hizmetinden yararlanmasıdır. Vergide ise bu anlamda bir karşılık sözkonusu değildir. Ancak, parafiskal gelirler ödenmesi zorunluğu olduğu için vergiye benzer.

Ülkemizde Sosyal Sigortalar Kurumu'nca tahsil edilen sigorta primleri, Emekli Sandığı'nca tahsil edilen emekli sandığı kesenekleri, Bağ-Kur tarafından tahsil edilen primler, kanunla kurulan meslek teşekkülü niteliğindeki odalar, borsalar ve baroların aidatları ile Silahlı Kuvvetler mensuplarının maaşlarından kesilen %10 oranındaki OYAK kesenekleri parafiskal gelirlere örnek olarak gösterilebilir.

Ücretler üzerinden kesilen %2 oranındaki tasarruf teşvik kesintileri ve konut edindirme yardımları vergiye benzemekle birlikte daha sonra ana para ve nemalarının ilgililere iade edilecek veya kredi şeklinde verilecek olması nedeniyle parafiskal (vergi benzeri) gelir olarak nitelendirmek gerekir.

Öte yandan, sendika, dernek ve siyasi partiler ve kurumlarca oluşturulan sosyal yardım sandıkları için ödenen aidatlar vergi yüğü hesaplarında dikkate alınmazlar. Bu tür ödemeler yasal zorunluluktan kaynaklanmamaktadır.

Ülkemizdeki vergi yüğü oranlarının hesaplanmasında farklı gelir kombinasyonları ve temel alınan farklı GSMH veya GSYİH serileri kullanıldığı için farklı oranlar çıkmaktadır. Toplam vergi yüğü Toplam Ödenen Vergiler/GSMH veya

---

(12) Üren Arsan a.g.e. s.10

GSYİH şeklinde formüle edilir.

D.İ.E. tarafından 1987 yılı baz alınarak hesaplanan yeni milli gelir serileri dikkate alınarak hesaplanan vergi yükü oranı daha düşük çıkmaktadır. Gerçek olan rakam yeni milli gelir serisine göre hesaplanan rakam olmalıdır. T.B.M.M.'ne sunulan 1993 Yıllık Ekonomik Rapor'da da yeni milli gelir serisine göre hesaplanan GSYİH rakamları kullanılmıştır.

b. Kişisel Vergi Yükü

Verginin birey üzerinde objektif ve sübjektif olmak üzere iki olumsuz etkisi vardır. Birey ödediği vergiden dolayı gelir kaybına uğrar ve kişisel refahında bir azalma meydana gelir. Verginin birey üzerindeki sübjektif etkisi ise, bireyin gelir, eğitim, alışkanlık ve yaratılış durumuna göre farklı olabilir. Bazı kişiler üzerinde verginin bu olumsuz psikolojik baskısı ekonomik baskısından daha etkili olabilir. Verginin bu baskısını (tazyik) ölçmek mümkün değildir. Kişinin geliri arttıkça verginin marjinal etkisi azalır. Ancak, bu yine de kişiden kişiye değişebilir.

Ölçülebilir kişisel vergi yükü (objektif vergi yükü) ise, bireyin ödediği vergi ile geliri arasındaki oransal ilişkiyi ifade eder.

Bazı hallerde kişiler ödedikleri vergilerin bir kısmını veya tamamını yansıtabilirler.

c. Net Vergi Yükü

Kişiler ödedikleri vergiler karşılığında kamu hizmetlerinden faydalanırlar. Ödenen vergilerden elde edilen faydalar çıkarıldığında net vergi yüküne ulaşılır. Ancak, kamusal hizmetleri (faydaları) ölçmek mümkün olmadığı için vergi bireyler üzerinde her zaman bir yükür. Bununla birlikte toplanan vergilerin yerli yerine harcandığı, diğer bir ifade ile kamunun hizmetinde kullanıldığı şeklinde yaygın bir kanaat varsa, vergi yükünde bir azalma meydana gelir. Negatif vergi yükünden söz edilebilirse de, vergi vermeyenler de kamusal hizmetlerden faydalanabildikleri için yine de vergi ödeyen yönünden az veya çok bir yük olarak değerlendirilir.

d. Sektörel Vergi Yükü

Daha önce de belirtildiği üzere, vergi politikası ile gelirin yeniden dağıtılması ve milli gelirin daha adil şekilde bölüşümü sağlanabileceği gibi, bazı sektörlerin gelişmesi veya uluslararası rekabet şartlarına uyum sağlaması v.b. amaçlarla vergi politikası etkin bir şekilde kullanılabilir. Vergi, istisna, muafiyet, indirim veya vergi iadeleriyle herhangi bir sektörün gelişmesi teşvik edilebileceği gibi, yüksek vergi oranı veya vergi tarifesi koyarak sektörün gelişmesi önlenir.

Ülkemizde son yıllarda vergi politikalarıyla ihracat ve yatırımların teşviki amacıyla ihracat ve bazı sektörler (örneğin turizm sektörü) büyük teşvik unsurlarıyla desteklenmişlerdir.

e. Gelir Gruplarına Göre Vergi Yüğü (Efektif Vergi Yüğü)

Milli gelirden aldıkları paya göre sınıflandırılmış çeşitli gelir gruplarının, ödedikleri vergilerle elde ettikleri gelirler arasındaki oranı araştırmak, toplumun sosyal sınıfları arasında vergi adaletine ne şekilde uyulup uyulmadığını görmek, sosyal devlet anlayışının bir gereğidir.

Ancak, vergi adaleti ve gelir dağılımının sosyal sınıflar üzerindeki etkilerini ve çeşitli gelir gruplarının vergi yükünü hesaplamak için gelir dağılımı ile ilgili istatistiki bilgilere ve araştırmalara ihtiyaç vardır.

Bir toplumda vergi adaletinin ne ölçüde sağlandığını gösteren ölçütlerden birisi de efektif vergi yüküdür. Efektif vergi yükü, bir toplumda herhangi bir kesim tarafından ödenen vergilerin o kesimin net faktör gelirine oranı olarak hesaplanmaktadır. Efektif (gerçek) vergi yükünün hesabında tahakkuk eden değil, tahsil edilen vergi esas alınmalıdır.

Efektif vergi oranının hesaplanabilmesi için toplam vergi gelirlerinin gelir gruplarına göre ayrıştırılması; ayrıca, çeşitli sosyal grupların milli gelirden aldıkları payın (faktör gelirleri içindeki payın) bilinmesi gerekir.

Yurtiçi faktör gelirleri, faktör fiyatlarıyla GSYİH'dan sabit sermaye tüketiminin (amortismanların) indirilmesi suretiyle bulunan bir milli gelir ölçüsüdür.

Faktör gelirleri, tarım ve tarımdışı olarak, tarımdışı faktör gelirleri ise ücretler (maaş dahil), ücretler dışı kesim gelirleri olarak gruplandırılmaktadır. Ücret dışı kesim gelirleri ise kira, faiz ve diğer gelirler (kar) olarak tasnif edilmektedir. Bu suretle üretim faktörü olarak milli gelire katkıda bulunan tarım kesiminin (toprak), maaş ve ücretlilerin (işgücü) ve kira, faiz ve kar elde edenlerin (sermaye) milli gelirden aldıkları paylar hesaplanabilmektedir (Bu konudaki geniş açıklamalarımız II/G-2'nci bölümde yapılmıştır).

B. VERGİ YÜKÜ İNCELEMELERİNİN GEREĞİ ve ÖNEMİ

Vergi yükü incelemeleri hem vergi politikası bakımından hem de vergilerin iktisadi tesirlerine ulaşmak bakımından önemlidir. (...) İktisadi şartlara göre takip edilen vergi politikasında vergi değişikliklerinin, vergi artırma veya indiriminin şartlara uygun olması için vergi yükünün dağılımının, verginin kimler üzerinde kaldığının ve bundan doğacak etkilerin bilinmesi icabeder. **(13)**

Mevcut vergi sisteminin gerçek durumu bilinmeden vergi konusunda yapılacak düzenlemeler veya reformlar hiçbir şekilde amacına ulaşamaz. Mevcut sistemin gerçek durumu doğru analiz ve değerlendirmelere tabi tutulmadığı takdirde iyi niyetlerle yapılan çalışmalar tam tersi sonuçlar verebilir. Örneğin; ücretliler ve düşük gelirliler lehine yapılmış gibi görünen çabalar ve yasal düzenlemeler yüksek gelir gruplarının lehine sonuç verebilir.

Adil bir vergi sisteminin ve gelir dağılımının bulunmadığı bir ülkede, milli gelir seviyesindeki yükselmelerden ve ekonomideki genel iyileştirmelerden dar gelirlilerin hayat standartlarını yükseltmek mümkün değildir.

Vergi yükü incelemeleri bir ülkenin maliye politikası, gelir dağılımı, kalkınma plan ve programları, yatırım, ihracat, teşvik mevzuatı gibi makro düzeydeki ekonomi politikalarının tespit ve uygulaması için büyük önem taşımaktadır. Doğru politikalar tespit etmek ve kararlar alabilmek için öncelikle vergi yükü incelemeleri için gerekli olan doğru istatistiki bilgilere ihtiyaç bulunmaktadır.

---

(13) Ü. Arsan a.g.e. s. 6

C. TÜRKİYE'DE VERGİ YÜKÜ ORANLARI

1. Toplam Vergi Yüğü Oranı

a. Parafiskal Gelirler Hariç Vergi Yüğü

1983-1993 yılları ile ilgili vergi yüğü hesaplamaları Tablo: 2.1'de gösterilmiştir. Dar anlamdaki bu vergi yüğünde konsolide bütçe vergi gelirleri, mahalli idare vergileri ve payları ile vergi nitelikli fonlar dahil edilmiştir. GSYİH'ya göre yapılan hesaplama göre vergi yüğü oranı 1984 ve 1985 yıllarında en düşük seviyeye (%12.2 ve %13.5) inmiştir. 1989 yılından itibaren ise, vergi yüğünde belli bir artışın olduğu ve 1990-1993 yıllarında ise her yıl yaklaşık birer puan artış olduğu görülmektedir.

b. Parafiskal Gelirler Dahil Vergi Yüğü

1983-1993 yılları ile ilgili olarak hesaplanan parafiskal gelirler dahil toplam vergi yüğü Tablo: 2.2'de gösterilmiştir. Parafiskal gelirlerin toplam vergi yüğü nü yıllar itibariyle yaklaşık 4-5 puan yükselttiği görülmektedir. Tablo: 2.3'de görüldüğü gibi üç sosyal güvenlik kuruluşu prim gelirleri 1991-1992 yıllarında GSMH'nın %4'ünü aşmıştır.

Tablo: 2.2'deki parafiskal gelirler içinde özel (vakıf) emekli sandıklarının gelirleri ile meslek odaları, borsa ve baroların üyelik aidatları bulunmamakta, sosyal güvenlik kuruluşlarınca tahsil edilen kesenek, prim ve aidatlar (Emekli Sandığı, SSK, Bağ-Kur, Oyak) ile Devlet katkısı hariç yaklaşık tutarlarıyla konut edindirme yardımı ve tasarruf kesintileri yer almaktadır.

İkinci tanıma göre, (parafiskal gelirler dahil) hesaplanan toplam vergi yüğü de birincisinde olduğu gibi 1989 yılından itibaren yükselmiştir. Ancak, bu oranlar Gelirler Genel Müdürlüğüne yapılan hesaplamaların oldukça altındadır. Gelirler Genel Müdürlüğüne hesaplanan oranların yüksek oluşunun nedeni, hesaplamalarda eski GSMH serilerinin kullanılmasıdır.

2. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının Kesenek ve Prim Tahsilatı ve Aktif Sigortalı Sayısı

Ülkemizde gerek Emekli Sandığı gerekse SSK, iştirakçilerinden yüksek oranda kesenek ve prim aldıkları halde, her iki kuruluşun da emeklilerine yeterli emekli maaşı veremediği bilinmektedir. Bağ-Kur'un ise sorunları bu iki kuruma göre çok daha ağırdır. Yıllar itibariyle toplanan vergi benzeri sosyal güvenlik prim ve keseneklerinin büyüklükleri aşağıdaki tablodaki gibidir:

Sosyal güvenlik primi gelirlerinin GSMH bazında 1989 yılından itibaren artışı oldukça yüksektir. 1993 yılında her 2,3 aktif sigortalıya 1 emekli düşmektedir. Her üç sosyal güvenlik kurumunun en büyük sorunu çalışan başına düşen

Tablo 2.1- Toplam Vergi Yükü Parafiskal Gelirler Hariç (Milyar TL)

YILLAR	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993 (6)
Konsolide Bütçe Vergi Gelirleri	1.938	2.376	3.843	5.991	9.072	14.250	25.572	45.431	78.734	141.797	264.203 (7)
Mahalli İdare Vergi ve Payları (**)	168	308	625	1.042	1.503	2.379	3.880	7.419	11.800*	20.407*	35.026
Fonların Vergi Nitelikli Gelirleri (****)	-	75	362	1.193	1.695	3.347	5.887	11.342	16.185	33.680	53.115
VERGİ GELİRLERİ TOPLAMI (1)	2.106	2.759	4.830	8.226	12.270	19.976	35.339	64.192	106.719*	195.884*	352.344
GSYİH (2) (1993 GSMH)	14.084	22.545	35.720	51.958	75.736	130.910	230.024	391.218	618.249	1.061.642	1708722
VERGİ YÜKÜ (1/2)	14.9	12.2	13.5	15.8	16.2	15.3	15.4	16.4	17.3*	18.4*	20.6
Gelirler Gn. Md. Hesap Vergi Yükü (3)	-	-	-	-	-	-	19.8	20.8	22.4 (4)	25.7 (5)	-

Kaynak: 1993 Yıllık Ekonomik Rapor s. 70 (1983-1992 Yılları rakamları)

(*) Gecici

(**) Mahalli idarelerin vergi, resim ve harç gelirleri ile özel idareleri ve belediyelere genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar.

(Emlak vergilerinin toplama dahil edilmemiş olması toplam vergi yükünün çok az da olsa düşük çıkmasına neden olmaktadır)

(****) Toplu Konut Kamu Ortaklığı, Geliştirme ve Destekleme, Akaryakıt Tüketim, Savurma Sanayi Destekleme, Gelir İdaresini Geliştirme, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik, Destekleme Fiyat İstikrar, K.K. Destekleme, Akaryakıt Fiyat İstikrar, Petrol Arama ve

Petrolle ilgili Faaliyetleri Düzenleme ve Çıkarılık, Mesleki ve Teknik Eğitim Geliştirme Fonlarının vergi nitelikli gelirlerini göstermektedir.

(3) Vergi İstatistikleri Yıllığı s. 15

(Konsolide Büt. Vergi Gel. + Mah. İd. Vergi ve Pay+ Fonların Vergiye Bağlı Gel + EGSS Ver+ Ek Taahhüt Alım Ver./ GSMH)

(4) Gecici

(5) Tahmin

(6) DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992) s. 39 1993 Yılı İçin vergi yükü oranı GSMH'ye göre hesaplandı

(7) Konsolide Bütçe Vergi Gelirleri Kamu Hesapları Bülteni Aralık 1993 ten alınmıştır. (Tahsilat) 1994 Yılı vergi gelirleri/ GSMH oranı ise

(473.000/2.136 Milyar TL) %22.1 Olarak tahmin edilmektedir. (Enflasyon oranı %48.2, Büyüme oranı %4.5 olarak yapılan tahmin)

Tablo 2.2- Toplam Vergi Yükü Parafiskal Gelirler Dahil (Milyar TL)

GELİR TÜRLERİ	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993 (4)
Konsolide Bütçe Vergi Gelirleri (Genel+ Katma)	1938	2.376	3.843	5.991	9.072	14.250	25.572	45.431	78.734	141.797	264.203
Mahalli İdare Vergi ve Payları	168	308	625	1.042	1.503	2.379	3.880	7.419	11.800*	20.407*	35.026
Fonların Vergi Nitelikli Payları	-	75	362	1.193	1.695	3.347	5.887	11.342	16.185	33.680	53.115
Parafiskal Gelirler (**)	304	479	649	926	1.877	3.359	7.654	16.199	27.128	50.766	85.252 (3)
VERGİ VE BENZERİ GEL.TOP. (1)	2.410	3.238	5.479	9.152	14.147	23.335	42.993	80.391	133.847*	246.650*	437.596
GSYİH (2)	14.084	22.545	35.720	51.958	75.736	130.910	230.024	391.218	618.249	1.061.642	1.708.722
VERGİ YÜKÜ (1/2)	17.1	14.4	15.3	17.6	18.7	17.8	18.7	20.5	21.6*	23.2*	25.6
Gelirler Gn. Md. Hesap. Vergi Yükü (3)	20.8	17.3	19.4	23.2	24.3	23.8	26.6	29.9	32.7	34	-

Kaynak: 1993 Yıllık Ekonomik Rapor s. 71

(3) Vergi İstatistikleri Yıllığı s. 15 den alınmıştır.

(*) Geçici

(3) DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992) Sy. 39 1993 Yılı İçin vergi yükü oranı yeni GSMH'ye göre hesaplandı Konsolide

Bütçe Gel. +Mah. İda. Vergi Gel ve Pay+ Fonların Vergiye Bağlı Gel. + Parafiskal Gel+ Çalışanların Ta. Teş. + Konut Edin. Yadm. /GSMH)

(4) Tablo 2.1 den alınmıştır.

(**) Parafiskal gelirler içinde Emekli Sandığı, SSK, Bağ-Kur, Oyak gibi Sosyal Güvenlik kuruluşlarının tahsil edilen kesenek, prim ve adiflatlar ile devlet katkısı hariç yaklaşık tutarlarıyla konut edindirme yardımları ve tasarruf kesintileri yer almaktadır.

(1993 Yıllık Ekonomik Rapor s. 71)

Tablo 2.3 - Sosyal Güvenlik Primi Gelirleri (Milyon TL)

Yıllar	Emekli Sandığı	SSK	Bağ-Kur	Toplam	Sosyal Güvenlik Gelirleri/GSMH (1)
1983	104,583	239,596	23,514	367,693	2,60
1984	141,321	392,166	34,497	567,984	2,50
1985	177,465	514,018	69,536	761,019	2,11
1986	234,108	755,700	82,778	1,072,586	2,06
1987	352,730	1,528,269	120,335	2,001,334	2,61
1988	487,549	2,474,825	263,778	3,226,152	2,40
1989	1,981,186	4,704,613	486,346	7,172,145	3,04
1990	5,047,809	9,289,259	1,000,046	15,337,114	3,83
1991	8,962,823	15,426,401	1,315,881	25,705,105	4,07
1992	15,894,111	27,863,841	3,891,179	47,649,131	4,42

Kaynak: 1993 Yıllık Ekonomik Rapor s. 49

(1) Tarafımızca Hesaplanmıştır (GSMH Yeni seriye göre).

Tablo 2.4 - Sosyal Güvenlik Kapsamında Çalışanlar ve Aylık Alanların Sayısı

Sosyal Güvenlik Kurumunun Adı	Aktif İştirakçi Sayısı			Aylık Alanlar		
	1991	1992	1993	1991	1992	1993
1. Emekli Sandığı	1,600,000	1,601,000	1,601,000	878,758	940,277	951,346
2. SSK	3,598,315	3,796,702	3,950,000	1,717,095	1,856,522	1,934,764
3. Bağ-Kur	2,825,542	2,890,471	2,871,588	655,646	711,994	744,397
TOPLAM	8,023,857	8,288,173	8,422,588	3,251,499	3,508,793	3,630,507

Kaynak: 1993 Yıllık Ekonomik Rapor s. 49

emekli sayısının yüksek oluşudur. Bu sayının mutlaka artırılması gerekmektedir.

10 yıllık süre içinde oransal olarak en yüksek prim artışı Bağ-Kur'da olmuştur. 1983-1992 yılları arasında Bağ-Kur'un prim tahsilatı 165 kat, Emekli Sandığının 152 kat, SSK'nın 116 kat artmıştır. İştirakçi sayısı yönünden yapılan bir değerlendirilmede ise iştirakçi sayısı en hızlı artan kurum SSK'dır.

D. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI ve GELİR DAĞILIMINDAKİ EŞİTSİZLİKLER

1. Genel Açıklama

Fonksiyonel gelir dağılımı, toplam gelirin emek gelirleri ile emek dışı gelirler (mülk gelirleri) arasındaki bölüşümünü ifade eder. Başka bir anlatımla fonksiyonel gelir dağılımı, üretim süreci sonunda ortaya çıkan faktör gelirlerinin üretim faktörleri ve sosyo-ekonomik gruplar arasındaki bölüşümünü gösterir. Emek gelirleri, ücret, maaş, yüksek yönetici gelirleri gibi alt bileşenlerine, mülk gelirleri ise kar, faiz, rant gelirleri gibi kendi alt bileşenlerine ayrılarak faktör payları daha ayrıntılı belirlenebilir.

Genellikle gelir bölüşümü terimi gelirin fonksiyonel paylaşımı, gelir dağılımı terimi ise kişisel gelir dağılımı anlamında kullanılır. (14) Bu çalışmamızda gelir dağılımı ve bölüşümü terimleri aynı anlamda kullanılmıştır. Çalışmanın kapsamı fonksiyonel gelir bölüşümünden çok, ücretli kesimin gerek bireysel olarak gerekse toplumsal olarak elde ettiği gelire göre ödediği vergi, diğer bir anlatımla vergi yükü hesaplanmaya çalışılacaktır. Sosyal bir kesim olan ücretli kesiminin vergi yükünü hesaplayabilmek için bu kesimin elde ettiği faktör gelirleri payının ve kişisel gelirlerinin ve ödedikleri vergilerin bilinmesi gerekir.

Her devirde ve her toplumda fertler arasında gelir farklılıkları olmuştur. Ancak, bu farklılık ve eşitsizlik bazı toplumlarda aşırı derecede yüksek, bazılarında ise kabul edilebilir seviyededir.

İstatistiki araştırmalar da göstermektedir ki; hemen her toplumda kişisel gelir dağılımı bir piramidi andırmaktadır. Ve düşük gelir kademelerine inildikçe o kademedeki aile sayısı artmakta, yüksek gelir kademelerine çıkıldıkça ailelerin sayısı azalmaktadır. (15)

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlik, gelir gruplarının toplam nüfus içindeki payı ile bu grupların toplam milli gelirden aldığı payın karşılaştırılması ile öğrenilebilir.

2. 1973 Yılı Gelir Dağılımı (Faktör Gelirleri)

1973 yılına ait gelir dağılımı konusunda yapılan araştırmaya göre Türkiye'de elde edilen toplam net gelirin %28.3'ünü ücret gelirleri, %41.2'sini kar, faiz, rant gelirleri ve %30.5'ini küçük üretici gelirleri oluşturmaktadır (İzafi kira gelirleri, emekli ve burs gelirleri ile türü belirsiz gelirler hesaba katılmamıştır.)

(14) Gelir Dağılımı Araştırması, 1973 s.1 (DPT)

(15) Besim Üstünel, Ekonominin Temelleri, 3.Baskı 1975 s. 307

Tablo 2.5 - Türkiye'de Gelirin Türlerine Göre Dağılımı (1973)

Gelir Türü (1)	Ortalama Gelir (TL.)	Gini Oranı(2)	Hane Halkı Yüzdesi	Toplam Gelir Yüzdesi
Ücret Geliri (Ücretliler)	15,894	0,41	37,0	31,9
Kar, Faiz, Rant, Geliri (Sermaye ve Serbest Meslek Sahipleri)	49,341	0,58	10,7	35,2
Küçük Üreticilik Geliri (Küçük Üreticiler)	12,578	0,44	52,3	32,9

1) Gelir Dağılımı Araştırması 1973 Ankara 1976 s. 194-217
DPT Yayın No: DPT: 1495-SPD: 290

2) Gini oranı dağılım ölçüsü olarak kullanılan bir ölçü olup birimler arası farklar ortalamasının, aritmetik ortalamasının iki katına bölünmesiyle elde edilir. Oran büyüdükçe dağılımdaki eşitsizlik artıyor demektir. Herkesin eşit gelir aldığı durumda gini oranı sıfıra eşittir.

Gelirlerin büyüklüğüne göre dağılımı her üç kesimde de eşitlikten oldukça uzak olmakla birlikte, gelirin ücretliler kesiminde diğer iki kesime oranla daha adil biçimde dağıtılmış olduğu, ücretlilerin ve küçük üreticilerin (tarım) toplam gelirden aldıkları payların nüfus paylarının altında olduğu görülmektedir.

3. Türkiye'de 1963-1987 Gelir Dağılımı Sonuçları

D.İ.E. tarafından 1987 yılında yapılan hanehalkı gelir dağılımı sonuçlarının Lorenz Eğrisi üzerinde gösterilmesi halinde, seçilen %20'lik gelir gruplarının milli gelirden aldığı paylardaki eşitsizlik kendini daha açık göstermektedir. (16)

Tablo: 2.6'daki rakamlar 1963 yılı ile 1987 yılları arasındaki gelir dağılımındaki gelişmeleri karşılaştırma imkanı vermektedir. Diyagramda da görüleceği üzere, 1987 yılı gelir dağılımı 1963 yılına göre bir miktar daha adildir. Ancak, Türkiye'nin Lorenz Eğrisi eş dağılım çizgisinden oldukça uzaktadır. Gelir dağılımı (Lorenz) eğrisinin eş dağılım çizgisine yaklaşması; gelir dağılımındaki eşitliği, uzaklığı ise eşitsizliği ifade etmektedir.

1963 yılı gelir dağılımında 5.270.000 hanehalkı yer aldığı halde 1987 yılında bu sayı 11.047.500 olmuştur. 1963 yılında hanehalkı başına ortalama gelir cari fiyatlarla 11.195 TL., 1987 yılında ise 3.680.549 TL. olarak hesaplanmıştır. D.İ.E.

(16) Hanehalkı, aralarında akrabalık bağı bulunsun veya bulunmasın aynı evde oturan, aynı kazandan yemek yiyen gelir ve giderlerini ayırmayan hanehalkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birkaç kişinin oluşturduğu topluluk olarak tanımlanmaktadır.

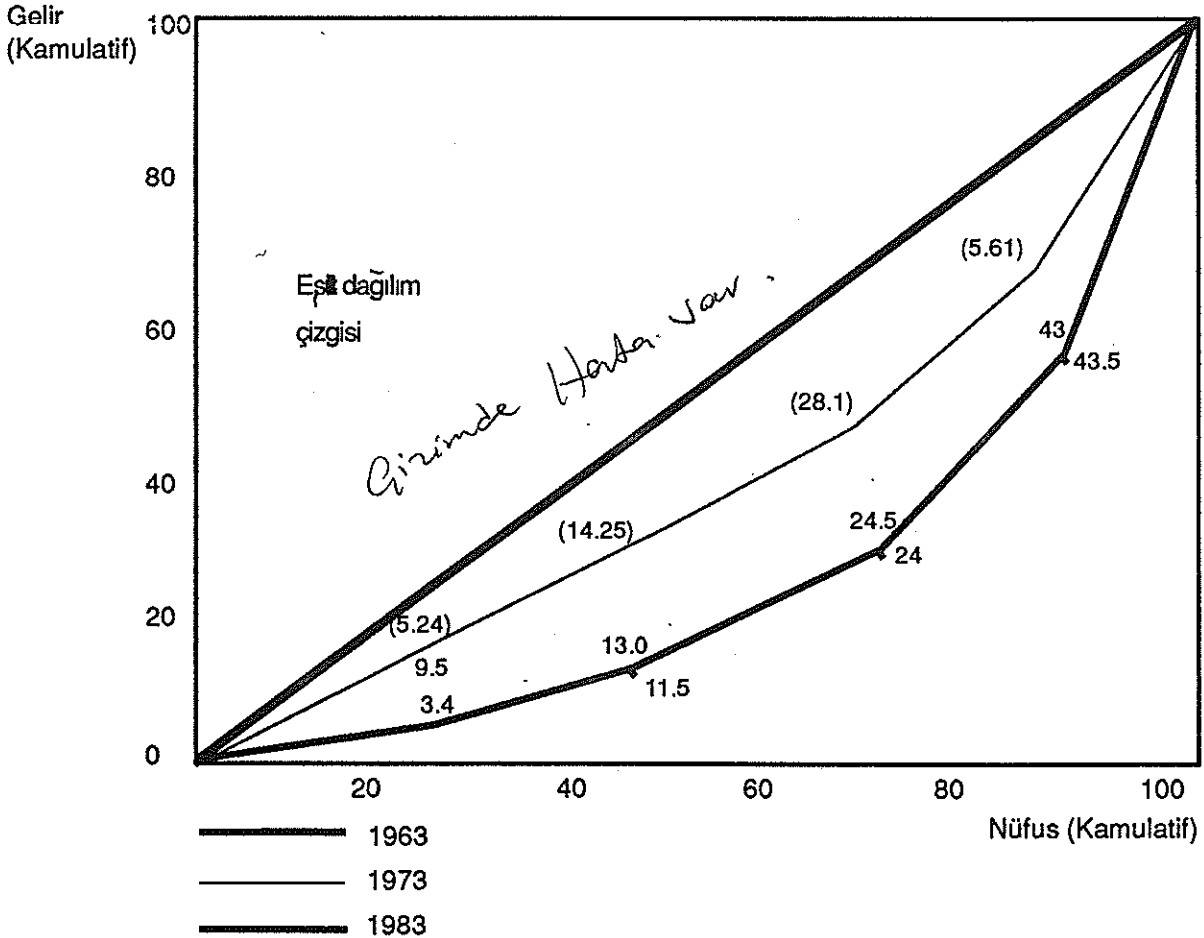
Tablo 2.6 - Gelir Dağılımı (1963-1987)
Gelir Dilimine Düşen Milli Gelir Yüzdesi

Hanehalkı Dilimleri	1963 DPT	1968 AÜSBF	1973 DPT	1986 TÜSIAD	1987 DİE
Birinci %20'lik Dilim	4,5	3,0	3,4	3,9	5,24
İkinci %20'lik Dilim	8,5	7,0	8,1	8,4	9,61
Üçüncü %20'lik Dilim	11,5	10,0	12,5	12,6	14,06
Dördüncü %20'lik Dilim	18,5	20,0	19,5	19,2	21,15
Beşinci %20'lik Dilim	57,0	60,0	56,5	55,9	49,94
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gini Oranı	0,56	0,55	0,51	0,43	0,46

1) Gelir Dağılımı Araştırması 1973 Ankara 1976 s. 194-217
DPT Yayın No: DPT:1495-SPD:290

2) Gini oranı dağılım ölçüsü olarak kullanılan bir ölçü olup birimler arası farklar ortalamasının, aritmetik ortalamasının iki katına bölünmesiyle elde edilir. Oran büyüdükçe dağılımdaki eşitsizlik artıyor demektir. Herkesin eşit gelir aldığı durumda gini oranı sıfıra eşittir.

Diyagram

tarafından yapılan hesaplamalarda yıllık ortalama hanehalkı geliri kırsal kesimde daha düşüktür. Bu nedenle gelir dağılımında hem nüfus dilimleri arasında hem de kentlerle kırsal alanda yaşayanlar arasında eşitsizlikler vardır.

Tablo 2.6 ve diyagramdan görüldüğü üzere, 1987 yılında nüfusun en yoksul %20'si milli gelirin %5.24'üne sahip olurken, en zengin %20'lik grup milli gelirin %49.94'üne sahip olmuştur. Diğer bir ifade ile halkın %80'i milli gelirin yarısına sahip olurken, en zengin %20'lik grup da diğer yarısına sahip olmuştur. Bu durum Türkiye'de gelir dağılımının ciddi şekilde bozuk ve adaletsiz olduğunu göstermektedir. 1987 yılındaki durumun 1963 yılına göre bir miktar daha iyi olduğu söylenebilir. Ancak, elimizde 1987 yılından sonra yapılmış bir gelir dağılımı istatistiği olmadığı için 1990'lı yıllardaki durum hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte, izlenen ekonomi ve maliye politikalarında bir değişme olmadığı gözönünde tutulursa, gelir dağılımında fazla bir iyileşme beklenmemelidir.

D.İ.E. tarafından yapılan anket sonuçlarına göre; ortalama tasarruf eğilimi %21.57 olup, bu oran kırsal kesimde %32.86, kentlerde ise %13.78'dir. Yapılan harcamaların ise %32'si gıdaya, %20.7'si hanehalkının oturduğu konutla ilgili harcamalara, %12.2'si giyim, %9.5'i ev eşyası alımına, %8.6'sı ise ulaştırma ve haberleşme harcamasına, %17'si de eğitim, kültür, eğlence ve diğer harcamalara aittir.

D.İ.E. tarafından yapılan hesaplamalara göre toplam 11.047.560 hanehalkından %17.42'si (1.924.308) yalnızca ücret geliri elde etmektedir. Hem ücret, hem ücret dışı gelir elde edenlerin oranı ise %35.81 (3.955.997)dir. Buna göre hanehalklarının %53.23'ü ücret geliri, %46.77'si yalnız ücret dışı gelir elde eden hanelerden meydana gelmektedir. Bu durum ücret geliri elde edenlerin toplam nüfus içinde büyüklüğünü ve konunun önemini çok açık bir şekilde göstermektedir. Hanehalkı gelirin %11'i yalnız ücret gelirinden, %53'ü yalnız ücret dışı gelirlerden, %36'sı ise ücret-ücret dışı gelirlerden meydana gelmektedir.

D.İ.E. tarafından 1987 yılında yapılan hanehalkı tüketim harcamaları anketine göre toplam kullanılabilir gelir 40.661.081 milyon TL. olarak hesaplanmıştır. Ankette, hanehalkı fertlerinin kazandıkları ücret, kar, faiz, kira, emekli maaşı, dul-yetim aylıkları, yaşlılara yapılan ödemeler, burs ve benzeri transferler ile aynı gelir toplamı kişisel geliri oluşturmuştur.

Gelir dağılımı sonuçlarına göre bulunan 40.661.081 milyon TL., işçi dövizleri dışında toplam kullanılabilir gelir niteliğindeki gelirlerdir. D.İ.E. tarafından yapılan anket bulguları ile harcama yoluyla GSYİH 53.691.200 milyon TL. olarak bulunmuştur. Ancak, 1987 yılı GSYİH 58.299.100 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Anket bulgularına dayanılarak hesaplanan GSYİH gerçekleşen hasıladan %7.9 daha düşüktür. Özel tüketim harcamaları, özel ve kamu yatırımları, devletin cari harcamaları ve dış alem gelir gider farkı harcamalar yönünden GSYİH'ı vermektedir.

Gelirin dağılımı veya bölüşümünün ne durumda olduğu, değişim eğiliminin bozulmakta mı veya düzelmekte mi olduğunun herkes tarafından bilinmesi, ekonomik ve sosyal hedeflerin saptanmasında çok önemli rol oynamaktadır. Ancak, ülkemizde gelir dağılımı konusunda yeterli, düzenli, kapsamlı ve güvenilir çalışmalar yapıldığı söylenemez. Genel ekonomi içinde kayıtdışı ekonominin yüksek bir paya sahip olduğu ülkemizde, doğru istatistiki bilgi elde etmek de mümkün değildir. Bütün olumsuzluklara rağmen, D.İ.E.'nin yaptığı çalışmalar, bu tür araştırmalar için yol gösterici olmaktadır.

4. D.İ.E.'ne Göre Ücretli Kesimin Faktör Gelirlerinden (Milli Gelir) Aldığı Pay (1987)

a. D.İ.E. ne Göre Faktör Gelirleri Dağılımı

1987 yılında D.İ.E. tarafından yapılan hanehalkı anketi sonuçlarına göre, faktör gelirleri dağılımı Tablo 2.7'de görüldüğü gibidir:

D.İ.E. tarafından yapılan hanehalkı anketine göre hanehalkları tarafından karşılıksız elde edilen (transfer) gelirler toplamı 4.398.452 milyon TL'dir. Karşılıksız gelirlerin hanehalkı gelirlerine dahil edilmesi halinde maaş ve ücretlilerin elde ettiği gelirin toplam gelir içindeki payı %24.07'ye inmektedir. Gerek DİE'nin faktör gelirleri dağılımı araştırması gerekse S. Özmücur'un aynı mahiyetteki araştırmalarında (Tablo 2:19) bulunan değerler gayri safi olup, bunlar üzerinden ayrıca vergi ve sigorta primleri ödenmektedir. Ücret gelirleri diğer gelir unsurlarına göre daha kolay kavranıp vergilendirilebildiği için, milli gelirden ücretli kesimin eline geçen net tutar %10'lar seviyesine düşmektedir.

b. D.İ.E.'ye Göre Hanehalkı Gelirlerinin Ücret-Ücret Dışı Dağılımı

Tablo: 2.8'de görüldüğü gibi, D.İ.E.'nin 1987 yılında yaptığı anket sonuçlarına göre, hanehalkı gelirlerinin (kullanılabilir gelirler) (11,13+14,82=) %25.95'i ücret geliri elde edenlerce, %74.05'i ise ücret dışı gelir elde edenlerce paylaşıl-

Tablo 2.7 - Faktör Gelirleri Dağılımı (1987)

Faktör Gelirleri	Milyon T L	Oran %
Maaş ve Ücret Geliri	9,786,881	27,00
Müteşebbis Gelirleri (Kar)	20,919,338	57,68
Gayrimenkul Geliri (Kira)	4,816,220	13,28
Menkul Kıymet Geliri (Faiz)	740,190	2,04
TOPLAM	36,262,629	100,00

Kaynak: D.İ.E.

Tablo 2.8 - Hanehalklarının Ücret ve Ücret Dışı Gelirleri (*) (1987)

	Sayı	%	Milyon TL	%	Ort. Ücret Ücret Dışı Gelir (TL)
Toplam Hane Halkı	11,047,560	100,00	40,661,081	100,00	3,680,549
Yalnız Ücret Geliri Elde Edenler	1,924,308	17,42	4,523,312	11,13	2,350,617
Yalnız Ücret Dışı Gelir Elde Edenler	5,167,255	46,77	21,374,851	52,57	4,136,598
Ücret-Ücret Dışı Gelir Geliri	3,955,997	35,81	6,027,630	14,82	1,523,676
Elde Edenler Ücret Dışı Geliri			8,735,289	21,48	2,208,124

(*) Kullanılabilir Gelir (İzafi kira ve karşılıksız gelirler dahil)

Kaynak: DİE Aralık 1993'de Türkiye Ekonomisi, İstatistik ve Yorumlar s. HGTH -8

maktadır. Toplam gelir elde eden sayısı 23.063.479 hanehalkı sayısı ise 11.047.560 olduğuna göre her hanehalkı başına gelir elde eden sayısı 2.08 olmaktadır. Yani Türkiye'de her hanehalkında ortalama olarak gelir getiren fert sayısı 2 kişiden fazladır. Ancak, ücret geliri olan hanehalkı sayısı 5.880.305 olduğu gözönünde tutulursa, ücret geliri olan hane başına gelir elde eden sayısı ortalama 1.27 olmaktadır.

D.İ.E. istatistiklerine göre, ücretliler yönünden ilginç olan, hem ücret hem de ücret dışı gelir elde edenlerin ortalama gelirlerinin yalnız ücret geliri elde edenlerden daha düşük olmasıdır. Bunun nedeni geçici ve mevsimlik olarak çalışanların bu grup içinde yer alması şeklinde açıklanabilir.

Diğer bir husus ise Tablo: 2.9'de yer almaktadır. D.İ.E.'nin 1987 anketine göre gelir elde eden ücretli sayısı 7.513.000 olduğu halde, 1993 yılı rakamlarına göre, Emekli Sandığı, SSK ve özel emekli sandıklarına kayıtlı ücretli sayısının 5.475.000 olmasıdır. Bu durum ücret geliri elde eden çok büyük bir kitlenin sosyal güvenlikten yoksun olarak kayıtdışı çalıştığını göstermektedir. (17)

(17) Osman Altuğ tarafından yapılan araştırmada ise 1993 yılında tarım dışında kayıtsız çalışan ücretli sayısı 4.957.000 olarak hesaplanmıştır. Aynı araştırmada başka bir hesaba göre kayıtdışı çalışan ücretli sayısı 7.350.000'dir. Kayıtdışı Ekonomi ASOMED-YA Dergisi Aralık 1993, s. 35

c. D.İ.E.'ne Göre Hanehalkı Fertlerinin İş Durumuna Göre Dağılımı

Tablo:2.8'de gösterildiği gibi, hanehalkı fertlerinin %32.58'i ücret geliri elde etmektedir. Ücretlilerin elde ettiği gelir yüzdesi (%32.66) içinde ücretlilerin ücret dışı gelirleri de yer almaktadır.

d. İstihdam Durumu

Bilindiği gibi ülkemizde işçiler SSK'ya, memurlar Emekli Sandığı'na, bağımsız çalışanlar (tüccar, serbest meslek erbabı ve çiftçiler) Bağ-Kur'a ve bazı kurum ve kuruluşlarda çalışanlar ise özel emekli sandıklarına sosyal güvenlik yönünden bağlıdırlar. Herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olarak çalışanların sayısı (işçi + memur + işveren ve bağımsız diğer çalışanlar) 1993 yılında 8.500.588'dir. (Bkz. Tablo: 3.11) Oysa 1993 yılında sivil istihdam 18.806.000'dir. Demek ki, 10.300.000 kişi (tarım ve ücretsiz aile işçisi dahil) sosyal güvenlikten yoksun ve birçoğu da kayıtdışı çalışmaktadır.

Sivil işgücü sayısının 1988-1993 yılları arasındaki artışının nüfus artış hızının gerisinde kalması dikkat çekicidir. Ayrıca işsizlik oranının Tablo 2: 10'da gösterilen rakamların çok daha üstünde olduğu bilinmektedir.

e. İstihdamdaki Artış ve Ücret Gelirindeki Düşüşe İlişkin Tespit ve Görüşler

Yapılan başka bir araştırmaya göre işgücü istihdam durumunda artış gözlemlendiği halde, ücretli kesimin faktör gelirlerinden aldığı payın azaldığına

Tablo 2.9 - Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumlarına Göre Gelirleri (1987)

İşteki Durum	Gelir Elde Eden Fert Sayısı	Yüzde %	Gelir Milyon TL	Yüzde %
Ücretli	7,513,657	32,58	13,278,963	32,66
İşveren	734,470	3,18	5,976,198	14,70
Kendi Hesabına	5,667,120	24,57	17,427,452	42,86
Diğer (*)	948,232	36,67	3,978,468	9,78
TOPLAM	23,063,479	100,00	40,661,082	100,00

Kaynak: DİE Aralık 1993'te Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar s. HGTH-6

(*) Ücretsiz aile işçileri ile çalışmadığı halde emekli, irad sahibi vb. gelir elde eden fertleri kapsamaktadır.

Tablo 2.10 - Yurt İçi İstihdam Durumu (*)
(15+Yaş Kadın, Erkek) (Bin Kişi)

	1988 Ekim	1989 Nisan	1990	1991	1992	1993
Sivil İşgücü	19,285	19,661	19,957	19,967	20,196	20,212
Sivil İstihdam	17,668	18,013	18,364	18,420	18,600	18,806
İşsiz Sayısı	1,617	1,648	1,590	1,547	1,596	1,406
İşsizlik Oranı (%)	8,4	8,4	8,0	7,8	7,9	7,0

Kaynak: 1993 Yılı Ekonomik Rapor s. 43 (1990-1993) TOBB Ekonomik Rapor-1992 s.100 (1988-1989 Yılları).

(*) Sivil İstihdam, çalışma çağında olup aynı ve nakdi gelir karşılığı bir işde çalışan veya işle ilgisiz devam eden (Ücretli+İşveren+ Kendi Hesabına Çalışan+ Ücretsiz Aile işçisi) Nufusdur.

Tablo 2.11 - İşgücünün İstihdam Konumuna Göre Dağılımı

	1972	1982	1989
Ücretli-Maaşlı	24,5	28,6	36,9
İşveren	1,1	1,1	3,0
Kendi Hesabına Çalışan	27,3	26,5	25,9
Ücretsiz Aile İşgücü	47,1	43,8	34,2
	100,0	100,0	100,0

Kaynak: G. Kazgan ve arkadaşları age. s. 15

dikkat çekilmiştir. Ancak, faktör gelirlerinden alınan payın düştüğüne ilişkin rakamlar Süleyman Özmucur'un aşağıda adı geçen araştırmasından alınmıştır. Söz konusu çalışmada 1991 ve 1992 yıllarına ilişkin rakamlar yer almadığı için konu hakkında doğru bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Bununla birlikte işgücü istihdam konumunda ücretli ve maaşlıların oranı yıllar itibariyle artarken, ücretsiz aile işgücü (tarım kesimi) oranında azalma meydana gelmiştir. İşgücü istihdamındaki dağılım 1972-1989 yılları itibariyle aşağıdaki gibidir.

Ücretli kesimin istihdam payındaki artış, 1972'den 1982'ye 24.5'den 28.6'ya yükseldiği halde, aynı yıllarda faktör gelirlerinden aldığı pay 30.9'dan 24.6'ya inmiştir. 1982-1990 döneminde ise istihdam payındaki artış 36.9'a yükselirken,

Tablo 2.12 - Yurt İçi Faktör Gelirlerinin Fonksiyonel Dağılımı (1973-1990)

YILLAR	TARIM	ÜCRET	DİĞER	YILLAR	TARIM	ÜCRET	DİĞER
1963	41,2	21,5	37,3	1983	20,5	24,8	54,7
1973-75	30,0	30,9	39,1	1984	20,4	21,6	58,0
1976-77	30,0	34,8	35,0	1985	19,1	18,8	62,1
1978	26,7	35,2	38,0	1986	18,1	17,7	64,2
1979	24,3	32,8	42,9	1987	17,6	17,0	65,4
1980	23,9	26,7	49,4	1988	15,8	14,0	70,2
1981	23,1	24,6	52,3	1989	15,4	14,9	69,7
1982	21,8	24,6	53,6	1990	17,2	14,2	68,6

Kaynak: G. Kazgan ve arkadaşları age. s. 16

faktör gelirlerinden alınan pay 14.2'ye düşmüştür. Daha önce de belirtildiği üzere, 1989-1990 yılları rakamlarında önemli farklılıklar vardır. Bu nedenle yapılacak yorum ve değerlendirmelerde bu durum gözönünde bulundurulmalıdır. (18) Tablo 2.25'de ücretlilerin payı 1987'de 18,1; 1988'de 17,4; 1989'da 20,5; 1990'da 21,7 1991'de 23,6 olarak revize edilmiştir.

İstihdamdaki artışa rağmen gelir payındaki düşüşün nedeni şu şekilde yorumlanmaktadır.

"Sözkonusu olgu, bu olumsuz gidişin temelinde istihdamın reel ücret esnekliğinin çok düşük olmasının yattığını gösterir. Yani, ancak çok yüksek oranlı reel ücret-maaş düşüşleri kendisinden çok daha küçük oranlı istihdam artışı yaratılmakta, bu da, yurtiçi gelirden ücret-maaş payının sürekli düşüşüne yol açmaktadır. Modern sektör, aynı reel ücret haddinde dahi artan sayıda işçi maskelemeyip, kendisinin büyüdüğü bir süreçte, ancak şiddetle düşen reel ücretlerle istihdamı artırabilmektedir." (19)

Sanayi ülkelerinde faal nüfusun %70-80'inin ücretli konumunda olduğu halde, Türkiye'de kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçiliğinin %60'lara varması ve bunların işgücü piyasasının dışında kalmaları, Türkiye'de işgücü piyasasının gelişmesini engellemektedir. İşgücü piyasasının gelişmesini engelleyen di-

(18) Süleyman Özmucur faktör gelirleri dağılımına ilişkin bulgularını daha sonra revize etmiş ve geçici kaydıyla yeniden düzenlemiştir. Revize edilen rakamlar daha yüksek olup, Tablo: 2.25'de yer almaktadır.

(19) Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK Yayını No: 1986/275 "Türkiye'de Vergi Yüğü (1975, 1984)" Kitap 1 s. 11

ğer bir olgu da, işgücü fazlasının niteliksiz (vasıfsız) olması ve niteliksiz işgücünün arz esnekliğinin yüksek oluşudur. Çok düşük ücretle vasıfsız işçi çalıştırmak mümkün olmaktadır.

Tablo: 2.11'deki veriler gözönünde bulundurularak, tarımın faal nüfus içindeki payının %50'ye yakın olduğu düşünülürse, faktör gelirleri içinde nüfusa göre en düşük payı tarım kesiminin aldığı görülecektir. Bu durum uzun yıllardan beri tarımın milli gelirden aldığı payın değişmediğini göstermektedir.

Bilindiği gibi kamu kesimindeki ücretliler ile sendikalı işçilerin 1989 yılından itibaren ücretlerinde reel artışlar olduğu bir gerçektir. Ancak, organize olmayan sosyal güvenlikten yoksun kesimin ücretleri son derece düşüktür. Bu kesimin toplam üzerindeki ağırlığı konusunda farklı görüş ve tespitler sonucu etkileyebilecektir. Özellikle kayıtdışı ekonominin boyutunun yeterince bilinmemesi yapılan bütün hesap ve tahminleri altüst edebilir.

5. Ücret Seviyesindeki Gelişmeler

Ücretli kesimin yaşam seviyesinin yükseltilmesinin yollarından ilki ücretler genel seviyesinin yükseltilerek, faktör gelirlerinden alınan payın yükseltilmesi, ikincisi ise ücretlerin vergilendirilmesinde vergi yükünün hafifletilmesine yönelik politikaların izlenmesidir.

12 Eylül 1980 müdahalesi ve 1982 Anayasasının sendikaların faaliyetleri üzerindeki olumsuz etkileri ile izlenen sosyal ve ekonomik politikalar, 1980-1988 döneminde ücretli kesimin aleyhine gelişmesine neden olmuş ve reel ücretler bu dönemde gerilemiştir. 1989 yılından itibaren ise ücretler genel seviyesinde belli bir iyileşmenin olduğu görülmektedir.

Ücretler genel seviyesindeki artışlar gerek ücretli kesimin geçmiş yıllardaki kayıplarını kapatmak gerekse izlenen genel politikadaki değişikliklerle ilgilidir. Ücretlerdeki artışlar verimlilik ve hizmetlerin kalitesindeki yükselmelerle ilgili değildir. Ancak, 1989 yılı ücretleri baz alınarak Türk Harb-İş Sendikası tarafından yapılan bir araştırmada 1989-1992 yıllarında yapılan yüksek artışlara rağmen, 1992 yılında 1979 yılının gerisinde kalındığı hesaplanmıştır. Söz konusu araştırmaya göre 1979-1992 yılları arasında ortalama ücret seviyelerindeki değişimler Tablo: 2.13' de görüldüğü gibidir.

Türk Harb-İş Sendikası tarafından yapılan araştırmada farklı fiyat endeksi kullanıldığı için 1979 yılına göre 1992 yılında ücretlerdeki kayıp %14.8 olmaktadır. Tarafımızca DİE tarafından açıklanan (TEFE) toptan eşya fiyatları endeksi kullanılarak yapılan hesaplamalarda ise 1991 ve 1992 yıllarında 1979 yılına göre ücretler genel seviyesinde 1991 yılında %24.4 1992 yılında ise %27.5 reel artış olduğu ortaya çıkmaktadır. Fiyatlardaki değişimlerde daha çok toptan eşya fiyat endeksleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte ücretliler yönünden tüketici fiyatları endeksi daha anlamlı olmaktadır.

Tablo 2.13 - 1979-1992 Döneminde Reel Ücretlerdeki Değişimler (1)

YIL	ÜCRET ARTIŞLARI	ÜCRET ENDEKSİ	FİYAT ARTIŞLARI	FİYAT ENDEKSİ	REEL ÜCRET ENDEKSİ	REEL ÜCRET DEĞİŞİMİ
1979	-	100,00	-	100,00	100,00	-
1980	78,8	178,80	94,3	194,30	92,00	-8,0
1981	46,4	261,70	37,6	267,40	97,80	-2,2
1982	24,3	325,30	32,7	354,80	91,60	-8,4
1983	11,9	364,00	31,4	466,20	78,00	-22,0
1984	24,4	452,80	48,4	691,80	65,40	-34,6
1985	38,3	626,20	44,9	1002,40	62,50	-37,5
1986	23,1	770,80	34,6	1349,20	57,10	-42,9
1987	34,3	1035,10	38,8	1872,70	55,30	-44,7
1988	25,0	1293,80	75,4	3284,70	39,40	-60,6
1989	185,7	3696,30	64,3	5396,70	68,50	-31,5
1990	47,1	5437,20	60,4	8656,30	62,80	-37,2
1991	148,4	13506,00	71,1	14810,90	91,20	-8,8
1992	66,2	24447,00	77,8(*)	26333,80	85,20	-14,8

(*) 1992 yılı enflasyonu tahmini olarak alınmıştır.

(1) Türk Harb-İş Sendikası raporu

Genel ücret seviyesi konusunda çeşitli fiyat ve ücret serileri kullanılarak farklı sonuçlara ulaşmak her zaman mümkündür. Bu nedenle konu hakkında fazla spekülasyona girmeden şunlar söylenebilir. Ücretler genel seviyesi 1980-1990 döneminde, 1989 yılındaki %185'e varan artışlara rağmen 1979 yılı ücret seviyesinin altında kalmıştır. 1991 ve 1992 yıllarında ise genel ücret seviyesinde bir yükselme görülmüştür. Ancak, 12 yıllık ücret endeksinde en iyimser hesaplama göre artış %27,5'de kalmaktadır. Bu artış milli gelir artışından kaynaklanan refah payı artışının gerisindedir. Diğer bir ifade ile ücretli kesim 1980-1992 döneminde milli gelir artışından yeterince pay alamamış, hatta Türk Harb-İş Sendikası tarafından yapılan araştırmaya göre 1979 yılı ücret seviyesinin gerisinde kalmıştır.

Konunun kamu personeli yönünden değerlendirilmesinde ise şunlar söylenebilir. Personel harcamalarının GSMH içindeki payı 1990 yılından itibaren yükselmiştir. Bu oran 1981-1989 yılları ortalaması %4.65 olmasına rağmen, 1990 yılında 7.5, 1991'de 8.9, 1991'de 9.5, 1992'de 9.6 olmuştur. Bu verilerden hareketle ücretli kesimin milli gelirden aldığı payın yükselmekte olduğu söylenebilir. (Bkz. Tablo: Ek 1) Kamu kesimindeki artışların özel kesime de yansıdığı bir gerçektir. (20)

Tablo 2.14 - 1979-1992 Fiyat ve Ücret Endeksleri ve Ücretlerdeki Reel Gelişmeler (TEFE Göre)

Yıl	1 (TEFE)	2 Fiyat Endeksi	3 Ücret Artışları	4 Ücret Endeksi	Reel Ücret Endeksi 4/2	Reel Ücret Değişimi (%)
1979	100	100	-	100,0	100,0	-
1980	98,7	198,7	78,8	178,8	89,9	-10,1
1981	35,4	269,0	46,4	261,7	97,3	-2,7
1982	27,0	341,6	24,3	325,3	95,2	-4,8
1983	30,5	445,8	11,9	364,0	81,6	-18,4
1984	50,3	670,0	24,4	452,8	67,6	-32,4
1985	43,2	959,5	38,3	626,2	65,3	-34,7
1986	29,6	1,243,6	23,1	770,8	61,9	-38,1
1987	32,0	1,641,5	34,3	1,035,1	63,0	-37,0
1988	70,5	2,798,8	25,0	1,293,8	46,2	-53,8
1989	63,9	4,587,2	185,7	3,696,3	80,5	-19,5
1990	52,3	6,986,3	47,1	5,437,2	77,8	-22,2
1991	55,4	10,856,8	148,4	13,506,0	124,4	+24,4
1992	62,1	17,598,8	66,2	22,447,0	127,5	+27,5

(1) 1982-1992 yıllarına ait DİE'ye ait TEFE endeksi rakamları DPT Temel Ekonomik Göstergeler s. 57 den alınmıştır.

(3) Tablo 2.13'ten alınmıştır.

6. Sendikalaşma Oranı

Türkiye'de sendikalaşma oranı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı istatistiklerine göre %60 civarındadır. Genellikle sendikalı işçilerin ücret seviyesi daha iyidir. Ancak, sendikalaşma yoğunluğu daha çok kamu kesimi işyerlerinde meydana gelmekte, özel kesimde daha düşük seviyede kalmaktadır. (Tablo 2.15) Ancak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının bu istatistiklerine rağmen toplu sözleşmeden yararlanan sendikalı işçi sayısı kamu kesimi dahil 1.200.000 dolayında olup bu rakam toplam SSK'ya kayıtlı işçi sayısının %30'u civarında kalmaktadır. Çalışanlar içinde memurlar da dikkate alındığında bu oran %20'ye kadar düşmektedir. Bu durum genel ücret seviyesinin düşük olmasına neden olmaktadır.

(20) Personel Harcamaları / GSMH oranının hesabında yeni milli gelir serisi kullanılmıştır.

Tablo 2.15 - Çalışan Toplam İşçi ve Sendikalı İşçi Sayısı

Yıl	Toplam İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı
Ocak-1987	3,145,652	1,977,066	62,9
Ocak-1988	3,354,718	2,120,667	63,2
Ocak-1989	3,525,956	2,227,898	63,2
Ocak-1990	3,495,087	1,921,441	55,0
Ocak-1991	3,573,426	2,076,679	58,1
Ocak-1992	3,606,170	2,192,792	60,8
Ocak-1993	3,683,426	2,341,979	63,6

Kaynak: TOBB 1992 Yıllık Ekonomik Rapor SY. 102 (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından)

E. GELİR ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLERİN KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI

1. Tevkif Suretiyle Alınan Gelir Vergisinin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Tahakkuk)

Tablo 1.5'de de gösterildiği üzere, son yıllarda toplam vergi gelirleri içinde gelir üzerinden alınan vergilerin payı azalırken katma değer vergisi ve diğer dolaylı vergilerin payı artmaktadır.

Tablo 2.16'nın incelenmesinden de görüleceği gibi, 1987 yılından itibaren gerek toplam vergi gelirleri içinde gerekse toplam gelir vergisi içinde ücretlilerin ödediği vergi oranı, yıllar itibariyle yükselmiştir. 1987 yılında ücretliler toplam gelir vergisinin %35'ini ödediği halde, 1990'da bu oran %55'e yükselmiş olup, izleyen yıllarda da bu oran yükselerek devam etmiştir. Ücretliler üzerinden alınan vergilerin büyüklüğü ile ücret gelirleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Ücret gelirleri arttıkça buna bağlı olarak ücretler üzerinden alınan vergi hem oransal olarak hem de miktar olarak artmaktadır.

Tablo 2.16 - Kesinti Suretiyle Alınan Gelir Vergisinin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Tahakkuk)

Gelirin Türü	1987	1988	1989	1990	1991	1992*	1993*
Ücretlerden Yapılan Kesintiler	35.0	45.2	50.8	55.0	56.3	55.0	56
Serbest Meslek Ödemelerinden	1.6	2.1	2.8	3.3	3.5	2.9	3.0
İnşaat İşyerinden	2.4	3.0	2.9	3.6	2.4	2.5	2.2
Kiralardan Alınan	2.0	2.8	4.8	5.3	4.2	3.7	3.5
Kurumlar Vergisinden Muaf ve Müstesna Kaz. Alınan	1.4	1.9	1.8	1.5	1.8	2.2	2.3
Tahvil, Hazine Bonosu ve Benzeri Kağıt Faizleri	0.2	0.4	0.7	0.8	0.9	1.1	1.4
Mevduat Faizlerinden	4.0	4.0	5.9	5.1	4.3	5.2	5.0
Zirai Ürün Tevkifatlarından	4.6	4.5	4.0	3.8	3.5	3.1	3.0
Diğerinden	10.6	9.3	3.8	5.3	5.7	8.3	8.0
Kesinti Suretiyle Alınan Vergiler Toplamı	61.8	73.1	77.5	83.7	82.6	84.0	84.5
Yıllık Beyanname Alınan G. V. Top.	38.2	26.9	22.5	16.3	17.4	16.0	15.5
Toplam (%)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Ücret Tevkifatlarının Toplam Tevkifata Oranı	56.6	61.8	65.5	65.7	68.1	65.4	66.2

Kaynak: Vergi İstatistikleri Yıllığı, 1982-1991 s. 60

(*) Dr. Veysi Seviğ 17.12.1993 Tarihli Dünya Gazetesi

Türk vergi sistemi beyan esasına dayalı çağdaş bir sistem olmasına rağmen, gelir vergisi içinde kesinti suretiyle alınan vergilerin oranının %85 seviyesine çıkması nedeniyle bu özelliğini kaybetmektedir. Beyanname ile toplanan %15 oranındaki verginin büyük bir kısmının da "Hayat Standardı Esasası"na göre toplandığı dikkate alınırca, sistemin serbest beyan esaslı özelliğini kaybeden bir nitelik kazandığı söylenebilir.

Örneğin, 1993 yılında, 264.203 milyar TL. vergi gelirleri tahsilatı içinde beyana dayanan gelir vergisi tahsilatı geçici vergi dahil 13.944 milyar TL.dir. Götürü usule tabi olanların ödediği gelir vergisi tutarı ise 962 milyar TL.dir. Kurumlar tarafından ödenen 18.555 milyar TL. kurumlar vergisi ve geçici vergi de dahil edildiğinde, gelirlere alınan vergilerin %31.4'ünün beyanname ile kalan %68.6'sının ise tevkifat usulü ile toplandığı ortaya çıkmaktadır. Kurumlar vergisi dikkate alınmadığında ise, gelir vergisinin %86'sının tevkifat usulü ile toplandığı görülmektedir.

Son olarak şu küçük ayrıntıyı gözden kaçırmamak gerekir. Tabloda gösterilen serbest meslek ödemeleri, inşaat işleri, kiralama ve zirai ürün satışlarından yapılan tevkifatların bir kısmı, ilgili kazançlar yıllık gelir veya kurumlar vergileri beyannamelerine dahil edilmekte ve daha sonra kesinti suretiyle alınan bu vergiler beyannameler üzerinden mahsup edilmektedir. Bu nedenle yıllık beyannameler ile beyan edilen vergiler 3-4 puan daha artabilir. Bunun sonucu olarak, gelir vergisinin (1993 yılı için) %86'sının tevkifat suretiyle alındığı doğru olmakla birlikte, genel anlamda yıllık beyanname ile beyan edilen vergilerin mahsupları nedeniyle %20'ye yaklaştığı söylenebilecektir. Ücretlilerin de çok az bir kısmının yıllık beyanname verdiği unutulmamalıdır. Ancak, bu ayrıntılar sonuç üzerinde fazla etkili değildir. Bu açıklamalarımız gelir üzerinden alınan vergilerin büyük ölçüde kaynağa kesinti yöntemiyle tahsil edildiği gerçeğini değiştirmemektedir.

2. Kurumlar Vergisi Dahil Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Dağılımı

Türk Vergi Sistemi 1986 yılından itibaren üniter özelliğini kaybettiği için kurumlar tarafından ödenen vergilerin bir kısmının kar payı (temettü) olarak gerçek kişiler tarafından beyanı mümkün olmamıştır. Bu durum gelir vergisi rakamlarının gerçek durumu yansıtmamasına imkan vermemektedir. Diğer bir anlamıyla, kurumlar tarafından ödenen vergilerin bir kısmı kurum ortaklarının gelir vergisi olarak ödenmektedir.

Konuya daha gerçekçi yaklaşabilmek amacıyla kurumlar vergisi de dahil olarak yapılan hesaplamada ücretler üzerinden ödenen verginin payı yaklaşık 10 puan daha düşmektedir. Ancak, bu düşüş bile gelir üzerinden ödenen vergilerin yaklaşık yarısının ücretliler tarafından ödendiği gerçeğini değiştirmemektedir.

Gelir vergisinin 1987 yılında %36.5'ini ödeyen ücretlilerin payı her yıl arta-

Tablo 2.17 - Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Milyar TL) (Tahsilat)

Gelirin Türü	1987	%	1988	%	1989	%	1990	%	1991	%	1992	%	1993 (*)	%
1. Gelir Vergisi	3.459.5	100	5421	100	10.819.3	100	21.284.9	100	36.765.8	100	68.243.1	100	106.637	100
1.1 Beyana Dayanan	893.4	25.82	1353.7	24.97	1.891.7	17.48	3.227.8	15.16	4.819.9	13.11	10.214.9	14.97	13.944	13.07
1.2 Götürü Usul	49.9	1.45	83.5	1.54	105.2	0.97	184.2	0.86	23.15	0.63	517.7	0.75	962	0.9
1.3 Gelir Vergisi Tevkifatı	2.516.2	72.73	3983.8	73.49	8.822.4	81.54	17.872.9	83.97	31.714.4	86.26	57.510.5	84.27	91.731	86.02
1.3.1. Ücret Ödemelerinden	1.265.5	36.58	2463.3	45.44	5.781.3	53.43	11.748.1	55.2	21.631.5	58.84	38.016.0	55.7	59.717	56
1.3.2 Diğerlerinden	1.250.7	36.15	1.520.5	28.05	3.041.1	28.11	6.124.8	28.77	10.082.9	27.42	19.494.5	28.57	32.014	30.02
2. Kurumlar Vergisi	1.509.0	30.37	2.391.2	30.61	3.943.4	26.71	5.303.8	19.95	7.784.8	17.47	11.451.2	14.37	19.126	15.21
(Kurumlar V/Toplam)														
Toplam	4.968.5	-	7.812.2	-	14.762.8	-	26.588.7	-	44.550.6	-	79.694.3	-	125.763	-

Kaynak: Acil Temel "Gelirden Alınan Vergilerle İlgili Etketif Vergi Yüğü Analizi (1987-1992) DPT İktisadi Planlama Genel Müdürlüğü Ocak 1994'den özetlenmiştir. (Yayınlanmamış Rapor)

(*) 1993 yılı rakamları Kamu Hesapları Bülteni Aralık 1993'ten alınmıştır. (Tahsilat rakamlarıdır)
Gelir vergisi tevkifatının dağılımı tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 2.18 - Kurumlar Vergisi Dahil Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Kaynaklarına Göre Oransal Dağılımı (Oran) (*)

Gelir Türleri	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1- Beyana Dayanan Vergiler (Götürü Dahil) (GV+KV)	49,36	49,00	40,24	32,78	28,81	27,84	27,06
2- Gelir Vergisi Tevkifatı	50,64	51,00	59,76	67,22	71,19	72,16	72,94
- Ücretlilerin Payı	25,47	31,53	39,16	44,18	48,55	47,70	47,75
- Diğerleri	25,17	19,47	20,60	23,04	22,63	24,46	25,45

(*) Tablo 2.17'den hesaplanmıştır.

rak bu oran 1988'de %45.4'e, 1989'da %53.43'e, 1990'da %55.2'ye, 1991'de %58.8'e ve 1992'de ise %55.7'ye yükselmiştir. 1993 yılında bu oranın %56 olduğu tahmin edilmektedir. Beyanname ile toplanan vergilerin oranı ise belirtilen yıllarda aynı oranda azalmıştır.

Ücretli kesim dışındaki mükelleflerce gelir üzerinden ödenen vergilere, kurumlar tarafından ödenen kurumlar vergisinin de dahil edilmesi halinde, ücretlilerin ödediği verginin toplam içindeki payı azalmakla birlikte bu oran 1987'de %25.5 iken, 1988'de %31.5', 1989'da %39.2', 1990'da %44.2', 1991'de %48.6, 1992'de %47.7 olarak gerçekleşmiştir.

F. YURTIÇİ FAKTÖR GELİRLERİ DAĞILIMINDAKİ GELİŞMELER (1973-1991)

Ücret ve maaş gelirlerinin faktör gelirlerinden aldığı pay konusunda yapılan çeşitli araştırmalarda ücret ve maaş gelirlerinin 1989 yılından itibaren reel olarak arttığı, ancak bu artışın fazla yüksek olmadığı anlaşılmaktadır. Ülkemizde D.İ.E. dışında bazı kişi ve kuruluşlar tarafından da gelir dağılımı konusunda çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Ancak, bu araştırmalarda izlenen yöntem, araştırmanın kapsamı ve temel alınan milli gelirin ölçüsü veya araştırmanın amacının farklı olması gibi nedenlerle farklı sonuçlar elde edilmektedir. Örneğin; 1987 yılı için ücretlilerin GSMH'dan aldıkları pay Oğuz Oyan tarafından %16.3 hesaplandığı halde, DİSK-AR'ın araştırmasına kaynaklık eden Süleyman Özmucur'un iki ayrı araştırmasında ise %18.1 ve %17.0 olarak hesaplanmıştır. (Tablo: 2.19) Tablo:2.19'da faktör gelirleri dağılımı konusunda yapılan çeşitli araştırma sonuçlarına yer verilmiştir. Ücretlilerin 1973 yılında faktör gelirlerinden aldığı pay % 28-30 civarında olduğu ve ücretli kesimin genel nüfus içindeki payı arttığı halde bu oran 1991 yılına gelindiğinde %23'lerde kalması, ücretli kesimin gelir seviyesindeki gerilemeyi göstermektedir.

Tablo 2.19 - Yurtiçi Faktör Gelirinin Dağılımında Ücret Gelirlerinin Payı

YILLAR	SÜLEYMAN ÖZMUCUR		DİĞER
	(*)	(**)	
1973	-	30,9	28,3(1)
1980	26,7	26,7	-
1981	24,6	24,6	-
1982	24,6	24,6	-
1983	23,3	24,8	-
1984	19,0	21,6	-
1985	18,2	18,8	-
1986	17,6	17,7	-
1987	18,1	17,0	16,3(1)
1988	17,4	14,0	17,40(2)
1989	20,5	14,9	20,53
1990	21,7	14,2	21,66
1991	23,6	-	23,62

(*) S. Özmucur tarafından revize edilen ve 1987-1991 dönemi geçici kaydıyla eklenen veriler.

(**) S. Özmucur - Milli Gelirin Üç Aylık Dönemler İtibariyle Tahmini İ.T.O-1987 ve DİE'den naklen. Gülten Kazgan- I.Önder-R.H. Kirmanoğlu-N. Tuncer. Türkiye'de Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirmesine İlişkin Politikalar. TOBB Yayını Ankara-1992 s. 16

(1) Oğuz Oyan, Dışa Açılma ve Mali Politikalar. Türkiye: 1980-1989 s. 176-183 V. Yayınları Ankara-1989

(2) 3. Sütündeki 1988-1991 yıllarına ait rakamlar: S. Özmucur'un "Fonksiyonel Gelir Dağılımı" adlı araştırmasından alınmış olup revize edilen rakamlardır. (DISK-AR. Dergisi Sy. 6-7 Aralık - 1993)

G- ÜCRETLİLERİN 1980-1992 YILLARINDA MİLLİ GELİRDEN ALDIĞI PAY VE ÖDEDİKLERİ VERGİ (EFEKTİF VERGİ YÜKÜ)

1. Gelir Gruplarının Ödedikleri Vergilerin Vergi Gelirleri İçindeki Payı

Türk Vergi Sisteminde, gelir vergisi ve kurumlar vergisi gelir üzerinden alınan vergilerdendir. Gerçek kişilerin (ücret, faiz, kira ve kar) gelirleri gelir vergisine, kurumların gelirleri ise kurumlar vergisine tabidir. I-E bölümünde belirtildiği üzere, 1986-1993 döneminde kurumlar vergisi oranı %46 olduğu için elde edilen kar payları (temettüleri) gelir vergisi beyanına dahil edilmemiştir. Bu nedenle efektif vergi yükünün bulunmasında kurumlar tarafından ödenen vergilerin de gelir vergisi gibi dikkate alınması daha gerçekçi olacaktır. Bununla birlikte örneğin KİT'ler tarafından ödenen kurumlar vergisinin gelir vergisi olarak dikkate alınması efektif vergi yükünün bir miktar daha yüksek çıkmasına neden olacaktır. Geçmiş yıllarda üniter sistem uygulanmış olsaydı, kurumlar vergisi olarak ödenen vergilerin bir kısmı gelir vergisi olarak ödenmiş olacaktır.

Toplam efektif vergi yükü, gelir üzerinden ödenen vergilerin elde edilen gelire oranıdır. Gelir üzerinden alınmayan diğer vergiler (tüketim ve servet vergileri) burada ifade edilen efektif vergi yükü hesabı içinde yer almamaktadır.

Vergi gelirlerinin (tahsilat) gelir grupları veya gelir türleri itibarıyla dağılımı Tablo 2.20'de gösterilmiştir.

Tablo 2.20 - Vergi Gelirlerinin (Gelir+Kurumlar) Faktör Gelirlerine Göre Dağılımı (Milyar TL)

Yıllar	Vergi Gelirleri	Tarım	Maaş ve Ücret	Toplam (1+2+3)	Maaş ve Ücretliler Dışı		
					Kira (1)	Faiz (2)	Diğer (3)
1987	4,969	166	1,265	3,537	73	155	3,310
1988	7,812	246	2,463	5,103	153	239	4,710
1989	14,763	453	5,781	8,528	548	746	7,235
1990	26,589	803	11,748	14,037	1121	1,254	11,662
1991	44,551	1,340	21,632	21,579	1596	1,988	17,995
1992	79,691	2,143	38,016	39,536	2516	4,295	32,725

Kaynak: Adil Temel "Gelirden Alınan Vergilerle İlgili Efektif Vergi Yükü Analizi- (1987-1992) Ocak 1994 DPT İktisadi Planlama Genel Müdürlüğü (Yayınlanmamıştır)

2. Efektif Vergi Yüğü (Oranı)

Efektif vergi yüğü bir toplumsal kesim tarafından ödenen vergilerin o kesimin faktör gelirlerine oranı olarak tanımlanmaktadır.

Vergi gelirlerinin faktör gelirlerine göre dağılımı ve tarım, maaş ve ücret geliri elde edenler ile maaş ve ücret dışı (kira, faiz, kar) gelir elde edenlerin ödedikleri vergi oranları ile efektif vergi oranları Tablo: 2.21'de yer almaktadır.

Buna göre 1987-1992 yıllarında ortalama efektif vergi oranı %7.8'dir. Diğer bir anlatımla faktör gelirlerinin sadece %7.8'i gelir ve kurumlar vergisi olarak devlete intikal etmektedir. Bu hesaplama göre ücret ve maaş gelirlerinde bu

Tablo 2.21 - Vergi Gelirlerinin Faktör Gelirlerine Göre Oransal Dağılımı ve Efektif Vergi Oranları

Yıllar	a. Ödedikleri Vergiler		Maaş ve Ücret dışı			Diğer (Kar)	Maaşve Ücret	Tarım+ Maaş ve Ücret Dışı
	Tarım	Maaş ve	Toplam	Kira	Faiz			
1987	3,3	25,5	71,2	1,5	3,1	66,6	25,5	74,5
1988	3,2	31,5	65,3	2,0	3,1	60,3	31,5	68,5
1989	3,1	39,2	57,8	3,7	5,1	49,0	39,1	60,9
1990	3,0	44,2	52,8	4,2	4,7	43,9	44,2	55,2
1991	3,0	48,6	48,4	3,6	4,5	40,4	48,6	51,4
1992	2,7	47,7	49,6	3,2	5,4	41,1	47,7	52,3
b. Efektif vergi Oranları								
1987	1,37	9,6	8,79	1,84	3,81	10,28	9,6	10,16
1988	1,22	10,64	7,27	2,91	2,47	8,52	10,64	8,49
1989	1,26	11,61	7,46	7,17	4,45	8,05	11,61	8,72
1990	1,22	11,97	8,18	9,83	5,11	8,60	11,97	9,40
1991	1,51	10,95	8,90	7,94	4,58	10,05	10,95	10,41
1992	1,48	11,19	9,30	7,08	5,14	10,70	11,19	10,78
Efektif Vergi Oranı	1,3	11,0	8,3	6,1	4,3	9,4	11,00	9,66
1987-1992 (ort.7,8)								

Kaynak: Adil Temel age. s. 9'dan derlenmiştir.

oran %11, kira gelirlerinde %6.1, faiz gelirlerinde %4.3, kar gelirlerinde (ticari ve mesleki kazançlarda) %9.4 seviyesinde kalmaktadır. Görüldüğü gibi 1987-1992 yılları arasında maaş ve ücretlilerin ödedikleri vergiler 22.2 puan artarken aynı dönemde ücret dışı kesimlerin ödediği vergiler aynı oranda düşmüştür.

Süleyman Özmucur tarafından hesaplanan revize edilmiş gelir dağılımı oranları esas alınarak yapılan hesaplama göre ücretli kesimin efektif vergi yükü (oranı) daha yüksek çıkmaktadır. Ücretli kesimin 1987-1991 yılları arasında efektif vergi yükü devamlı bir biçimde artış göstermiştir.

Tablo 2.22 ve 2.23'ün birlikte incelenmesinde şu sonuç ortaya çıkmaktadır. Ücretli kesimin gelir payı arttıkça vergi yükü oranı da artmaktadır. Ücret dışı kesimlerin vergi yükü oranında ise hemen hemen hiç bir değişiklik olmamıştır.

Araştırmamızın III. Bölümünde belirtildiği üzere asgari ücretlinin gelir vergisi yükü %19 olduğu halde 1991 yılında vergi yükü oranının %8.4'te kalması, Türkiye'de verginin sadece kayda girenlerden alındığını, diğer kesimlerden alınan verginin ise son derece düşük seviyede kaldığını göstermektedir. Ücretlerdeki efektif vergi yükünün asgari ücretlinin altında kalması da önemli bir bulgudur. Bu durum ücretler cephesinde de vergi kayıp ve kaçığının olduğunu göstermektedir. Vergide yatay adaletin bulunmadığı III. Bölümde geniş bir şekilde açıklanmıştır. Asgari ücretlinin vergi yükü %19 olduğu halde ortalamasının %17 civarında (Tablo 2.21'de bu oran %11 olarak gösterilmiştir) kalmasının kayıt dışı ekonomiden başka diğer bir sebebi de özellikle kamuda çalışan memurların maaşlarının bir kısmının (özel hizmet tazminatları ve benzeri tazminatlar ve lojman yardımları ile eş ve çocuk yardımları gibi sosyal yardımlar) vergiye tabi tutulmaması olabilir.

Tablo 2.22 - Ücretli Kesimin Efektif Vergi Yükü Oranları (1987-1991) (Milyar TL)

Yıllar	1 Yurtiçi Faktör Gelirleri (*)	2 Ücretli kesimin Payı%	3 Ücretli kesimin Geliri (1X2)	4 Ücretlilerin ödedikleri Vergi	3/4 Efektif vergi Oranı
1987	65,510,3	18,1	11,857,4	1,265,5	10,67
1988	113,647,5	17,4	19,774,7	2,463,3	12,45
1989	199,986,6	20,5	40,997,2	5,781,3	14,10
1990	335,767,6	21,7	72,861,6	11,748,1	16,12
1991	528,590,8	23,6	124,747,4	21,631,5	17,34

(*) A.Temel ve Arkadaşları A.g.a. s.18

**Tablo 2.23 - Ücret Dışı Kesimlerin Efektif Vergi Yüğü
(1987-1991) (Milyar TL)**

Yıllar	Ücret dışı Kesimlerin			
	Yurtiçi Faktör Gelirleri payı (1)	Ücret dışı Kesimlerin Ödedikleri vergiler (2)	Efektif Vergi yüğü % (2/1)	Toplam Efektif Vergi Yüğü (%) (3)
1987	53,652,9	3,703,0	6,90	7,58
1988	93,872,8	5,348,9	5,69	6,87
1989	158,989,4	8,981,5	5,65	7,38
1990	262,906,0	14,840,6	5,64	7,92
1991	403,843,4	22,919,1	5,67	8,43
1987-91 ortalaması			5,91	7,6

- (1) DPT . A. Temel ve arkadaşları a.g.e. s. 18'den alınmıştır.
(2) S. Özmucur'un fonksiyonel gelir dağılımı araştırmasından alınmıştır.
(4) A.Temel, a.g.e. s. 8'den alınmıştır.
(3) Toplam gelir ve kurumlar vergisinin toplam yurtiçi faktör gelirlerine oranlanması suretiyle hesaplanmıştır. (Bakınız Tablo: 2.20 ve 2.22)

H. ÜCRETLİLER ÜZERİNDEKİ VERGİ BASKISI

Ödenen verginin toplam gelire oranının vergi yükü olarak tanımlandığı, vergi yükünün ödenen vergi ile doğru orantılı, ödeme iktidarı ile ters orantılı olduğu daha önce belirtilmişti. Herhangi bir kesimin faktör gelirlerinden aldığı pay artarken, ödediği verginin toplam vergi gelirleri içindeki payının da aynı oranda artması halinde o kesim üzerindeki vergi yükü azalmaz.

Nitekim 1988-1990 yılları arasında ücretli kesimin gelirinde reel artışlar olduğu halde, vergi baskısı katsayısında aynı ölçüde bir iyileşme olmamıştır. Ücretli kesimin ödediği verginin toplam vergi gelirleri içindeki payının bu kesimin faktör gelirlerinden (milli gelir) aldığı paya oranlanması suretiyle bulunan katsayı, ücretli kesimin vergi baskısı katsayısını ifade etmektedir. Ücretli kesim üzerindeki "vergi baskısı"nda son yıllarda çok az bir hafifleme olduğu görülmektedir.

Tablo: 2.24'deki rakamlardan, ücretli kesimin ödediği verginin milli gelirden aldığı paya göre yaklaşık iki kat fazla vergi ödediği, ücret dışı kesimlerin ise aynı değerlendirmeye ödemeleri gereken verginin yaklaşık yarısı kadar vergi ödediklerini söyleyebilmekteyiz. Kurumlar vergisinde toplama dahil edilmesi halinde ücretli kesim üzerindeki vergi baskısı katsayısı bir miktar daha düşmektedir. Burada altı çizilmesi gereken diğer bir husus da; ücret dışı kesimlerin katsayısının çok düşük çıkması özellikle tarımın vergi gelirleri içindeki payının düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Tarım kesiminin efektif vergi yükü % 1,5 civarındadır. Ancak tarım kesiminin elde ettiği gelire göre beslediği nüfus çok fazladır. Bu nedenle bu kesimden vergi alınmamaktadır.

Ancak, ücret bordrosundaki vergi yükünün %20-35'lerde olduğu halde ücretli kesimin efektif vergi yükünün %17,3'de kalması, gerek ücretli kesimin gerekse diğer kesimlerin elde ettikleri gelirin altında vergi ödediklerini, diğer bir ifade ile Türkiye'deki toplam efektif vergi yükünün çok düşük olduğunu göstermektedir. Bu durumun tek bir nedeni vardır: O da Türkiye'de vergi kayıp ve kaçığın bilinenin veya zannedilenin üstünde olduğudur.

Efektif vergi yükü oranının % 8'civarında kaldığı gözönünde bulundurulursa, gerek bordrolu ücretlilerin gerekse gelirlerini doğru beyan eden beyanname-li mükelleflerin Türkiye ortalamasının 4-5 katı vergi ödediklerini söyleyebiliriz.

Ücret üzerinden alınan vergiler nedeniyle işçi maliyetinin yükseltilmesi, işçiye olan talebi azaltır ve bu durum istihdamın daralmasına, diğer bir ifade ile işsizliğe yol açar. İşletme yöneticileri işçiye ödediği ücret ve vergileri doğrudan üretim maliyetine ilave etmek durumunda kalacağı için maliyetler yükselecek ve fiyatlar genel seviyesi olumsuz yönde etkilenecektir. Ancak rekabet ortamında fiyatları artırmak mümkün olmaz. Bu durumda firma yetkilileri alternatif arayışlar içine girerek sermaye girdisini artırmak suretiyle daha ileri teknoloji ile çalışmayı kendisi yönünden daha karlı bulabilir. Ülkemizde işsizlik oranının

Tablo 2.24 - Vergi Baskısı Katsayıları

	1987	1988	1989	1990	1991
1. Ücretlilerin Faktör Gelirlerinden Aldığı Pay	18,1	17,4	20,5	21,7	23,6
2. Ücret Dışı Kesimin Faktör Gelirlerinden Aldığı Pay	81,9	82,6	79,5	78,3	76,4
3. Ücretlerden yapılan Tevkifatın Gelir Vergisi İçindeki Payı	36,5	45,4	53,4	55,2	58,8
4. Ücretlerden Yapılan Tevkifatın GV+KV İçindeki Payı	25,5	31,5	39,2	44,2	48,5
5. Ücret Dışı Kesimin Vergi Payı	63,5	54,6	46,6	44,8	41,2
6. ÜCRETLİLER ÜZERİNDEKİ VERGİ BASKISI KATSAYISI					
1. Gelir Vergisine Göre (3/1)	2,01	2,61	2,60	2,54	2,49
2. GV+KV'ne Göre (4/1)	1,40	1,81	1,91	2,03	2,05
7. ÜCRET DIŞI KESİMİN VERGİ BASKISI ORANI (5/2)	0,77	0,66	0,58	0,57	0,54

yüksek olması nedeniyle emeğin arz esnekliği düşüktür. Bu durum ücretlerin düşük seviyede kalmasına neden olmaktadır.

1988 yılından itibaren gerek sendikal faaliyetlerin canlanması gerekse siyasi konjoktörün ücretliler lehine gelişmesi sonucu ücretlerde belli bir artış sağlanmıştır. Tablo: 2.24'deki rakamlar ücretlilerin milli gelirdeki paylarının artışını bu şekilde açıklamakla birlikte, ücretliler üzerindeki vergi baskısının aynı oranda düşmemiş olmasını, ücretli kesimin geliri arttıkça ödediği verginin de aynı oranda arttığı ancak ücret dışı kesimlerin ödedikleri vergilerde hiçbir artış yapılamadığı şeklinde yorumlamak gerekir. Tablodaki rakamlar ücretlerde vergi esnekliğinin yüksek olduğunu da göstermektedir.

I - BULGULAR, TESPİTLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1- Türkiye'de Gelir Dağılımı

Türkiye'de gelir dağılımı adil değildir. Hanehalkı dilimlerinden en fakir %20'si milli gelirin %5.24'ünü alırken en zengin %20'si %50'sini almaktadır. Diğer bir ifade ile halkın %80'i milli gelirin %50'sini geri kalan en zengin %20'si de milli gelirin diğer yarısını almaktadır. Gelir dağılımında geçmiş yıllara göre çok az bir iyileşme gözlenmektedir. (Tablo 2.6)

DİE'nin anket sonuçlarına göre 1987 yılında maaş ve ücret gelirlerinin faktör gelirleri içindeki payı %27, müteşebbis gelirlerinin payı %57.7, rant gelirlerinin payı ise %15.3'dür.

Maaş ve ücretli kesimin 1989 yılından itibaren milli gelirden aldığı payda artış gözlenmekte ancak bu olumlu gelişme aynı ölçüde vergi yüküne yansımamıştır,

Ücretli kesimin faktör gelirlerinden aldığı pay konusunda yapılan araştırmalarda farklı sonuçlar ortaya konulmuştur. Ancak, bu araştırmaların ortak noktası, ücretli kesimin 1990-1992 döneminde gelirlerinin reel olarak arttığı yönündedir. Artışın büyüklüğü konusunda görüş birliği yoktur.

Gelir dağılımı araştırmaları, tarım kesiminin faktör gelirlerinden aldığı payın hızla düştüğünü ve bu kesimin gittikçe yoksullaştığını göstermektedir. Bu olgu, tarımdan ilave vergi alma imkanının son derece sınırlı olduğuna işaret etmektedir.

2- Vergi Yükü İncelemelerinin Önemi ve Türkiye'de Toplam Vergi Yükü

Vergi kişilerin gelirini azalttığı için ödeyen üzerinde yüküdür. Vergi yükü, kişinin geliri ile ödediği vergi arasındaki oransal ilişkiyi ifade eder. Bu bakımdan kişilerin gelirleri üzerinden ödedikleri vergilerin toplam gelire oranı vergi yükü (kişisel objektif vergi yükü) olarak tanımlanmaktadır.

Toplam vergi yükü ise, bir ekonomide toplanan bütün vergilerin toplam gelire (GSMH veya GSYİH) oranıdır.

Bir ülkenin maliye politikası gelir dağılımı, kalkınma plan ve programları, yatırım, ihracat, teşvik mevzuatı gibi makro ekonomik politikaların sosyal ve ekonomik etkileri üzerinde sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için vergi yükü incelemelerine ihtiyaç vardır.

Mevcut vergi sisteminin sosyal grupları ve ekonomik politikalar üzerindeki

etkileri bilinmeden vergi konusunda yapılacak yasal değişiklikler veya reformlar hiçbir şekilde amacına ulaşamaz.

1975-1984 yıllarını kapsayan bir araştırmada Türkiye'de nüfus değişkeni dikkate alınarak hesaplanan toplumsal vergi yükünün 1975'ten itibaren devamlı düşme eğiliminde olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı araştırmada, net vergi yükünün de 1977 yılında %22.3 olduğu halde bu oranın 1984 yılında (Sosyal transferlerdeki artış nedeniyle) %14.7'ye düştüğü tespit edilmiştir.

Diğer yandan, 1975-1981 döneminde dünya ülkelerindeki ortalama vergi yüklerinin (28.7-30.6) oranları arasında değiştiği , Türkiye'de ise bu oranların (22.4-27.1) olduğu hesaplanmıştır. (21)

Türkiye'de vergi yükü oranı 1988 yılından itibaren belli bir yükselme göstermektedir. 1988 yılında %15.3 olan bu yük, 1993'de %20.6'ya yükselmiştir. Prafiskal gelirlerinin (sosyal güvenlik primlerinin) dahil edildiğinde toplam vergi yükü oranı ise yine birincisinde olduğu gibi 1989 yılından itibaren yükselme eğilimine girmiş olup, bu oran 1993'te %25.6'ya ulaşmıştır. (Tablo 2.1 ve 2.2)

OECD ülkelerinde ortalama vergi yükü %38.4'tür. Buna göre Türkiye'nin vergi yükü OECD ülkelerinden yaklaşık 14 puan düşüktür. (Tablo 5.4)

Özellikle 1983- 1988 döneminde vergi yükü oranlarının düşük seviyede kaldığı, 1989 yılından itibaren ise genel vergi yükü oranlarında kısmi bir artışın olduğu gözlenmektedir. Ancak, vergi gelirlerindeki artışların kaynağının toplumun bütün kesimlerini kapsamadığı, daha teknik bir deyimle vergi tabanının genişletilemediği, verginin sadece ücretli kesimden alınır hale geldiği anlaşılmaktadır.

1989 yılından itibaren gerek vergi esnekliğinin gerekse vergi yükü oranlarının yükselmesine rağmen kamu açıklarının hızla yükselmesi olgusunu faiz giderlerinin kamu giderleri içindeki ağırlığının artması ve kamu harcamalarının giderek yükselmesi olarak açıklanabilir.

3- Efektif Vergi Yükü ve Vergi Baskısı

1993 yılına gelindiğinde, vergi gelirlerinin %40'ını meydana getiren gelir vergisinin %85'inin kaynaktan kesinti yoluyla, %15'inin ise beyanname veren mükelleflerden tahsil edildiği, tevkif suretiyle alınan vergilerin büyük bir kısmının ücretlilerden sağlandığı, ücretlilerin gelir vergisi içindeki payının %55-56'yı bulduğu görülmektedir.

---

(21) Türkiye'de Vergi Yükü (1975-1984) Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK Yayını No: 1986/275

Vergi yükü ve gelir dağılımı araştırmalarında varılan diğer bir bulgu ise Türkiye'de efektif vergi yükünün (Gelir Vergisi + Kurumlar Vergisi Tahsilatı/Faktör Gelirleri Toplamı) ortalama %8 seviyesinde kaldığı gerçeğidir. Bu oran bütçelerin neden sürekli açık verdiğini açıklayan çok önemli bir göstergedir. Asgari ücretli bir işçinin efektif vergi yükü %19 oranında olduğu halde, ortalama yükün %8'de kalması vergi kayıp ve kaçacağının boyutlarını ve ücretli kesimin ağır bir vergi baskısı altında tutulduğunu göstermektedir.

Ücretli kesimin vergi baskısı katsayısı (toplam gelir vergisi içindeki payın milli gelirden alınan paya oranı) 1987 yılı için 2.01, 1988 yılında 2.61, 1989'da 2.60, 1990'da 2.54, 1991'de 2.49, olmuştur. Kurumlar vergisinin de gelir vergisi içinde mütalaa edilmesi halinde ise sözkonusu katsayıların bir miktar daha düştüğü görülmektedir. Bu katsayılar gelire göre katlanılan vergi yükünün şiddetini göstermektedir. Diğer bir ifade ile ücretli kesim 1987-1991 yıllarında toplumun diğer kesimlerine göre 2 ila 2.5 kat daha fazla vergi ödemiştir. Tablo (2.24)

Bu bulgulara göre devlet, vergisini kaçırma imkanı olmayanlardan başta ücretli kesim olmak üzere gelirin asgari %19'unu, 1994 yılında 15.4'ünü (bu oran %50'ye kadar çıkmakta olup, 1994 yılı için %55'e yükseltilmiştir.) vergi olarak alırken, gelirini gizleme imkanı olanlardan ya hiç vergi alamamakta veya çok az bir vergi alabilmektedir. Özellikle kamuda ve organize olmuş firmalarda çalışanların yüksek oranda vergi ödemeleri gerçeğine rağmen, ücretli kesimdeki ortalama efektif vergi yükü oranının %17'lerde kalması da üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husustur.

Ücretli kesimin efektif vergi yükünün düşük kalmasının en önemli nedeni organize olmayan işletmelerin personeline bordro dışı açıktan ücret ödeyerek vergi ve sigorta primi kaçırılmasıdır. Diğer bir neden, hiç kayda girmeyen (özellikle inşaat, sanayi, ticaret ve tarım sektöründe olduğu gibi) ücret ödemeleridir. Bu iki nedenin dışında bir üçüncü neden de kamuda çalışanların gelirleri içinde vergiden istisna gelirlerin payının giderek yükselmekte olduğudur. Bu olgu, ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde yatay adaletin olmadığının açık bir göstergesidir.

III. BÖLÜM

ÜCRETİN VERGİLENDİRİLMESİ ve ÜCRETLİLERDE KİŞİSEL VERGİ YÜKÜ

A. ÜCRETİN TANIMI

Anayasamızın 55. maddesinde, "Ücret emeğin karşılığıdır" denildikten sonra, "Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbiri alır", denilmektedir.

Gelir Vergisi Kanunu'nun 61. Maddesinde ise, "ücret işverene tabi ve belirli bir işyerine bağlı olarak çalışanlara hizmet karşılığı verilen para ve ayınlar ile sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatlerdir" şeklinde tanımlanmıştır.

Anılan maddede ayrıca, ödenek, tazminat, kasa tazminatı, (mali sorumluluk tazminatı), tahsisat, zam, avans, aidat, huzur hakkı, prim, ikramiye, gider karşılığı veya başka adlar altında yapılan ödemelerin de ücret kapsamında olduğu belirtilmiştir.

Bedeni ve fikri bir emek karşılığında elde edilen ücret nakit (para) olarak tahsil edilebileceği gibi bazı hallerde para ile temsil edilebilen menfaat veya ayın (eşya) şeklinde de tahsil edilebilir. Bazı işverenler işçilerine ürettikleri ürünün bir kısmını sosyal yardım v.b. adı altında ücret yerine geçmek üzere vermektedir.

Öte yandan, istisna dışında kalan emeklilik, maluliyet, dul ve yetim aylıkları, T.B.M.M., il genel meclisi ve belediye meclisi üyeleri ile kanun veya idari kararlarla kurulan komisyon üyeleri, yönetim ve denetim kurulları başkanı ve üyeleriyle tasfiye memurlarına, bilirkişilere, resmi arabuluculara, eksperlere, spor hakemlerine, yarışma jürisi üyelerine ve sporculara yapılan ödemeler ile sağlanan ayın ve menfaatler de ücret olarak gelir vergisine tabidir.

B. ÜCRETİN VERGİLENDİRİLMESİ

1. Gerçek Usulde Vergilendirme (Kaynakta Kesinti Suretiyle Ödeme veya Beyanname Verme)

Gelir Vergisi Kanunu'nun 1. maddesinde, gerçek kişilerin gelirlerinin gelir vergisine tabi olduğu, gelirin, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır, denildikten sonra, Kanun'un 2. maddesinde gelire giren kazanç ve iratların; ticari kazançlar, zirai kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratları ile sair kazanç ve iratlar olduğu belirtilerek, kanunda aksine hüküm olmadıkça gelirin vergilendirilmesinde kazanç ve iratların safi tutarları üzerinden vergiye tabi tutulacağı hüküm altına alınmıştır. Anılan Kanun'un 94-98. maddelerinde ise, ücret ödemeleri üzerinden gelir vergisi kesintisi yapılacağı ve yapılan bu kesintilerin ödemeyi yapanlarca "vergi sorumlusu" sıfatıyla ilgili vergi dairesine beyan edileceği, vergi kesintisinin yapılması sırasında, Kanun'un 103 ve 104. maddeleri gözönünde bulundurularak ücret gelirlerinin de artan oranlı vergi tarifesine göre vergilendirileceği belirtilmiştir.

GVK'nun 63. maddesinde ise; ücretin gerçek safi değerinin işveren tarafından verilen para ve ayınlarla sağlanan menfaatler toplamından, Kanunlar uyarınca yapılan emekli kesenekleri, sigorta primleri ve kanuni kesintiler indirildikten sonra kalan miktar olduğu hüküm altına alınmıştır.

Ücretin safi tutarının tespitinde gayrisafi tutardan indirilecek unsurlar şunlardır:

- Emekli sandığı aidatları,
- Sosyal sigorta primleri,
- Oyak ve benzeri kamu kurumlarınca yapılan yasal kesintiler,
- Kişisel sigorta primleri (mükellefin şahsına, eşine ve çocuklarına ait hayat, ölüm, kaza, hastalık gibi şahıs sigorta primleri),
- Tasarrufu teşvik kesintisi,
- İşçi sendikalarına ödenen aidatlar,
- Sosyal güvenlik ve destekleme primleri,
- Borçlanma aidat ve primleri,
- Özel indirim ve sakatlık indirimi,

İşçi sendikalarına ödenen aidatlar ücretin tespitinde indirim konusu yapılabildiği halde, ücretli olarak çalışan ve herhangi bir meslek odasına kayıtlı bulunan serbest meslek sahiplerinin (mühendis, muhasebeci, mali müşavir gibi) meslek odası aidatı ücretin tespitinde indirim konusu yapılamamaktadır. Kamu personeli tarafından kurulan sendikalara ödenen aidatlar da ücretin tespitinde, bu sendikalara ait yasa çıkartılmadığı için indirilememektedir. (GVK Madde: 63)

Vergi mevzuatımıza göre, ücretin safi tutarının tespitinde, ücretli tarafından iş ile ilgili olarak yapılan ulaşım giderleri ile, giyim, eğitim ve kültür amaçlı harcamalar dikkate alınmamaktadır. Bazı ülkelerde safi ücretin (vergilenecek ücretin) tespitinde, kişinin eğitim, kültür, giyim, ulaşım gibi giderleri ya götürü olarak veya daha sonra beyanname verilerek dikkate alınmaktadır.

Bu suretle, diğer gelir unsurları (ticari, zirai, mesleki kazançlar v.b.) gibi ücretin de safi tutar üzerinden vergilendirilmesi sağlanmış olmaktadır. Ancak, ülkemizde ücretler bugüne kadar safi değil, hep gayrisafi tutar üzerinden (özel indirim ve kanuni kesintiler hariç) vergilendirilmiş ve bu şekilde vergilendirilmeye devam edilmektedir.

2. Götürü Usulde Vergilendirme

Ücretler esas itibariyle gerçek usulde ancak kaynaktan kesinti suretiyle vergilendirilmekte ve tahsil olunmaktadır. Ancak, Gelir Vergisi Kanunu'nun 64. maddesinde yazılı hizmet erbabının ücreti götürü usule göre vergilendirilmektedir. Kazançları götürü usulde tespit edilen ticaret, sanat ve serbest meslek erbabı yanında çalışanlar, özel hizmetlerde çalışan şoförler, özel inşaatlarda çalıştırılan inşaat işçileri, gayrimenkul sermaye iradı sahibi yanında çalışanlar (özel aşçılar, çocuk eğitimcileri... gibi) vergilerini tespit edilen safi ücretleri üzerinden götürü usule göre, vergi karnelerine yazdırmak suretiyle öderler. GVK'nun 46. maddesine 3946 Sayılı Kanunla eklenen fıkraya göre; götürü ücretler, götürü usule göre tespit edilen safi kazancın % 50'si kadardır.

C. ÜCRETLERLE İLGİLİ VERGİ İSTİSNALARI VE İNDİRİMLERİ

Vergi mevzuatımızda gerek teknik zorunluluklardan gerekse sosyal nedenlerden dolayı ücretlerle ilgili bazı istisna ve muafiyetler bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı Gelir Vergisi Kanunu'nun 23-29. maddelerinde yer almaktadır. Ücret veya ücret sayılan ödemelerle ilgili olarak başka kanunlarda da istisnalara rastlamak mümkündür. Örneğin; kamu personeline ödenen özel hizmet tazminatları, eğitim öğretim tazminatı, adalet hizmetleri tazminatı gibi tazminatlar ile bazı fonlardan yapılan ek ücret ödemeleri kendi özel kanunlarında gelir vergisinden istisna edilmiştir. (657 Sayılı D.M. Kanunu Ek Madde)

Gelir Vergisi Kanunu uyarınca gelir vergisinden istisna edilen ücret ödemeleri özetle aşağıdaki gibidir:

- Köylerde ve nüfusu 5.000'i aşmayan beldelerde faaliyet gösteren ve münhasıran el ile dokunan halı ve kilim imal eden işletmelerde çalışan işçilerin ücretleri,
- Çiftçilerin yanında ziraat işlerinde bilfiil çalışan işçilerin ücretleri (bekçi ve çoban ücretleri dahil),
- Toprak altı işletmesi halinde bulunan madenlerde çalışanların yer altında çalıştıkları zamanlara ait ücretleri,
- Ticari ve sınai kazançları vergiden muaf bulunanların bu işlerinde çalıştırılan hizmet erbabının ücretleri,
- Köy muhtarları ile köylerin katip, korucu, imam, bekçi ve benzeri hizmetlerine köy bütçesinden ödenen ücretler ile çiftçi mallarını koruma bekçilerinin ücretleri,
- Hizmetçilerin ücretleri (mürebbiyeler hariç),
- Sanat okulları ile bu mahiyetteki enstitülerde, ceza ve ıslahevlerinde, darülacezelerin atelyelerinde çalışan öğrencilere, hükümlü ve tutuklulara ve düşkünlere verilen ücretler,
- İşyerinde veya müstemilatında bedava yemek vermek suretiyle sağlanan menfaatler,
- İşverenlerce hizmet erbabına konut tedariki (lojman) suretiyle sağlanan menfaatler (100 m2.yi aşan kısım hariç),
- Kamu personeline ödenen lojman tazminatları ile konut tedariki (lojman) suretiyle sağlanan menfaatler,
- Hizmet erbabına toplu olarak işyerlerine gidip gelmelerini sağlamak amacıyla işverenler tarafından yapılan taşıma giderleri,
- Kanunla kurulan veya tüzel kişiliği haiz bulunan emekli sandıkları ile yabancı ülkelerde bulunan sosyal güvenlik kurumları tarafından ödenen emekli, maluliyet dul ve yetim aylıkları,
- Çırakların asgari ücreti aşmayan ücretleri,
- Amatör sporcu çalıştıran işletmelerin amatör sporculara ödediği asgari ücretin iki katını aşmayan ücretleri.

Bazıları ücret kapsamında bulunan bazıları ücret kapsamında bulunmayan aşağıdaki ödeme ve yardımlar da ekonomik ve sosyal nedenlerle vergiden müstesna tutulmuştur:

- Harcırah Kanunu'na tabi kurumlar tarafından harcırah veya yolluk olarak yapılan ödemeler, (GVK Madde:24)
- Harcırah Kanunu kapsamı dışındaki müesseselerin hizmet erbabına verilen gerçek yol giderlerinin tamamı ile yemek ve yatmak giderlerine karşılık verilen gündelikler,
  - Sayım ve seçim işlerinde çalışanlara verilen zaruri gider karşılıkları,
  - Ölüm, sakatlık, hastalık, işsizlik sebepleriyle verilen tazminat ve yapılan yardımlar,(GVK Madde: 25)
  - Muhtaç olanlara belli bir süre için veya hayat kaydıyla yapılan yardımlar,
  - Hizmet erbabına ödenen çocuk zamları (devletçe verilen miktarın üstü vergiye tabi),
  - Evlenme ve doğum yardımları (iki aylığı aşan kısım vergiye tabi),
  - Sosyal sigortalar kurumları tarafından sigortalılara yapılan ödemeler,
  - Kıdem tazminatları,
  - Nafakalar,
  - Yardım sandıkları tarafından statüleri gereğince kendi üyelerine ölüm, sakatlık, hastalık, doğum, evlenme gibi sebeplerle yapılan yardımlar,
  - Vatan hizmetleri yardımları (harp malüllüğü zamları v.b) (GVK: Mad.26)
  - Teçhizat ve tayin bedelleri (GVK: Mad.27),
  - Tahsil ve tatbikat ödemeleri (GVK: Mad.28),
  - Teşvik, ikramiye ve mükafatları (GVK: Mad.29),
  - Sakatlık derecelerine göre tespit edilen ve özel indirim tutarının 2 ila 8 katı arasında sakatlık indirimi (GVK: Mad. 31/2),

D. ASGARI ÜCRET KONUSU

Ücret veya ücretli denilince çoğu kişinin aklına hemen "asgari ücret" gelmektedir. Gerçekten de asgari ücret kavramı bir ülkede emeğe verilen değer in göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde artık asgari ücret sadece ücretli kesimin yaşamı ile ilgili değil, devletin mali yapısı ile de ilgili hale gelmiştir. Şöyle ki; vergi mevzuatımızda, gerek hayat standardı temel göstergeleri gerekse götürü usule göre tespit edilen kazançlar asgari ücrete bağlanmıştır. Ayrıca, vergi kaçakçılığı suçlarının para cezasına çevrilmesi, asgari ücrete endekslenmiştir. Artık devlet asgari ücretsiz vergi toplayamaz, ceza kesemez hale gelmiştir. Bu durum hem şaşırtıcı ve üzücü hem de sevindiricidir. Şaşırtıcıdır, çünkü devlet, vergide umudunu "asgari" kavramı üzerine oturtmuştur. Sevindirici olan yön ise, devletin vergiye olan ihtiyacı çoktur. O halde bu ihtiyacı gidermek için asgari ücretin yüksek tutulması gerekecektir !

1475 Sayılı İş Kanunu uyarınca tespit edilen asgari ücretin tespitinde uyulması gereken ilkeler Asgari Ücret Komisyonu'nun bir kararında şu şekilde belirtilmiştir:

1. Asgari ücret pazarlık ücreti değildir. İşçinin geçimini sağlayacak yasa ve yönetmeliklere uygun, bilimsel, objektif yöntemler ve güvenilir verilerle tespit edilen taban ücretidir.

2. Asgari ücret, uzun dönemde ekonomik ve sosyal şartların iyileşmesine yardımcı, hakça gelir dağılımını sağlayıcı olmalıdır.

3. Asgari ücret, iller itibariyle malların perakende fiyat farklılıklarını gerçek olarak tespit etmek, bunların asgari ücrete yansımaları sağlamak suretiyle ülke çapında tek bir ücret olarak tespit edilmelidir.

Asgari ücretin tespitindeki bu ilkelere ve tespit yöntemine katılmamak mümkün değildir. Tespit yönteminde asgari ücretin bütün illerde besin içi ve besin dışı harcamaları kapsayan ihtiyaçlar için yeterli bir satın alma gücü sağlayan ücret olduğu, çalışanların fizyolojik ihtiyaçları ile tutarlı ve dengeli beslenme için gerekli besin maddelerinin tespiti amacıyla Hacettepe Üniversitesi'nden bir işçinin ihtiyaç duyduğu kalori miktarı ve besin kalıbının alındığı, dengeli beslenme için 3500 kaloriyi sağlayan besin içi harcamaların bütün illerdeki kayıtlı işçi sayıları ile ağırlıklandırıldığı, hesaplamalarda D.İ.E.'nin fiyatlarının ve hanehalkı harcamalarının esas alındığı ve milli gelir artışının dikkate alınarak refah payı verildiği belirtilerek ilgili yılın asgari ücretinin tespit edildiği belirtilmekte olup, ortaya çıkan rakam 1.445.886,3 TL. olduğu halde, uygulamada hesaplama kolaylığı sağlamak için bu tutarın 1.449.000 TL.'ye yükseltildiği belirtilmektedir. (22)

Komisyon "bilimsellikten" uzaklaşmamak için olsa gerek sözkonusu rakamı

1.450.000 TL. yapmamış, daha sonraki yıl için belirlenen rakamı da "bilimsellik-ten"(!) ödün vermemek için olsa gerek 2.497.500 TL. olarak tespit etmiştir.

Asgari ücret konusu gerçekten bir traji-komedidir. Ülkemizde yıllardan beri hemen hemen herkes asgari ücretin vergi dışında tutulması gerektiğini belirttiği halde, bu dilek ve temenniler bir türlü gerçekleştirilememiştir.

Devlet asgari ücretin bir işçinin yaşaması için gerekli olan asgari besin içi ve besin dışı maddeleri alabileceğini kabul ettiği halde, arkasından da işçinin elinden bu tutarın %36'nı (1994 için %31.4) vergi ve sigorta primi ve en ilginç "tasarruf fonu" adı altında almaktadır. Asgari ücretin tanımında tasarruf olmadığı halde, işçinin yaşamından fedakarlık istenmektedir.

Asgari ücretin tamamen vergi dışı bırakılmasının bütçe açıklarını artırabileceği endişesi vardır. Ayrıca bir ücretin tamamen vergi dışı bırakılması mali disiplini de bozar. Vergilendirmede adalet prensibini zedeler. Kanaatimizce yapılması gereken şey, asgari ücretin tanımını değiştirmektir.

Yani, yaşamak için gerekli olan asgari tutar tespit edilmeli ve işçiye verilecek ücret mutlaka bu tutarın üzerinde olmalıdır. Diğer bir ifade ile asgari ücret vergi, sigorta ve fonlar hariç olarak belirlenmelidir.

---

(22) Asgari ücretin günlük gıda harcama formülü: Toplam (illerdeki işçi sayıları x illerdeki günlük gıda harcaması) / toplam işçi sayısı.

Bu şekilde bulunan rakam günlük besin içi rakam kabul edilmekte ve D.İ.E. istatistiklerine göre bu tutar toplam harcamanın %40,12'si kabul edilmektedir. Asgari ücretin hesabında ayrıca yıllık enflasyon oranı ve milli gelir artışı da dikkate alınmaktadır.

E. EN AZ GEÇİM İNDİRİMİ (ÖZEL VE GENEL İNDİRİM UYGULAMALARI)

En az geçim indirimi, vergi mevzuatımıza 1950 yılında yürürlüğe giren 5421 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile girmiş olup, uygulamaya 1968 yılında başlanabilmektedir. Sosyal devlet olmanın gereği olarak devlet herkesten mali gücü ölçüsünde vergi almak suretiyle vergilemede eşitliği sağlayacaktır. Ancak, düşük gelir elde eden bir kişinin gelirinin tamamının vergiye tabi tutulması sosyal devlet anlayışına uygun olmamaktadır. Sosyal devlette birey, öncelikle asgari düzeyde geçimini sağlamalı, bu gelirin üzerindeki gelirinden devlete vergi vermelidir. Kişinin kendisinin ve ailesinin geçimine yetecek gelirin vergi dışı bırakılması olarak ifade edilen "en az geçim indirimi"nin miktarının tesbitinde bir takım güçlükler vardır. En az geçim indirimi mali, ekonomik, sosyal ve siyasal koşulların uygunluğu ölçüsünde her ülkede farklı şekilde tespit edilmekte ve uygulanmaktadır.

Ülkemizde sadece ücret geliri elde edenlere "özel indirim" adı altında en az geçim indirimi hakkı tanınmaktadır.

Özel indirim miktarının tespitinde sosyal faktörden çok mali faktör önem kazanmaktadır. İndirim miktarının yükseltilmesi halinde devletin önemli miktarda vergi kaybına uğrayacağı ileri sürülmektedir. Bu nedenle asgari ücretin en az geçim indirimi olarak kabul edilmesi ve uygulamaya konulması bugüne kadar mümkün olamamıştır.

1994 yılı için tespit edilen özel indirim miktarı aylık 600.000 TL'dir. Bunun anlamı elde edilen ücretin ayda 600.000 lirası yılda ise 7.200.000 TL. vergi dışı bırakılacak demektir. Ancak, bu rakamın tespiti tamamiyle mali ve siyasal koşullara bağlıdır. Bu tutarın tespitinde ekonomik koşullar, diğer bir ifade ile satın alma gücü konusu fazla etkili olmamaktadır.

Ülkemizde özel indirimin nisbi önemi oldukça düşüktür. Özel indirimin asgari ücrete oranı 1990'da %9, 1991'de %7, 1992 ve 1993'de %6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, bu oran 1994 yılının birinci yarısı için %24'e yükselmiştir. Bu, olumlu bir gelişmedir.

Tablo 3.1 - Özel İndirimin Asgari Ücrete Oranı

	1990	1991	1992	1993	1994
Özel İndirim	36,000	54,000	90,000	150,000	600,000
Asgari Ücret	414,000	801,000	1,449,000	2,497,500	2,497,500
(Yılın ikinci yarısı) Oran %	9	7	6	6	24

Asgari ücretin enflasyon (%70) oranında artırılması halinde 1994 yılının ikinci yarısından özel indirim/asgari ücret oranı %14 olacaktır.

En az geçim indiriminin bir kişinin kendisinin ve ailesinin geçimi için gerekli olan asgari parasal tutarı ifade etmesi ve bu hakkın sadece ücretlilere değil, bütün gelir vergisi mükelleflerine tanınması gerekir.

Olaya "nasıl olsa ücret geliri dışında kalanlar vergi kaçırıyor, o halde onlara en az geçim indirimi veya özel indirim hakkı tanımaya gerek yok, bu var olan adaletsizliği daha fazla artırır." şeklinde bakmamak gerekir. Devlet her konuda olduğu gibi, vergi konusunda da vatandaşlarına güvenmelidir. Öyle inanıyoruz ki, devletin bu tür yaklaşımları kayıtdışı ekonomiyi önleyecek, vergi kaçakçılığını azaltacaktır.

En az geçim indiriminin iki farklı uygulaması vardır.

1. Vergi indirimi yöntemi,
2. Matrahtan indirim yöntemi

1. Vergi İndirimi Yöntemi

Vergi indirimi yöntemi vergi yükünü hafifletmek bakımından en fazla ilk gelir grupları üzerinde etkili olmaktadır. Vergiden indirim yöntemi, çeşitli gelir düzeylerine ait bütün mükellefler açısından yaşam koşullarını aynı boyutlarda değerlendirecek eşit bir indirim uygulamasına olanak vermesi bakımından adaletili bir yapıya sahip bulunmaktadır. Ancak bu yöntem, ortalama vergi oranlarının, küçük ve orta gelir grupları açısından oransal olarak ağırlaşmasına neden olmaktadır.

2. Matrahtan İndirim Yöntemi

Bu yöntem küçük gelirli mükelleflerde miktar olarak küçük oransal olarak büyük indirimde olanak sağlamakta, yüksek gelirli mükelleflerde ise durum tersine dönerek, indirim tutarı büyük, gelire oranı ise küçük olarak gerçekleşmektedir. En az geçim indirimi uygulamasından amaç; kişinin kendisini ve ailesini geçindirmeye yetecek gelirinin vergi dışı bırakılması olduğuna göre; ilke olarak matrahtan indirim yönteminin uygulanması gerektiği anlaşılmaktadır. (23)

Gelir Vergisi Kanununun 980 Sayılı Kanunla değişik 31. maddesi ile 1968 yılından itibaren yürürlüğe konulan ve medeni hal ve aile durumuna göre tespit edilen en az geçim indirimi uygulamasında indirim;matrahtan değil, gelir üzerinden hesaplanan vergiden en az geçim indirimine isabet eden vergi indirilmekteydi. Dekont sistemi olarak adlandırılan bu sistem, vergi indirimi esasına

(23) Abdurrahman Akdoğan, Gelir Vergisi Açısından Vergi Adaletine Teknik Bir Yaklaşım s. 78-81 AİTİA Maliye Fakültesi Yayını Ankara 1980

dayanmaktadır. En az geçim indirimi miktarları ücret geliri elde edenlerde diğer gelir elde edenlere göre daha yüksek belirlenmişti. İndirim miktarlarının yetersiz olması ve bu yöndeki eleştiriler nedeniyle, "en az geçim indirimi" deyimini 1.1.1981 tarihinden itibaren 2361 Sayılı Kanun ile mali mevzuatımızdan çıkartılmış, bunun yerine "genel indirim" ve "özel indirim" deyimleri kullanılmış olup, GVK'nun 31. maddesindeki madde kenar başlığındaki "en az geçim indirimi" ibaresi de kaldırılmıştır. Bilindiği gibi 3239 Sayılı Kanun ile 1986 yılından itibaren gelirlerden indirilen "genel indirim" uygulaması da kaldırılarak bugün sadece ücretliler için "özel indirim" uygulaması bulunmaktadır.

Ödeme gücüne veya mali güce göre vergi alınmasının temel amacı, mükellefin kendisinin ve ailesinin asgari düzeyde geçimini sağlayabilecek miktardaki gelirinin vergi dışında tutulmasıdır. Bu bakımdan en az geçim indirimi, vergide dikey adaleti sağlayıcı tekniklerin başında yer almaktadır. Bireylerin yaşamlarını insanca sürdürebilmeleri için sadece yeme, içme, barınma gibi fizyolojik ihtiyaçların karşılanması yeterli değildir. Sosyal bir varlık olan çağdaş insanın fizyolojik ihtiyaçlarından başka eğitim, kültür ve eğlenme gibi birtakım sosyal ihtiyaçlarının da en az geçim için belirlenecek tutarın tespitinde gözönünde bulundurulması gerekmektedir. Vergi almaya ilişkin hiçbir gerekçe, bireylerin fizyolojik ve sosyal yaşamlarını insanca sürdürebilmeleri gereğinin önüne geçemez. Bu nedenle ücretliler başta olmak üzere toplumun bütün bireylerinin yaşamlarını insanca sürdürebilmeleri için gerekli olan asgari gelirin vergi dışında tutulması anlamına gelen en az geçim indirimi kavramının vergi sistemimize yeniden alınması gerekir.

11.7.1992 tarihinde yürürlüğü giren 3824 Sayılı Kanun hükmüne göre, Bakanlar Kurulunun özel indirim tutarlarını asgari ücret tutarına kadar artırma yetkisi bulunmaktadır.

F. ÖZEL GİDER İNDİRİMİ SİSTEMİ (ÖGİS)

30.12.1993 gün ve 3946 Sayılı Kanun ile Gelir Vergisi Kanunu'nun 63. maddesine eklenen fıkra ile ücretlilerin kendisi, eşi ve çocukları ile ilgili eğitim, sağlık, gıda, giyim ve kira harcamalarının yıllık tutarının 1/3'ü ücretin safi tutarının tespitinde indirim konusu edilebilecektir. Ancak, indirimin yapılabilmesi için harcamanın Türkiye'de yapılması ve gelir veya kurumlar vergisi mükellefiyeti bulunan gerçek veya tüzel kişilerden alınacak belgelerle belgelendirilmesi ve işverene verilmesi gerekmektedir. Ayrıca, indirime konu edilecek miktar, harcamanın yapıldığı yıla ait ücretin yıllık vergi matrahının %35'ini geçemeyecektir.

Sadece ücret geliri elde eden mükelleflere tanınan bu yeni düzenlemeden yararlanmak isteyenler gelecek yıl içinde ihtiyari olarak verecekleri beyannameye göre, yıl içinde tevkif suretiyle hesaplanan vergiden, beyana göre hesaplanacak vergi arasındaki fark, ya mükellefe iade edilecek veya ertesi yıl ödeneceği (kesilecek) vergiden mahsup edilecektir.

Ücretlilerin vergilendirilmesi ile ilgili bu yeni sistem 2978 Sayılı Vergi İadesi Kanunu'na göre yapılan vergi iadesi uygulamasını (emekliler hariç) kaldırdığı ve iade edilecek verginin ücretliye bir yıl sonra ödenecek olması nedeniyle çeşitli tepkiler almış olup, Hükümet Kanundaki yetkisini kullanarak, bu yeni sistemi 1994 yılında uygulamaya koyamamıştır. (*)

Özel gider indirimi ile ilgili olarak Kanunda beş önemli husus sayılmıştır:

1. Özel gider indirimi sadece ücretlilerin yararlanabileceği bir indirim olup, harcamaya göre hesaplanacak tutar matrahtan indirilecektir.
2. Harcama Türkiye'de yapılmış olacak ve vergiye tabi gelir veya kurumlar vergisi mükelleflerinden alınmış belgelerle tevsik edilecektir.
3. Özel gider indirimine sadece eğitim, sağlık, gıda, giyim ve kira harcamaları konu edilecektir.
4. İndirim tutarı kanunda belirtilen harcamalar toplamının 1/3'ü olarak hesaplanacaktır.
5. İndirim tutarı harcamanın yapıldığı yıla ait ücretin yıllık vergi matrahının %35'ini geçemeyecektir. Bakanlar Kurulu %35 oranını sifıra kadar indirmeye ayrıca, harcama konuları, harcama ve ücret tutarları itibariyle farklı oranlar tesbit etmeye yetkilidir.

3946 Sayılı Kanun ile yapılan bu son düzenleme, ücretin vergilendirilmesin-

(*) Bu çalışma tamamlandıktan sonra Hükümet ücretlilere yapılan aylık vergi iadesi uygulamasını 1.5.1994 tarihinden itibaren kaldırarak, %35 oranını da %23'e indirmiştir. Oranın indirilmesi nedeniyle hesaplanması gereken vergi iadesinin azalacağı açıktır.

de hem "ayırma prensibi"nin uygulanmasına hem de daha adil bir vergi sisteminin kurulmasına yardımcı olacak bir niteliğe sahiptir. Ancak, enflasyonun yüksek seviyede seyretmesi, ileride iade olarak alınacak meblağın değerini reel olarak düşürmektedir. Bu sakıncayı ortadan kaldırmak için matrahtan indirilecek miktarın oranı artırılarak enflasyon nedeniyle ortaya çıkacak kayıp önenebilir. Bu sistemin diğer bir özelliği ise, gelir unsurları arasında vergiye tabi olmayan gelirleri olanların mevcut vergi iadesi sistemine göre, vergi iadesi tutarının oldukça azalacak olmasıdır. Kanuna göre, yapılacak özel gider indirimi matrahın %35'ini geçemeyecektir. Özellikle kamuda çalışan ve gelirlerinin büyük bir kısmı özel hizmet ve benzeri tazminata dayanan memurların hesaplayabileceği özel gider indirimi son derece düşük seviyede kalmaktadır. Çünkü bu durumda olanların vergi yükleri daha azdır. Tabii bu durum vergi adaleti (yatatay adalet) yönünden daha adil bir yaklaşımdır. Ancak, olay yeni uygulama ile mevcut vergi iadesi sistemine göre ücretlinin eline biraz daha fazla para geçip geçmeyeceği konusunda düğümlenmektedir.

Aşağıda aylık brüt ücreti 7 milyon lira olan bir işçinin mevcut vergi iadesi sistemine ve özel gider indirimi sistemine (ÖGİS) göre yararlanabileceği vergi iade miktarları karşılaştırmalı olarak hesaplanmıştır.

1. Özel Gider İndirimi Sisteminde Vergi İadesinin Hesabı

Aylık brüt ücreti 7 milyon lira olan bir ücretlinin eline geçen gelirinin tamamını yasaya uygun şekilde harcaması ve belgelendirmesi halinde alabileceği vergi iadesi tutarının hesabı aşağıdaki gibi yapılacaktır.

1. Brüt Ücret	7.000.000 x 12 =	84.000.000
2. İndirimler		21.024.000
- Özel indirim	600.000 x 12 =	7.200.000
- SSK Primi	912.000 x 12 =	10.944.000
- T.Teşvik Fonu	140.000 x 12 =	1.680.000
- Sendika Aidatı	100.000 x 12 =	<u>1.200.000</u>
		21.024.000
3. Matrah (Vergiye Tabi Gelir)		62.976.000
4. Gelir Vergisi (%25)		15.744.000
5. Kesintiler Toplamı		29.904.000
- SSK Primi	10.944.000	
- Tas.Teşvik	1.680.000	
- Sendika Aidatı	1.200.000	
- Damga Vergisi	336.000	
- Gelir Vergisi	<u>15.744.000</u>	
	29.904.000	
6. Elegeçen Net Ücret		54.096.000
7. Özel Gider İndirimine Esas Tutar (Tavan) (62.976.000 x %35)		22.041.600
8. Harcamalar Toplamı		54.096.000

9. Harcamaların 1/3'ü		18.032.000
10. Özel Gider İndirimi Tutarı		18.032.000
- Önceki Matrah	62.976.000	
- Özel Gider indirim	<u>-18.032.000</u>	
- Düzeltilmiş Matrah	44.944.000	
- Hesaplanması Gereken GV	11.236.000	
- Bordro Üzerinden Kesilen GV	<u>-15.744.000</u>	
11. İadesi veya Mahsubu Gereken Gelir Vergisi		4.508.000.TL

Ancak, yukarıdaki hesaplama; ele geçen ücretin tamamının gıda, sağlık, giyecek, eğitim ve kira için harcadığı ve belgelendirildiği varsayımına göre yapılmıştır. Gerçekte harcamaların bir kısmı belgelendirilemeyecek (şehir içi ulaşım, pazar v.b.) bir kısmı özel gider indirimine konu edilemeyecek (dayanıklı tüketim malı harcamaları, sigara, içki, benzin... gibi), gelirin bir kısmı da tasarruf edilecektir. Hesaplamamızda sözkonusu edilen ücretlinin ele geçen gelirin 2/3'ünü yasaya uygun şekilde belgelendirdiği varsayılırsa ($54.096.000 \times 2/3 = 36.064.000$ TL.) sağlanan vergi iadesi 3.005.000 TL. olmaktadır. Mevcut vergi iadesi sisteminde ise aynı harcama miktarı ile 2.014.000 TL. vergi iadesi almak mümkün olmaktadır.

Hesaplamaya ilişkin ayrıntılı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

2. ÖGİS'nde Gelirin 2/3'ünün Harcanması Durumunda Vergi İadesinin Hesabı

Aylık brüt ücreti 7 milyon lira olan bir ücretlinin eline geçen net ücretin 2/3'ünü harcama belgesine bağlaması halinde yeni sisteme göre alabileceği vergi iadesi tutarı aşağıdaki gibi olmaktadır:

1. Harcanan Gelir ($54.096.000 \times 2/3$)		36.064.000
2. Özel Gider İndirimi Tavanı ($62.976.000 \times \%35$)		18.032.000
3. Özel Gider İndirimi Tutarı ($36.064.000 \times 1/3$)		12.021.000
- Önceki Matrah	62.976.000	
- Özel Gider İndirimi	<u>-12.021.000</u>	
- Düzeltilmiş Matrah	50.955.000	
- Hesaplanması Gereken GV	12.738.000	
- Bordro Üzerinden Kesilen GV	<u>-15.744.000</u>	
4. İadesi veya Mahsubu Gereken GV		3.006.000.-TL.

3. Mevcut Sisteme Göre Vergi İadesi Hesabı ve ÖGİS'nin Karşılaştırılması

Bilindiği gibi 2978 Sayılı Kanuna göre yapılan vergi iadesinin hesabında ilk 200.000 TL. için %13.8 oranında, bu tutarın üzerindeki harcamanın ise %5'i oranında vergi iadesi hesaplanmaktadır. Buna göre hesaplanan vergi iadesi tutarları aşağıda gösterilmiştir.

1. Seçenek : (Gelirin Tamamının Harcanması Halinde)

$$\begin{aligned} 200.000 \times 12 &= 2.400.000 \times \%13.8 = 331,200 \\ (12 Aylık) + \frac{51.696.000}{54.096.000} \times \%5 &= + \underline{2.584,800} \end{aligned}$$

Toplam İade Tutarı (Yıllık) 2,916,000

2. Seçenek : (Gelirin 2/3'ünün Harcanması Halinde)

$$\begin{aligned} 200.000 \times 12 &= 2.400.000 \times \%13.8 = 331,200 \\ (12 Aylık) + \frac{33.664.000}{36,064,000} \times \%5 &= + \underline{1,683,200} \end{aligned}$$

Toplam İade Tutarı 2,014,400 .-TL.

Mevcut vergi iadesi sistemi ile ÖGİS'nin karşılaştırılması sonucunda ücretlinin vergi yükü ve net vergi iadesi avantajı aşağıdaki gibi olmaktadır.

ÖGİS mevcut vergi iadesi sistemine göre 1. seçeneğe göre toplam gelir vergisi yükünde ücretliye %54.6, 2. seçenekte ise %49.2 oranında avantaj sağlamaktadır. Ancak, ÖGİS'nde iade geç ödeneceği için enflasyon yeni sistemin avantajını gölgelemektedir.

4. Özel Hizmet Tazminatı Alan Memurun ÖGİS'ne Göre Alabileceği Vergi İadesi ve 2978 Sayılı Kanun ile Karşılaştırılması

Özel gider indiriminin amaçlarından birisi mevcut vergi iadesi sistemini denetim altına alarak devletin bu yöndeki giderlerini azaltmaktır. Çünkü yeni sisteme göre kağıt üzerinde ücretlinin daha fazla avantajlı olduğu görülmekte ise de uygulamada bunun fazla geçerli olamayacağı söylenebilir.

Tablo 3.2 - Vergi İadesi Karşılaştırması

Harcama Seçenekleri	2978 Sayılı Kanuna Göre	ÖGİS'de	Fark	Oran (Artış)
1. Seçenek	2,916,000	4,508,000	1,592,000	54,6
2. Seçenek	2,014,000	3,006,000	992,000	49,2

Mevcut uygulamada ticari, zirai ve mesleki kazanç sahipleri de vergi iadesinden faydalandırıldığı halde ÖGİS sadece ücret geliri elde edenlere yöneliktir. Ancak, bu sistemden en çok avantaj sağlayacak olanlar, elde ettikleri gelirin hemen hemen tamamı vergiye tabi olan ücretli kesimdir. Diğer bir ifade ile ücret geliri elde etmekle birlikte, gelir unsurları arasında vergiye tabi olmayan gelir elde edenler yeni sisteme göre, teorik olarak fazla avantajlı görünmemektedir.

Amaç ücretlilerin vergi yükünü hafifletmek olduğuna göre sistemdeki bu anlayışı normal karşılamak gerekir. Bu durum bizim de yatay adalet yönünden eleştiri konusu ettiğimiz sakıncayı bir miktar azaltmaktadır. (Bkz. III-H Bölümü)

Ancak, konuya ücretli cephesinden bakıldığında, ücretliler yeni sistemin kendi gelirlerine net bir katkı getirip getirmeyeceğine bakacaktır. Vergilendirilmede herkesi aynı ölçüde memnun etmenin mümkün olmadığı da bilinmektedir.

Bazı eleştiriler olsa bile, önemli olan vergi sisteminin bütünlüğü ve vergi mükellefleri arasındaki yatay ve dikey adaleti sağlayacak mekanizmaların sistemde bulunmasıdır.

Aşağıda gelirin (maaş) önemli bir kısmı özel hizmet tazminatı olan bir memurun yeni sisteme göre vergi iadesinden ne ölçüde yararlanabildiği incelenmiştir.

1. Brüt Maaş (Yıllık)	(16.216.000 x 12=)	194,592,000
2. İndirimler		133,692,000
- Özel İndirim	600.000 x 12 = 7.200.000	
- Emekli Sandığı K.	1.054.000 x 12 = 12.648.000	
- Tas.Teşvik Fonu	324.000 x 12 = 3.888.000	
- Özel Hizmet Tazm.	9.163.000 x 12 = 109.956.000	
		<u>133.692.000</u>
3. Matrah (Vergiye Tabi Gelir)		60,900,000
4. Gelir Vergisi		15,225,000
5. Kesintiler Toplamı		32,539,000
-Emekli Sandığı K.	12.648.000	
-Tas.Teşvik Kes.	3.888.000	
-Damga Vergisi	778.000	
-Gelir Vergisi	<u>+15.225.000</u>	
	32.539.000	

6. Elegeçen Net Maaş		162,053,000
7. Özel Gider İndirimine Esas Tutar (60.900.000 x %35)		21,315,000
8. Harcamalar Toplamı (Harcanabilir Gelir)		162,053,000
9. Harcamaların 1/3'ü (162.053.000 x 1/3)		54,017,000
10. Özel Gider İndirimi Tavanı (Matrahın %35'i)		21,315,000
11. Faydalanılabilecek Özel Gider İndirimi (60.900.000 x %35)		21,315,000
-Önceki Matrah	60,900,000	
-Özel Gider İndirimi	<u>- 21.315.000</u>	
12. Hesaplanan Yeni Matrah	39,585.000	
13. Hesaplanan Gelir V.		9,896,000
- Bordro Üzerinden Kesilen GV		15,225,000
14. İadesi veya Mahsubu Gereken Gelir Vergisi		5,329,000

Brüt maaşın içinde gelir vergisine tabi olmayan gelir unsurlarının (özel hizmet tazminatlarının) bulunması halinde, özel gider indiriminin gelir vergisi matrahına bağlı olarak hesaplanması nedeni ile, mükellefin fazla harcama yapması durumunda bile en çok 60.900.000 TL. tutarındaki harcaması vergi iadesinde değerlendirilebilecektir. Bu durumda olan bir kamu görevlisi, elinde harcayabileceği net geliri 162.053.000 TL. olduğu halde, yaptığı harcamaların ancak 60.900.000 TL.lık kısmını vergi iadesinde kullanabilecektir. Bu sınırlama özel tüketim indirimi yoluyla vergi iadesi sisteminin mantığına uygundur. Ücret geliri elde edenler arasındaki vergi yükü yönünden varolan eşitsizlik (yatay eşitsizlik) bu suretle bir miktar giderilmiş olmaktadır. 3946 Sayılı Kanunla getirilen özel tüketim indirimi ve vergi iadesi sistemi daha çok, gelirlerinin tamamı vergiye tabi olan işçiler ile alt gelir grubundaki memurlar için oransal olarak daha avantajlı olmaktadır. Yukarıda belirtilen kamu görevlisinin eski ve yeni sisteme göre alabileceği vergi iadesi tutarı gelirinin tamamını veya 2/3'ünü harcamasına ve belgelendirmesine göre aşağıdaki gibi olmaktadır.

a. 2978 Sayılı Kanuna Göre Vergi İadesi Tutarı

2978 Sayılı Vergi İadesi Kanununa göre yukardaki bölümde belirtilen ve özel hizmet ve benzeri tazminat alan memurun gelirinin tamamı veya gelirinin 2/3'ünü harcaması halinde alabileceği vergi iadesi tutarı aşağıdaki gibi olmaktadır.

1. Seçenek : (Gelirin Tamamının Harcanması Halinde)

	Harcanan Gelir (TL)	İade (TL)
200.000 x 12 (12 Aylık)	2.400.000 x %13.8 159.653.000 x %5	331.200 TL 7.982.650 TL
TOPLAM	+ _____ 162.053.000	+ _____ 8.313.850 TL

2. Seçenek : (Gelirin 2/3'ünün Harcanması Halinde)

200.000 x 12 (12 Aylık)	2.400.000 x %13.8 105.635.000 x %5	331.200 TL 5.281.750 TL
TOPLAM	+ _____ 108.035.000	+ _____ 5.612.950 TL

b. Özel Gider İndirimine Göre Vergi İadesi Tutarı

Ücret gelirleri içinde önemli miktarda özel hizmet tazminatı gibi gelir vergisine tabi olmayan kamu görevlisinin (memur) gelirin tamamını yasada belirtilen şartlarda belgelendirmesi halinde mevcut vergi iadesi sistemine göre en fazla 8.313.850 TL., yeni sisteme göre matrahın %35'i geçilemeyeceği için 5.329.000 TL. vergi iadesi alabilecektir. Aynı memurun gelirin 2/3'ünü belgelendirmesi halinde mevcut sisteme göre en fazla 5.612.950 TL., yeni sisteme göre ise yine 5.329.000 TL. vergi iadesi alabilecektir. Diğer bir ifade ile örnekte verilen memur, yeni sisteme göre harcamalarının en fazla 60.900.000 TL.lık kısmı için vergi iadesi alabilecektir. Çünkü gelirin kalan kısmından gelir vergisi kesilmemiştir. Vergi kesilmeyen kısım için iade yapılmamaktadır.

Harcamalar içinde gıda, giyecek, eğitim ve kiranın payı yüksek olmakla birlikte, normal olarak hiç bir ücretli (asgari ücretli hariç) gelirlerinin tamamını belirtilen gıda, giyecek, eğitim ve kiraya harcamaz. Bu nedenle en yüksek seviyede iade karşılaştırmaları pratikte fazla uygulanabilirliği olmayan bir durumdur. Ancak, iki farklı sistemi karşılaştırmak ve üzerinde bir değerlendirme yapabilmek için başka çare yoktur. Bu nedenle Tablo: 3.4'de farklı miktarlarda gelir elde eden ücretlilerin iki vergi iade sistemine göre (cari fiyatlarla) avantaj veya dezavantajları yer almaktadır.

Tablo 3.3 - Özel Hizmet Tazminatı Alan Memurun Vergi İadesi Karşılaştırması

Harcama Seçenekleri	Mevcut Sistemde	ÖGİS'de	Fark	Oran (Azalış)
1. Seçenek	8,313,850 TL.	5,329,000 TL.	-2,984,850 TL.	(-) %35.90
2. Seçenek	5,612,950 TL.	5,329,000 TL.	-283,950 TL.	(-) %5.05

Tablo 3.4 - 3946 Sayılı Kanunla Getirilen Özel Gider İndirimi Sisteminin Ücretliler Üzerindeki Vergi Yüküne Etkisi ve Mevcut Uygulama İle Karşılaştırılması

1. BRÜT ücret (yıllık)	29,970,000	48,000,000	60,000,000	120,000,000	240,000,000
2. İNDİRİMLER TOPLAMI (a+b+c)	11,995,200	14,880,000	16,800,000	20,548,560	22,948,560
a. SSK Primi	4,195,800	6,720,000	8,400,000	10,948,560	10,948,560
b. Tas Teş. Kesintisi	599,400	960,000	1,200,000	2,400,000	4,800,000
c. Özel İndirim	7,200,000	7,200,000	7,200,000	7,200,000	7,200,000
3. VERGİ MATRAHI (1-2)	17,974,800	33,120,000	43,200,000	99,451,440	217,051,440
4. GELİR VERGİSİ	4,493,700	8,280,000	10,800,000	26,085,000	64,718,000
5. DAMGA VERGİSİ (1X%04)	119,880	192,000	240,000	480,000	960,000
6. ELEGEÇEN NET ÜCRET (1-(a+b+4+5))	20,561,220	31,848,000	39,360,000	80,086,440	158,573,440
7. VERGİ ORANI (ORTALAMA)	%25	%25	%25	%26.22	%29.81
8. VERGİ YÜKÜ KESİNTİLER/BRÜT ÜCRET	%31.39	%33.65	%34.40	%33.26	%33.92
9. VERGİ İADESİ (MEVCUT)	1,239,250	1,803,600	2,179,200	4,215,550	8,139,850
10. MEVCUT VERGİ İADELİ VERGİ YÜKÜ	%27.25	%29.89	%30.76	%29.74	%30.53
11. ÖZEL GİDER İNDİRİMİ (3X%35≤6X1/3)	6,291,180	10,616,000	13,120,000	26,695,600	52,857,000
12. ÖZEL GİDER SONRASI MATRAH (3-11)	11,683,620	22,504,000	30,080,000	72,755,840	164,194,440
13. GELİR VERGİSİ	2,920,905	5,626,000	7,520,000	18,188,960	46,218,054
14. VERGİ İADESİ YENİ (4-13)	1,572,795	2,654,000	3,280,000	7,896,040	18,499,946
15. VERGİ YÜKÜ KESİNTİLER/BRÜT ÜCRET (a+b+5+13/1)	%26.14	%28.12	%28.93	%26.68	%26.21
16. VERGİ İADESİ AVANTAJI (14-9)	333,545	850,400	1,100,800	3,680,490	10,360,096
17. VERGİ YÜKÜ İNDİRİMİ (8-15)	%5.25	%5.53	%5.47	%6.58	%7.71
18. YENİ SİSTEMİN NET AVANTAJI (10-15)	%1.11	%1.77	%1.83	%3.06	%4.32

5. Özel Gider İndirimi Yoluyla Vergi İadesi Yönteminin Eleştirisi ve Yapılması Gereken Düzenlemeler

Bu araştırmamız; ülkemizde herkes tarafından bilindiğine inandığımız vergi sisteminin adil olmadığını, gelir vergisinin ücretliler üzerinde yoğunlaştırıldığını, ücret gelirlerinin vergilendirilmesindeki kaynakta kesme yönteminin idari kolaylığı da fırsat bilerek ücretlilerin vergi yükünün aşırı derecede yüksek tu-

tulduğunu; bu durumun gelir dağılımını bozduğu gibi kayıtdışı ekonominin de gelişmesine neden olduğu ve bu çarpık yapının varolan adaletsizliği daha da artırdığı gerçeğini, bir defa daha gözler önüne sermektedir.

İşte bu bağlamda ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde farklı bir yöntem olarak kanunlaşan ancak kamuoyunca bilinen bazı eleştiriler nedeniyle henüz uygulamaya sokulamayan Özel Gider İndirimi yönteminin, Türk Vergi Sisteminin daha çağdaş bir yapıya kavuşturulması ve yukarıda sayılan olumsuzlukları asgariye indirebilmek için tartışılmasında yarar görmekteyiz.

ÖGİS hakkında şunlar söylenebilir:

- Vergide beyan esası, çağdaş ve modern bir yöntemdir. Birçok gelişmiş sanayi ülkesinde ücretliler de diğer gelir sahipleri gibi beyanname vermektedir. Kaynakta kesinti nihai vergileme olmaktan çıkmaktadır.

- Kaynakta vergi kesme sistemi mükellefin şahsını doğrudan kavrayamadığı için adaletsiz olmaktadır. İade ve beyan sistemi bu sakıncayı ortadan kaldırmakta ve daha gerçekçi bir vergileme öngörmektedir.

- Yeni sistem ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde "ayırma prensibi"nin özel bir uygulaması olarak nitelenebilir.

- Beyanname verme vatandaşlık ve vergi bilincinin gelişmesine katkıda bulunacağı için ücretlilerin kamu harcamalarının yapılmasında daha duyarlı olmalarını sağlar."Mükellef demokrasisi" ni geliştirir.

- Vergi ödeme ve ödediği vergiyi bilme eylemi, kişileri toplumsal olaylara karşı daha duyarlı yapar.

- İyi işleyen bir iade ve beyanname sistemi kamunun toplam gelirlerini artırabilir. Ayrıca beyanname sisteminde mükelleflerin beyannamelerinin vergi idaresi tarafından denetimi yapılabilir. (Ancak, 3946 sayılı Kanunda vergi iade beyannamelerinin yine eskiden olduğu gibi işverene verileceği belirtilmektedir. Bize göre beyannameler vergi dairelerine verilmelidir. Belki ilk zamanlar işverenlerin bu konuda vergi idaresine yardımı sağlanabilir.)

- Özel gider indirimi sistemi Tablo: 3.4'de görüldüğü gibi ücretlilerin vergi yükünü hafifletmektedir. Ancak, bu etki enflasyonun olumsuz etkisi karşısında reel değildir.

- Özel gider indiriminin sadece ücretlilere tanınarak, gelirlerini yıllık beyanname ile bildiren ticari ve zirai kazanç sahipleri ile serbest meslek kazanç erbabını kapsamaması sistemin en büyük eksikliğidir.

- Gelirlerini yıllık beyanname ile bildiren ticari, zirai ve mesleki kazanç sa-

hiplerine de bazı özel harcamalarını yıllık kazançlarından indirebilme hakkı tanınmalı, ancak bunlarda oran ve miktarlar beyan edilecek gelire bağı olarak sınırlandırılmalıdır.

- Ücretlilerin vergi yükünün daha da aşağıya çekilmesi için gerek harcama türleri gerekse Kanunda belirtilen oranlar artırılmalıdır. Örneğin, indirimde esas tutar yapılan harcamanın %40 veya %50'si olabilir. Bu durumda vergi yükü daha aşağı çekilebilecektir. Eleştiriler sistemin özüne değil, uygulamada ücretliler lehine olmayan unsurlarına yönelik olmalıdır.

G. ÜCRETLİLERİN VERGİ YÜKÜ

1. Ücret Bordrosu Üzerinde Görülen Vergi Yüğü (Dolaysız Vergi Yüğü)

Türkiye'de parafiskal gelirler hariç toplam vergi yüğü oranı 1990 yılında %17,3, 1992'de %18,4 ve 1993 de %20,6 olarak hesaplanmıştır. 1990 öncesinde ise bu oran %15'ler civarındadır. (Bkz. Tablo 2,1)

Toplam vergi yüğü oranı %17-20 civarında olmasına rağmen ücretli kesimin ücret bordrosundaki vergi yüğü oranı 1993 yılında %20,4 - 39,2 arasında değişmektedir. 1994 yılında ise bu oranda 2 ila 5 puan bir azalma meydana gelmiştir.

Sosyal Sigorta primleri ve benzeri ödemeler de dikkate alındığında ücret bordrosundaki vergi yüğü oranı 1993 yılında %38,4 - 42,3'e 1994'te ise %34,4 ve 37,8'e yükselmektedir. (Tablo: 3.10)

Toplam vergi yüğü oranı ile ücret bordrosundaki vergi yüklerinin karşılaştırılması, ücretliler üzerindeki vergi yükünün büyüklüğünü çok açık bir şekilde göstermektedir. Daha önce belirtildiği gibi, toplam vergi yükünün hesabında dolaylı vergiler de yer almakta, ancak ücret bordrosunda dolaylı vergi yüğü yer almamaktadır.

2. Dolaylı Vergilerin Sebep Olduğu Vergi Yüğü

Buraya kadar yaptığımız açıklama ve hesaplamalarda toplam vergi yükünü parafiskal gelirler dahil ve hariç olmak üzere ortaya koyduk. Toplam vergi gelirleri içinde en büyük paya (%42) sahip gelir vergisinin yaklaşık %55'i ücretliler tarafından ödenmektedir. Buna göre kesinti suretiyle alınan vergilerin %65'ini ücretliler ödemektedir.

Acaba vergi gelirleri içinde yer alan dolaylı vergilerin, örneğin, katma değer vergisinin ne kadarını ücretliler ödüyor? Bunun hesabını yapmaya çalışalım. Dolaylı vergilerden gelen vergi yüğü de dolaysız vergi yüğü üzerine ilave edildiğinde gerçek vergi yüküne ulaşabiliriz.

Bilindiği gibi harcamalarımız sırasında başta KDV olmak üzere, akar yakıt tüketim vergisi, taşıt alım vergisi, ek vergi, damga vergisi ve harç gibi dolaylı (vasıtalı) vergiler ödemekteyiz.

Türkiye'de ortalama tasarruf eğilimi %21.57'dir. Ücretli kesimin tasarruf eğiliminin ücret dışı gelir elde edenlere göre daha düşük olduğu bir gerçektir. Bu nedenle ücretli kesim eline geçen gelirin çok büyük bir kısmını harcamakta ve harcama sırasında da çeşitli tüketim vergileri ödemek suretiyle devletin vergi gelirlerine katkıda bulunmaktadır. Konut, araba gibi yatırıma yönelik harcamalarda da dolaylı vergi ödenmektedir.

D.İ.E.'nin hanehalkı tüketim harcamaları dağılımı araştırmasına göre, Türkiye'de tüketim harcamalarının %32.02'si gıdaya, %20.79 konuta, %12.29'u giyme, %34.90'ı diğer harcamalara ayrılmaktadır.

Konut harcamaları içinde kira giderleri büyük bir yer tutmaktadır. Kira giderleri içinde en önemli tüketim vergilerinden birisi olan KDV olmadığı kabul edilerek, tasarruf eğiliminin de %5 olduğu varsayılırsa, ücretlilerin gelirlerinin yaklaşık %75'ini harcarken, başta katma değer vergisi olmak üzere akaryakıt tüketim vergisi, ek vergi gibi çeşitli tüketim vergileri ödedikleri kabul edilebilir. (%5'lik oran hiç harcanmayan nakit tasarruftur.)

Dolaylı vergi yükü konsolide bütçe gelirleri içindeki dolaylı vergilerin GSYİH veya GSMH içindeki payı baz alınarak da hesaplanabilir.

Dolaylı vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı yıllar itibariyle Tablo 3.5'teki gibidir.

Bütçe gelirleri içinde gösterilen dolaylı vergilerin GSYİH'ye oranı yıllar itiba-

Tablo 3.5 - Toplam Dolaylı Vergi Yükü (Milyar TL)

	1990	1991	1992	1993*
Dolaylı Vergiler	21,742	37,549	70,210	135,909
GSYİH	391,218	618,249	1,061,642	1,708,722
Dolaylı Vergiler/GSYİH	5,55	6,07	6,61	7,95

Kaynak: 1993 Yıllık Ekonomik Rapor s. 65 (1990-1992) yılları

(*) Kamu Hesapları Bülteni Aralık 1993

Tablo 3.6 - Dolaylı Vergilerin Genel Ekonomi İçindeki Payı

	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Dolaylı Vergiler	6758,6	11355,6	19,680,1	38,142,3	66,189,1	118,289,7
GSMH (Alıcı Fiy.*)	76033,4	130,861,0	233,069,6	395,334,9	622,563,0	1,072,113,8
Dolaylı V/GSMH (%)	8,9	8,7	8,4	9,6	10,6	11,0
İç Yüzde Oranına Göre	9,7	9,5	9,2	10,7	11,9	12,4

Kaynak: Adil Temel ve Arkadaşları a.g.e. s.9

(*) Vergi oranları tarafımızca hesaplanmıştır. Alıcı fiyatlarıyla GSMH'ya faktör fiyatlarına göre hesaplanan GSYİH'ya dış alem gelirleri ve dolaylı vergilerin ilave edilmesi ve bu tutardan sübvansiyonların indirilmesi suretiyle ulaşılmaktadır.

riyle %6-7 civarında olmasına rağmen, milli gelir hesaplamalarında dolaylı vergilerin GSMH'ya oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo: 3.6'daki dolaylı vergi oran ve miktarlarının daha yüksek, konsolide bütçe vergi gelirleri içindeki dolaylı vergi gelirlerinin daha düşük olmasının nedeni, Devletin genel ekonomi içinde yer alan dolaylı vergileri de tam olarak kavrayamadığını göstermektedir. Örneğin; 1992 yılında GSMH içinde 118.289,7 milyar lira dolaylı vergi olması gerektiği halde, bütçe gelirleri içindeki dolaylı vergi tutarı 70.210. milyar TL'dir. Elbette bu iki rakamın birbirine eşit olması beklenemez. Ancak, aradaki farkın bu denli yüksek olması Devletin dolaylı vergi kaybını gösterir. Tabloda gösterilen içyüzde oranına göre dolaylı vergi oranı (yükü), dolaylı vergi tutarının GSMH'nın dolaylı vergiden önceki tutarına oranlanması suretiyle hesaplanmıştır. 1990 yılından itibaren genel ekonomi içindeki dolaylı vergi yükünün arttığı görülmektedir.

3. Asgari Ücretlinin Vergi Yükü

a. Ücret Bordrosu Üzerinde Görünen Vergi Yükü

Daha önce de belirttiğimiz gibi verginin üç kaynağı vardır. Bunlar; gelir, servet ve harcamadır. Toplam vergi yükü hesaplarında devletin bu üç unsurdan elde ettiği gelir dikkate alınır. Ücretlilerin servet yönünden fazla bir yük taşıdığı söylenemez. Zaten servet vergilerinin vergi gelirleri içindeki payı %1'in altındadır. Geriye gelir ve harcama kalmaktadır.

Asgari ücretlinin ücret bordrosu üzerinde görülen vergi yükü oranı 1992'de %18.7; 1993'de % 18.8; 1994'te %15.4 tür. Sigorta primi ve tasarrufu teşvik fonu kesintileri dikkate alındığı takdirde söz konusu oranlar sırasıyla %36.6; %36.8 ve %31.4 olmaktadır.

Tablo 3.7'de asgari ücretlinin 1992, 1993 ve 1994 yıllarında toplam kişisel vergi yükü gösterilmiştir: Dolaylı vergilerle ilgili hesaplamalar aşağıda (b) bölümünde yer almaktadır.

Tablo 3.7 - Asgari Ücretlinin Vergi Yükü (Yüzde)

	1992	1993	1994
1- Gelir V. + Damga v/Brüt Ücret	18,76	18,88	15,39
2- Toplam Kesintiler/Brüt Ücret (Sigorta primleri ve tasarrufu teşvik fonu dahil)	36,60	36,87	31,39

**Asgari Ücretten Yapılan Kesintiler ve Asgari Ücretin İşverene Maliyeti
(* (1994 Yılı)**

1. Brüt Ücret		2,497,500 TL
2. İşveren Katkıları		641,937 TL
- SSK Primi (%19.5)	487.012	
- T.Teşvik Fonu (%3)	74.925	
- Konut Edindirme Y.	<u>80.000</u>	
	641.937	
3. Asgari Ücretlinin İşverene Maliyeti (1+2)		3,139,437 TL
4. İşçiden Yapılan Kesintiler		784,065 TL
- SSK Primi (%14)	349.650	
- T.Teşvik Fonu (%2)	49.950	
- Gelir Vergisi (%25)	374.475	
- Damga Vergisi (%04)	<u>9.990</u>	
	784.065	
5. İşçinin Eline Geçen Net Tutar [3-(4+2)]		1,713,435 TL.
6. Devletin Kasasına Giren (2+4)		1,426,002 TL.

Asgari ücretlinin Devlete yaptığı vergi ve benzeri katkı 1994 yılında toplam gelirinin % 31.4'ü kadardır. Asgari ücretli adına işveren tarafından ödenen SSK primi tasarrufu teşvik fonu ve konut edindirme yardımı bu orana ilave edildiğinde durum Tablo 3.8'de gösterilmiştir.

Tablo 3.8'de görüldüğü gibi 1994 yılının birinci yarısı için işverene maliyeti üzerinden asgari ücretin %45.4 si işçinin payına % 54.6'sı devletin payına düşmektedir.

b. Asgari Ücretlinin Dolaylı Vergiler Dahil Vergi Yüğü

Türkiye'de dolaylı vergi gelirlerinin GSMH ve GSYİH içindeki payı %6,5-7 civarındadır. Bunun anlamı, elde edilen gelirin %6,5-7'sinin paranın harcanması sırasında devlete vergi olarak (KDV, ek vergi, akaryakıt tüketim vergisi, v.b.) ödendiği anlamına gelir. Oysa, dolaylı vergilerin genel ekonomi içindeki ağırlığı %12 civarındadır. Aradaki farkın büyük bir kısmının harcama sırasında ücretli kesimin cebinden çıkan ancak devletin kasasına gitmeyen para olduğunu

(*) Daha yüksek seviyede ücret alanlarda artan oranlılık nedeniyle gelir vergisi miktarı artmaktadır. Ancak, SSK prim tavanı üzerinden ücret alanlarda ise ücretin brüt tutarı içindeki SSK primi kesintisi oransal olarak azalmaktadır.

Tablo 3.8 - Asgari Ücretteki Kamu ve İşçi Payı

Yıl	Asgari Ücret (TL)	İşverene Maliyeti (TL)	Kamunun Payı (TL)	İşçinin Payı (TL)	Kamunun Payı (TL)	İşçinin Payı (TL)
1993 (*)	1,885,875	2,445,000	1,255,000	1,190,000	51,32	48,67
1994	2,497,500	3,139,000	1,426,000	1,713,000	45,42	54,58

(*) 1993 Yılı için Asgari Ücret Aylık Ortalamasıdır.

söyleyebiliriz. Devletin kasasına gitmeyen bu paranın büyük bir kısmı hiç şüphesiz ücret dışı kesimlerin cebine girmektedir.

1994 yılı için harcanabilir gelirin içinde ödenen dolaylı vergilerin ortalama %12 olduğu kabul edilirse, harcama sırasında ödenen dolaylı vergi miktarı $(1.713.000 \times 12/112) = 183.000$ TL. olmaktadır.

1993 yılı asgari ücret tutarı yılın birinci yarısında 1.449.000 TL., ikinci yarısında 2.497.500 TL. olarak dikkate alınmak suretiyle asgari ücretlinin eline geçen net tutar aylık 1.190.000 TL. olarak hesaplanmıştır. Ele geçen bu paranın harcanması sırasında ise, en az $(1.190.000 \times 12/112) = 127.500$ TL. dolaylı vergi ödenmektedir.

Kamunun payına harcanabilir gelir üzerinden hesaplanan %12 oranındaki dolaylı vergileri de ilave ettiğimiz takdirde ücret üzerinden alınan vergi ve vergi benzeri gelirlerin oranı Tablo 3.9'da gösterilmiştir.

Tablo 3.9'da gösterilen dolaylı vergi tutarı en az tutar olarak değerlendirilmelidir. Mal ve hizmet bedelleri içinde yer alan muhtelif dolaylı vergiler de dikkate alınırsa harcamalarımız sırasında ödediğimiz dolaylı vergi daha fazladır. Yapılan bu hesaplamalara göre asgari ücretli her ay işverene maliyeti üzerinden en az %51.3.'ünü vergi, prim ve fon adı altında devlete ödemektedir.

Yukarıdaki bölümde asgari ücretlinin ve genel olarak ücretli kesimin ücret dışı kesimlerin vergi yükünü de taşıyarak, normalden 2 kat fazla vergi ödediği hesaplanmıştır. Bu durum ücret bordroları üzerinden de kanıtlanabilmektedir. Asgari ücretlinin geliri üzerinden alınan verginin oranı 1992 ve 1993'te %18.8, 1994'te ise %15.4 seviyesindedir. Bu oran ortalama efektif vergi yükünün 2 katına tekabül etmektedir. Ayrıca, asgari ücretlinin bordro üzerinde görülen vergi yükü, ücretliler için hesapladığımız %13.1 oranındaki efektif vergi yükünün üstündedir.

1994 yılında, ücretli üzerindeki toplam yükün oransal olarak azalarak % 51.3'e düştüğü anlaşılmaktadır. Ancak, hemen belirtelim ki, dolaylı vergi mikta-

Tablo 3.9 - Asgari Ücretteki Toplam Vergi Yüğü

YIL	İşverene Maliyeti	Dolaysız/V+ SSK p+Teş.Fon+ Kon. Edn. Yar. (TL.)	Dolaylı Vergiler (TL.)	Kamunun El Koyduğu Tutar (TL.)	Oran %	
					Kamunun Payı	İşçinin Payı
1993	2,445,000	1,255,000	127,000	1,382,000	56.5	43.5
1994	3,139,000	1,426,000	183,000	1,609,000	51.3	48.7

rının hesabında 1993 yılında kullanılan oran uygulanmıştır. 1993 yılının sonunda KDV oranlarındaki 2-3 puan artışlar dikkate alınırca bu oran 1994 yılında dolaylı vergilerin vergi gelirleri içinde göstereceğı artışa göre bir kaç puan yukarıya çıkabilecektir. (24) Bununla birlikte 1994 yılında gerek özel indirimin 4 kat artırılarak 600.000 TL.ye çıkarılması gerek tasarrufu teşvik fonunun % 50 oranında indirilmesi, konut edindirme yardımı ödentilerinin artırılmayarak toplam ücret içindeki nisbi öneminin azalması, 1994 yılı için ücretliler lehihe küçük bir düzelmenin olduğunu göstermektedir. Ancak, bu hesaplamalarımızda enflasyonun etkisi dikkate alınmamıştır. Enflasyon ise ücretliler için ilave bir vergi niteliğindedir.

4. Asgari Ücretin Üstünde Gelir Elde Edenlerin Vergi Yüğü

Asgari ücretli üzerindeki vergi yüğü, özel indirimin nispi önemi nedeniyle, yüksek seviyede ücret alanlardan daha düşüktür. Asgari ücretin katları ve daha yüksek seviyede ücret alanların vergi yüğü ile işverene yüğü baz alınarak hesaplanan kamu ve işçi payı Tablo 3:10'da gösterilmiştir. (SSK prim tavanı 1994 için 6.517.000 TL. olarak alınmıştır. 1993 için ortalama değerler alınmıştır. Hesaplamalarda SSK İşçi payı %14, işveren payı %19.5 olarak dikkate alınmıştır.)

Ücret seviyesi arttıkça vergi yükünde de vergi tarifesindeki artan oranlılığa paralel olarak bir artış olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, yüksek ücret seviyesinde, işverene maliyet bazında işçinin eline geçen ücret oransal olarak artmaktadır.

(24) Dolaylı vergilerin oranı 1994 yılı bütçesinde %54.2 olarak hedeflenmiştir. KDV'nin dolaylı vergiler içindeki payı da 1993'e göre 2 puan artmıştır. (Bkz. Tablo:1.2)

Tablo 3.10 - Asgari Ücretin Üstünde Ücret Alanların Vergi Yüğü ve 1993'ten 1994'e Oransal İyileşme (Dolaylı Vergiler Hariç)

ÜCRET SEVİYESİ (Brüt)	1993 VERGİ YÜKÜ				1994 VERGİ YÜKÜ				İYİLEŞME	
	1 TANIM	2 TANIM	KAMU PAYI	İŞÇİ PAYI	1 TANIM	2 TANIM	KAMU PAYI	İŞÇİ PAYI	1 %	2 %
Asgari Ücretin 2 Katı	20.45	38.41	51.7	48.3	18.39	34.39	47.13	52.86	2.06	4.02
Asgari Ücretin 3 Katı	22.33	39.1	51.35	48.65	19.85	34.03	45.5	54.50	2.48	5.07
Asgari Ücretin 4 Katı	24.89	38.47	48.89	51.11	22.13	33.26	42.72	57.27	2.76	5.21
20.000.000	32.32	40.10	46.36	53.64	27.36	33.93	39.8	60.2	4.96	6.17
50.000.000	39.22	42.34	46.74	53.26	34.01	37.84	41.19	58.81	5.21	4.50

Not: 1. Tanım: Gelir + Damga Vergisi/Brüt Ücret

2. Tanım: Gelir+Damga Vergisi+Sigorta Primi+Tasarruf Kesintisi/Brüt Ücret

Kamu payı - işçi payı oranı; ücretlinin işverene maliyeti üzerinden hesaplanmıştır.

H. İŞÇİ VE MEMUR ARASINDAKİ VERGİ YÜKÜ FARKI

Ücretlilerle ücret dışı kesim arasında vergi yükü yönünden ücretliler aleyhine büyük bir fark bulunduğu IV bölümde ayrıntılı olarak işlenmiştir. Burada gerek ücret seviyesi gerekse vergi yükü yönünden işçi ve memurlar arasındaki dengesizlik ve farklılıklara dikkati çekmek istiyorum.

Özellikle üst düzeydeki kamu personeline yapılan maaş ödemeleri içinde vergiye tabi olmayan tazminat ve fon ödemelerinin önemli bir yer tutması nedeniyle üst düzey kamu personelinin (idareciler, denetim elemanları, teknik personel, hakim ve savcılar ile Silahlı Kuvvetler mensupları v.b.) vergi yükü son derece düşük kalmaktadır. Bu farklılık özel nitelikli tazminat almayan memurlar arasında da kendini göstermektedir. Son düzenlemelere (1994 yılı) göre bir üst düzey kamu personelinin vergi yükü (emekli sandığı keseneği ve tasarruf fonu hariç) %5-10 düzeyinde kalırken, örneğin, %13 oranında özel hizmet tazminatı alan bir lise mezunu memurun vergi yükü (Gelir Vergisi + Damga Vergisi) %14, emekli keseneği ve tasarruf fonu dahil %28 olmaktadır. Devletçe yapılan yardımlar dikkate alınmadığında ise, memurun devlete maloluş maliyeti üzerinden kamunun payı %45, memurun payı ise %55 olmaktadır.

Gerek memurların kendi aralarında gerekse memur ve işçiler arasındaki vergi yükü farklılıkları bile, ücretliler üzerindeki vergi yükünün makul bir seviyeye getirilmesini gerektirmektedir.

Öte yandan, kamuda çalışan işçi ve memurlar arasındaki ücret ve vergi yükü farklılıklarının, bu kesimler arasında olması gereken sosyal dayanışmayı ve çalışma barışını zayıflattığı gözlenmektedir.

Ücretli kesimindeki adil olmayan bu vergi yükü ve ücret farklılıkları, çözüm bekleyen sosyal sorunların en başında yer almaktadır. Gelirin adil dağıtılmadığı, sosyal adaletin var olmadığı bir yerde sosyal barıştan, kalkınmadan ve refahtan söz etmek mümkün değildir.

Sonuç olarak gerek dolaylı gerekse dolaysız vergilerdeki çok büyük vergi kayıp ve kaçığı nedeniyle sistem ücretlilerin aleyhine işlemektedir. Devletin vergi gelirleri içinde dolaylı vergiler ile dolaysız vergilerin oranı, hemen hemen eşit, diğer bir ifade ile %50- %50 olduğu halde, ücretlinin geliri içinde bu oran dolaylı vergi için %7, dolaysız vergi için %50-55'i bulmaktadır. Oysa genel vergi yükü parafiskal gelirler dahil %23- 24 olduğu halde ücretlilerde bu oran %60'a çıkmaktadır.

Devletin dolaysız vergiler (gelir ve servet üzerinden alınan vergiler) üzerinde ciddi şekilde düzenlemeler yapması zorunluluğu vardır. Yaptığımız hesaplamalar; vergi sistemimizde ne yatay adalet ne de dikey adaletin olmadığını çok açık bir şekilde göstermektedir.

I. VERGİ İADELERİNİN VERGİ YÜKÜNE ETKİSİ

Bilindiği üzere 2978 Sayılı Vergi İadesi Kanunu uyarınca 1984 yılından itibaren başta ücretliler olmak üzere , ticari, zirai ve mesleki kazanç sahipleri ile emeklilere yaptıkları harcamalar karşılığı olmak üzere aylık ve üçer aylık dönemler halinde vergi iadesi ödemesi yapılmaktadır.

Vergi iadesi uygulamasının nedeni vergi adaletini gerçekleştirmekten çok belge düzeninin yerleşmesini temin etmeyi teşvik etmek ve sağlamaktır.

1- Vergi İadesinden Yararlanabileceklerin Sayısı

Vergi iadesinden çok geniş bir kesim faydalanmakta, ancak kaç kişinin vergi iadesinden yararlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda resmi bir istatistiki bilgiye rastlanmamış olmakla birlikte tarafımızca vergi iadesinden 12 milyonun üzerinde kişinin yararlanma hakkı olduğu hesaplanmıştır. (Tablo 3:11)

Tablo 3.11 - Vergi İadesinden Yararlanabileceklerin Sayısı (1993)

1. FİLEN ÇALIŞANLAR		8,500,588
a. SSK'na Tabi Olanlar	3.950.000	
b. Emekli Sandığına Tabi Olanlar	1.601.000(*)	
c. Bağ-Kur'a Tabi Olanlar	2.871.588	
Ticari Zirai ve Mesleki Kazanç Sahipleri, Şirket Ortakları Dahil)		
d. Özel Emekli Sandıkları (**)	78.000	
2. EMEKLİLER		3,660,507
a. Emekli Sandığında Aylık Alanlar	951.346	
b. SSK'dan Aylık Alanlar	1.934.764	
- Bağ-Kur'dan Aylık Alanlar	744.397	
- Özel Em.Sandıkları ve Diğer Kanunlara Göre Emekli Dul ve Yetim Aylığı Alanlar (***)	30.000	
TOPLAM		12,161,095

(*) 1994 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi'nde 16.9.1993 tarihi itibarıyla Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'na tabi personel hariç, kullanılabilir serbest memur kadro sayısı 1.814.902 olarak belirtilmiştir.

(**) 6.1.1994 Günlü Hürriyet Gazetesi

(***) Tarafımızca öngörülmüştür.

Görüleceği üzere vergi iadesi toplumun hemen hemen bütün kesimine yapılmaktadır. Vergi iadesi uygulaması net vergi yükünü azaltıcı bir rol oynamaktadır.

2- Vergi İadesi Ödemeleri ve Asgari Ücretliye Yapılan Vergi İadesi (1984-1994)

Yıllar itibariyle ödenen vergi iadesi miktarları ve asgari ücretlinin alabileceği azami vergi iadesinin ele geçen ücrete oranı aşağıdaki gibidir:

Vergi İadesi Kanununa göre 1986 yılında asgari ücretliye ödenebilecek azami vergi iadesi tutarı ele geçen ücretin %20'sine ulaştığı halde bu oran yıllar itibariyle hızla düşerek 1994 yılında %6.01'e inmiştir. Başka bir anlatımla 1986 yılında asgari ücretliye yapılan vergi iadesi bordro üzerinden kesilen verginin %58'ini karşılarken bu oran 1994 yılında %26'ya gerilemiştir. Asgari ücretin üstünde gelir elde edenlerde ise doğal olarak bu oranlar daha düşük seviyede kalmıştır.

Tablo 3.12 - 2978 Sayılı Kanuna Göre Yapılan Vergi İadeleri Net Asgari Ücrete Oranı

Yıllar	Milyon TL	Artış %	Ele GeçenAsgari Ücret (TL) (1)	Azami Vergi İadesi Miktarı (TL) (2)	Vergi İadesinin Ele Geçen Asgari Ücrete Oranı (2/1)
1984	-	-	16,497	1,649	10,00
1985	-	-	17,246	3,233	18,75
1986	631,317	-	22,119	4,423	20,00
1987	923,394	46,26	49,094	8,864	18,05
1988	1,217,839	31,88	81,876	12,687	15,49
1989	1,802,515	48,00	141,975	16,598	11,69
1990	2,841,699	57,65	261,954	22,597	8,62
1991	5,066,388	78,28	502,911	42,745	8,49
1992	7,930,000	56,53	907,839	62,991	6,93
1993	13,582,000	71,27	1,564,000	95,000	6,07
1994	-	-	1,713,000	103,000	6,01

Kaynak: Kamu Hesapları Bülteni (Asgari ücrete ilişkin rakamlar tarafımızca hesaplanmıştır.)

Asgari ücretin üstünde ücret veya başka geliri olanların alabileceği vergi iadesinin ele geçen gelire oranı ise %5'e kadar inmektedir. (Vergi iadesi oranı 200.000 liraya kadar %13.8, 200.000 liradan sonra %5'tir.) Öte yandan, Vergi iadesi kapsamındaki mal ve hizmet türlerine getirilen sınırlamalar da vergi iadesi tutarını düşürmüştür. Ancak, gerek vergi tarifesindeki dilim ve oranların düşürülmesi gerekse vergi iadesine konu harcamaların sınırlandırılması toplam vergi iadesi ödemelerini azaltmamıştır. Tablo 3.12'de görüleceği üzere vergi iadesi ödemelerindeki artışların en önemli nedeni iade işlemlerinin yeterince denetlenmemesinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Vergi iadesi ödeme oranlarının yüksek olduğu 1985-1989 yıllarında genel ücret seviyesi düşük olduğu için bugüne göre ücretli kesimin eline geçen reel ücrette fazla bir değişiklik olmamıştır. Diğer bir anlatımla söz konusu yıllarda ücretin bir kısmı vergi iadesi şeklinde ödenmek istenmiştir.

Vergi iadesi uygulamasından ücretli ve emeklilerin diğer kesimlerden daha fazla yararlandıkları söylenebilirse de, vergi iadesi uygulaması sadece ücretlilere tanınan bir hak olmadığı için toplam vergi yükünün dağılımında önemli bir etkisi yoktur. Ancak, vergi iadesi toplamı, toplam vergi gelirlerinden indirilirse genel vergi yükü oranı bir miktar daha düşecektir.

1993 yılında ödenen vergi iadesi miktarı 13.582 milyar liradır. Toplam 10 milyon kişiye iade yapıldığı varsayılırsa kişi başına yapılan yıllık vergi iadesi (13.582 milyar / 10 milyon) 1.358.200 TL., aylık vergi iadesi miktarı ise 113.183 TL. olmaktadır.

I. VERGİ İADELERİ DİKKATE ALINARAK HESAPLANAN VERGİ YÜKÜ ORANLARI

Toplam vergi yükünden devlet tarafından yapılan karşılıksız ödemeler (vergi iadeleri ve sosyal yardımlar) düşüldüğü takdirde toplumsal net vergi yüküne ulaşılabilir. Ancak, hesaplamalarımızda sosyal güvenlik kuruluşlarınca iştirakçilerine ödenen emekli maaşları ve yardımları dikkate alınmayacak olup, sadece harcamalar nedeniyle 2978 sayılı Kanuna göre yapılan vergi iadeleri dikkate alınacaktır.

1986 yılından itibaren yapılan vergi iadeleri dikkate alındığında hesaplanan net vergi yükü aşağıdaki Tablo: 3.13'de gösterilmiştir. Buna göre vergi iadeleri nedeniyle toplam vergi yükünde yüzde bire varan düşüşler söz konusudur.

Net vergi yükünün hesabında sosyal güvenlik kuruluşlarının iştirakçilerine sağladığı sosyal transferlerin de toplam vergi gelirlerinden indirilmesi gerekir. Bu tür ödemeler de dikkate alındığında toplumsal net vergi yükü (parafiskal gelirler dahil vergi yükü) yaklaşık iki puan daha düşmektedir. **(25)** Bu kapsamda Emekli Sandığı, SSK, Bağ-Kur ve Oyak'ın emeklilik aylıkları ve yardımları ile görev malülü aylıkları, dul ve yetim aylığı, evlenme ikramiyeleri, sağlık yardımları gibi çeşitli ödemeler bulunmaktadır.

Tablo 3.13 - Vergi İadelerinin Dikkate Alınması Halinde Toplam Net Vergi Yükü

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1- Toplam Vergi Yükü (Parafiskal Gelirler Hariç)	15.8	16.2	15.3	15.4	16.4	17.3	18.4	20.6
2- Net Vergi Yükü (Vergi Gelirleri-Vergi İadeleri)	14.6	14.9	14.3	14.5	15.6	16.4	17.2	19.8
3- Toplam Vergi Yükü (Parafiskal Gelirler Dahil)	17.6	18.7	17.8	18.7	20.5	21.6	23.2	25.6
4- Net Vergi Yükü (Vergi ve Vergi Benzeri Gelirler- Vergi İadeleri)	16.4	17.4	16.9	17.9	19.8	20.8	22.4	24.8

(25) Bu konuda 1975-1984 yılları için bakınız Türkiye'de Vergi Yükü (1975-1984) Maliye Bakanlığı APK Yayını, 1986/275 s. 35

J. ÜCRETEN YAPILAN KESİNTİLERİN ÜCRETLİLER ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

Ücret üzerinden alınan gelir ve damga vergisinden başka en önemli tutarı SSK primi tutmaktadır. AT ülkeleri arasında sosyal güvenlik primi oranı en yüksek olan 4 ülke Hollanda (%25.5), Fransa (%16.5), Almanya (%17.1) ve Yunanistan (%15.9)'dır. Türkiye'de ise bu oran %14'tür. Ayrıca işveren tarafından ödenen %19.5-25 oranındaki sosyal güvenlik (SSK) primi ile Türkiye yüksek oranda sosyal güvenlik primi alan ülke konumundadır.

Ancak, ücretli tarafından ödenmemekle birlikte ücretli kesim üzerinde olumsuz etki yapan iki önemli ödeme daha vardır. Bunlardan birisi 3417 sayılı Çalışanların Tasarrufu Teşvik Edilmesi Hakkında Kanun uyarınca işveren tarafından brüt ücretin %3'ü oranında Ziraat Bankasında açılan Tasarrufu Teşvik Hesabına yatırılan tasarruf kesintisi, diğeri de 3320 sayılı "Memur ve İşçiler İle Bunların Emekliliklerine Konut Edindirme Yardımı Yapılması Hakkında Kanun uyarınca yine işveren tarafından ücretli adına ödenen ve maktu miktarı, Bakanlar Kurulunca tespit edilen "konut edindirme yardımı"dır. Konut edindirme yardımları 1994 yılı için artırılmamış olup, en yüksek yardım tutarı aylık 80.000 TL'dir.

Her iki ödemenin de ilk bakışta ücretli lehine olan ödemeler gibi olduğu gözükmele birlikte, ücretli kesim bu ödentilerden dolayı şekilde zarar görmektedir. Her iki ödentide işçilik maliyetini yükselttiği için işverenler toplu sözleşmelerde veya ikili pazarlıklarda bu durumu haklı olarak gözönüne alarak, daha az ücret önermektedirler.

Ücret üzerinden kesilen zorunlu tasarruf kesintisi ücretli üzerinde vergi etkisi yapmaktadır. Bu oranın %4'ten %2'ye indirilmesi olumlu bir adımdır.

Türk-İş Genel Başkanı Bayram Meral bir konuşmasında, konuyla ilgili olarak şu görüşleri belirtmiştir:

"Konut edindirme yardımı işsizlik sigortasına dönüştürülmelidir. Bu hesaptaki biriken yaklaşık 19 trilyon liralık kaynak, işsizlik sigortasının başlangıç kaynağını oluşturmaktadır. İşverenler konut edindirme yardımını işsizlik sigortası primi adı altında ödemeye devam etmelidir".

Ayrıca, aynı konuşmada, tasarrufu teşvik fonunda biriken paraların hükümetin denetiminden çıkartılması ve istihdam yaratmak amacıyla üretken yatırımlarda kullanılması önerilmiştir. Ücretler üzerinden yapılan yüksek orandaki kesintiler konusundaki görüşler ise şöyledir:

"Bugün işverenin karşısında işçilik maliyeti olarak çıkan 100 liranın 45 lirası işçinin cebine ücret olarak girmektedir. İşçi ücretlerinden yapılan kesintiler artırırsa, işçi, geçinebilmek için, bu artan bölümü işverenden toplu sözleşme ma-

şasında isteyecektir. Bu nedenle işçinin sırtındaki yükü artırmak işverenlerin de yararına olmayacaktır." (26)

Tasarrufu teşvik kesintisi zorunlu bir ödenti olması nedeniyle demokratik değildir. Enflasyonist dönemlerde tasarrufları artırmak için bu tür araçlara başvurulmakla birlikte, tasarrufun sadece ücretli kesime yaptırılması sosyal adaletin sağlanmasını engellemektedir. Bu nedenle tasarrufu teşvik fonu kesintisinin tamamen kaldırılmasının daha doğru bir politika olacağı düşünülmektedir.

Konut edindirme yardımlarının nasıl kullanılacağı bile aradan 8 yıl geçmesine rağmen bugüne kadar tam olarak bilinmemektedir. Evi olan bir ücretlinin kendi adına ödenen bu parayı kullanma imkanı yoktur. Bu nedenle konut edindirme yardımı kesintisi de amacına uygun kullanılmamakta ve adaletsizliğe neden olmaktadır.

Konuyla ilgili diğer bir husus ise, iki kesintinin de vergi benzeri etki yapması nedeniyle, vergi gelirlerinin artırıcı değil azaltıcı etki yaptığı gerçeğidir. Bilindiği gibi, her iki ödeme de 10'dan fazla hizmet erbabı çalıştıran işletmeler ile kamu idare ve müesseselerince yapılmaktadır. Bu nedenle pekçok orta ve küçük ölçekli işletme her iki kesintiyi ödememek için 10'dan fazla işçi çalıştırdığı halde kanuni kayıtlarında bu sayıyı 10'un altında göstermeye çalışmaktadırlar. Bu durum, işletmelerin muhasebelerinin ve beyannamelerinin sağlıklı olmasına, diğer bir ifade ile kayıtdışı ekonominin büyümesine ve büyük miktarlara varan vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır. Kayıtdışı ekonomi ise ücretli kesimin aleyhine bir gelişmedir. Kayıtdışı ekonomi konusundaki açıklamalarımız IV - G bölümünde yer almaktadır.

---

(26) Bayram Meral, Güncel Sorunlarıyla Sendikal Hareket 2. Sayı Yol-İş Yayınları Nisan 1993 Ankara

K. GELİR VERGİSİ TARİFESİNDEKİ GELİR DİLİMLERİ NE ÖLÇÜDE ARTAN ORANLIDIR?

Ücretlilerin veya diğer gelir vergisi mükelleflerinin vergi yükü gelir vergisi oranındaki yükseklikten başka vergi dilimlerindeki artışların enflasyonun altında bırakılması nedeniyle de artırılmaktadır. 1980 - 1994 yılları arasında gelir vergisi tarifesindeki artışların enflasyonun altında arttırılması nedeniyle asgari ücretlinin üstünde gelir elde eden ücretli kesim, toplumun üst gelir gruplarıyla aynı oranda vergi ödemek zorunda bırakılmıştır.

1994 yılında gelir vergisi tarifesinin ve özel indirim miktarının sırasıyla %134 ve %400 oranında arttırılmasına rağmen gelir vergisindeki ilk dilimdeki artış miktarı, 1981 yılı baz alındığında yine de enflasyonun gerisinde kalmıştır. Bu rakamın 1986 baz alındığında 1994 yılı için 88.194.508 TL. olması gerekmektedir. 1981 yılına göre 1994 yılında vergi dilimindeki kayıp %45,4, özel indirim miktarlarında ise %3,4'tür. Ancak, 1981-1984 yıllarında ilk dilimdeki vergi oranının yüksek (%30-40) olması göz önünde bulundurulursa vergi tarifesindeki gelir dilimlerinin artırılmasından kaynaklanan vergi yükünde önemli bir değişiklik olmadığı sonucuna varılmaktadır. Diğer bir anlatımla 1981-1984 yıllarında ücretler daha yüksek oranda vergilendirilmiştir. 1980 öncesinde ise vergi tarifesinde 11 gelir diliminin bulunması ve en düşük vergi oranının %10'dan başlaması, özellikle alt gelir gruplarının vergi yükünden daha düşük seviyede kalmasını sağlamaktaydı.

Gelir vergisi dilimlerindeki enflasyonun gerisinde kalan artışlar ücretliler aleyhine işlemiştir. Şöyle ki, ücret geliri elde edenlerin büyük bir kısmı %30-35 diliminden vergi ödedikleri halde yüksek gelir diliminden vergi ödeyen beyanname mükellef sayısı çok azdır. Ücretli dışındakilerin yarısından fazlası en düşük gelir diliminden (%25) vergi ödemişler, diğer yarıya yakınının ise gelirlerinin bir kısmı ikinci gelir diliminden vergiye tabi tutulmuştur. Bu durum da göstermektedir ki, gelir vergisi tarifesinde gelir dilimlerinin kanunda 6 adet olmasına rağmen, gelir vergisi mükellefleri genel olarak ikinci dilimin üzerine çıkmamakta olup, Türk Gelir Vergisi Tarifesi esas olarak iki basamaklı bir tarife olarak uygulanmaktadır. Bu şekildeki vergi tarifesi ile "az kazandıktan az vergi almak" mümkün değildir. Çok kazananın ise geliri tam olarak kavranmadığı için "çok vergi almak" vergi dilimlerine rağmen mümkün olamamaktadır.

Bu arada değinilmesi gereken diğer bir husus ise birinci ve ikinci derecede kalkınmada öncelikli yörelerde 1984-1991 yılları arasında özel indirim tutarının 2-3 kat artırılarak uygulanmış olmasıdır, Ayrıca belirtilen yörelerde 1991-1993 yıllarında gelir vergisi tarifesinin %20'den başlatılması bu yörelerde çalışan ücretliler üzerindeki vergi yükünü önemli ölçüde düşürmüştür.

Gelir Vergisi Kanunu'nun mükerrer 123'ncü maddesine göre, vergi tarifesinin her bir takvim yılında uygulanacak gelir dilimleri, önceki yılda uygulanan gelir dilimi tutarına yeniden değerlendirilme oranında her yıl otomatik olarak artış

Tablo 3.14 - Gelir Vergisi Tarifesi, Özel İndirim ve Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) Artışı Karşılaştırılması

Yıllar	TEFE Artışı (%)	Gelir Vergisi Tarifesi En Düşük Dilimi	Enflasyona Göre Olması Gereken	Kayıp %	Özel İndirim	Enflasyona Göre Olması Gereken	Kayıp %
1980 (*)	98.7	2.5,000	-	-	-	-	-
1981(**)	35.4	1,000,000	-	-	4.500	-	-
1982	26.5	1,000,000	1,354,000	-26.5	4.500	6.093	-26.5
1983	29.7	1,000,000	1,712,810	-41.6	4.500	7.707	-41.6
1984	49.5	1,000,000	2,221,514	-54.9	4.500	14.945	-69.8
1985	41.6	1,000,000	3,321,164	-69.9	4.500	14.945	-69.8
1986	29.6	3,000,000	4,702,768	-36.2	6,000	21.162	-71.6
1987	32,0	3,000,000	6,094,788	-50.7	6,000	27.426	-78.1
1988	70.5	5,000,000	8,045,120	-37.8	12,000	36.203	-66.8
1989	63.9	6,000,000	13,716,929	-56.2	18,000	61.726	-70.8
1990	52.3	8,000,000	22,482,048	-64.4	36,000	101.169	-64.4
1991	55.3	12,000,000	34,240,159	-64.9	54,000	154.080	-64.9
1992	62,0	20,000,000	53,174,966	-62.3	90,000	239.287	-62.3
1993	60.3	32,000,000	86,143,446	-62.8	150,000	387.645	-61.3
1994	-	75,000,000	138,808,794	-45.4	600,000	621.395	-3.4

(*) 1980 yılından önce gelir vergisi tarifesinde 11 gelir dilimi bulunmaktadır. Ve ilk dilimde 2500 lira gelir için vergi %10'dan başlamaktaydı. Vergi dilim ve oranındaki farklılık nedeniyle hesaplamamızda 1981 yılı baz alınmıştır. 1970-1980 yılları arasında özel indirim tutarı 150 TL'dir.

(**) İlk dilimdeki vergi oranı 1981'de %40, 1982'de %39, 1983'de %36, 1984'de %30 idi. Ayrıca 1970-1981 yıllarında %3 oranında, 1982 yılında %2 oranında mali denge vergisi vardı.

yapılarak uygulanacaktır. Bu düzenleme geçmiş yıllardaki yukarıda belirtilen enflasyondan kaynaklanan sakıncayı ortadan kaldıracak olmakla birlikte, artışa esas alınacak 1994 yılı rakamları 1981 yılı rakamlarının gerisindedir. Ayrıca Bakanlar Kurulu gelir dilimlerine karşılıklı gelen vergi oranlarını 10 puana kadar arttırmaya veya indirmeye yetkilidir.

Öte yandan Gelir Vergisi Kanunu'nun 31nci maddesinde, Bakanlar Kurulunun özel indirim tutarını asgari ücret tutarına kadar artırma yetkisi bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu herhangi bir kanun değişikliğine gitmeden ücretlerin vergi yükünü hafifletebilecek yetkilere sahiptir. Bu yetkilerin kullanılması ise siyasi iradeyi gerektirmektedir.

L. BULGULAR, TESPİTLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1- Asgari Ücretlinin Vergi Yükü ve Enaz Geçim İndirimi:

Asgari ücretlinin vergi yükü bordro üzerinden SSK primi ve benzeri kesintiler hariç 1992 ve 1993 yıllarında 18.8 iken, bu oran 1994 yılında özel indirim miktarının artırılması nedeniyle %15.4'e düşmüştür. İkinci tanıma (sosyal güvenlik ve tasarrufu teşvik fonu dahil) göre hesaplanan vergi yükü ise yine 1992-1993'te %36.7 olduğu halde bu oranda 1994'te %31.4'e inmiştir. Bu oran asgari ücretin üzerinden ücret alanlarda ücret seviyesine bağlı olarak daha da yükselmektedir. (Tablo: 3.10)

Asgari ücretli yönünden, 1993 yılına göre 1994 yılında vergi yükü oranı %3-4 puan düşmüş görünmektedir. Ancak, bu düzeltmenin asgari ücretin insanca bir yaşam sürdürülmesine imkan verecek ölçüde tesbit edilmediği sürece fazla bir anlamı olamaz. Genel ücret seviyesindeki olumsuz gelişmeler birkaç puanlık iyileşmeleri ortadan kaldırmaktadır. Bu bakımdan ücretliler yönünden olan vergi yükü cephesi kadar genel ücret seviyesi cephesi de önem kazanmaktadır. Vergi yükündeki iyileştirmeler genel ücret seviyesinin tespitine ve yükseltilmesine yönelik politikalarla birlikte sürdürülmediği takdirde ücret üzerindeki vergi yükünün azaltılmasının fazla bir değeri kalmayacaktır.

Araştırmamızda elde edilen bulgulardan birisi de ücretli kesimler arasındaki ücret farklılıkları ve vergi yükü farklılıklarının oluşudur. Üst düzey kamu yöneticisi ve memurlara yapılan özel hizmet tazminatları ile vergi yükleri %5-10 seviyesinde kalmaktadır. Bununla birlikte, kamu personelinin maaşları ile sendikasızsız işçilerin ücretleri, sendikalı işçilerin ücretlerine göre daha düşük düzeydedir. İşçi-memur; sendikalı-sendikasızsız ücretliler arasındaki ücret farklılıkları bu kesimler arasında olması gereken sosyal dayanışmayı zayıflatmaktadır.

Öte yandan "normal" bir memurun eline geçen para, memurun devlete mahloluş bedelinin %55'i seviyesindedir. Bu durum işçi ile normal memur arasında vergi yükü yönünden bir fark olmadığını göstermektedir.

Kişinin kendisinin ve ailesinin geçimine yetecek kadar gelirinin vergi dışı bırakılması olarak ifade edilen "en az geçim indirimi" mali, ekonomik, sosyal ve siyasal koşulların uygunluğu ölçüsünde her ülkede farklı şekilde tespit edilmekte ve uygulanmaktadır.

Ülkemizde sadece ücret geliri elde edenlere özel indirim adı altında ücretin vergilendirilmesinde bir indirim hakkı tanınmaktadır. Özel indirimin asgari ücrete oranı 1992 ve 1993 yıllarında %6 olduğu halde bu oran, 1994 yılında özel indirimin 4 kat artırılması nedeniyle %24'e yükselmiştir. Ancak bu oran asgari ücretin yükseltilmesi halinde düşecektir. (Tablo 3.1)

Ücretlilerin vergi yükünü arttıran diğer bir sebepde , vergi tarifesindeki gelir dilimleri ile özel indirim miktarının enflasyon ölçüsünde arttırılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin 1981 yılı baz alındığında vergi tarifesindeki ilk dilimin 1994 yılında 75.000.000. TL yerine 138.808.000.TL'ye özel indirimin ise 600.000 TL yerine 621.000 TL olması gerekmektedir. (Tablo: 3.14)

Gelir vergisi kanunu'nun mükerrer 123 ncü maddesinde yapılan düzenleme ile gelir vergisi tarifesindeki gelir dilimleri 1995'ten itibaren otomatik olarak yeniden değerlendirilme oranına bağlı olarak arttırılabilecektir. Özel indirim miktarının asgari ücret seviyesine kadar yükseltilmesi konusunda da Bakanlar Kurulu'nun yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca, Bakanlar Kurulu vergi tarifesindeki vergi oranlarını 10 puana kadar indirmeye ve arttırmaya yetkilidir. Hükümet söz konusu yetkilerini ücretli kesim lehine kullanmakta gecikmemelidir.

2- Vergi İadesi Ödemelerinin Vergi Yüküne Etkisi

1984 yılında yürürlüğe giren 2978 Sayılı Kanuna göre harcama tutarı üzerinden yapılan vergi iadesi ödemeleri, bütün gelir vergisi mükelleflerinin vergi yükünü azaltıcı rol oynamaktadır. Vergi iadeleri toplam vergi yükü oranının yaklaşık bir puan düşürmekte olup bütçeye ilave bir yük getirmektedir.

Vergi iadesi oranları 1984-1989 yılları arasında asgari ücretin %10'nun üzerindeyken bu oran izleyen yıllarda devamlı düşerek 1994 yılında %6'ya gerilemiştir. Vergi iadesi bir yandan özellikle ücretli kesimin vergi yükünü hafifletmeyi diğer yandan da kayıtdışı ekonomiyi önlemeyi ve belge düzeninin yerleşmesini amaçlamaktadır. (Tablo 3.12)

Vergi iade sistemi 3946 Sayılı Kanun ile emekliler dışında kalanlarda kaldırılarak ücretliler için özel gider indirimi sistemi (ÖGİS) getirilmek istenmiştir. Ancak bilinen nedenlerle Kanunun uygulanması ertelenmiş ve eski hükümlerin uygulanmasına devam edilmiştir.

Özel gider indirimi sistemi ücretlilerin eline geçecek vergi iadesi miktarını eski sisteme göre miktar olarak azaltmamakla birlikte, yeni sistemde ödeme aylık yerine yıllık olması nedeniyle reel olarak azalmaktadır. Ayrıca, iadeye konu harcamanın vergi matrahına bağlanması vergiden istisna geliri olan memurların alabileceği vergi iadesini düşürecektir. Ancak, Bakanlar Kurulunun oranlar üzerinde değişiklik yapma yetkisi bulunmaktadır. (Tablo: 3.4)

Özel gider indirimi beyan esasını getirmesi nedeniyle, ücretten kaynakta (bordroda) kesilen verginin nihai vergi olması ortadan kalkmaktadır. Mevcut vergi iade sisteminin yürürlükten kaldırılması halinde, özel gider indirimi uygulamasında, indirim esas tutarın yapılan harcamanın %40 veya %50'sine çıkartılması sağlanmalıdır. Beyan sisteminin çağdaş bir sistem olduğu kabul edilmeli, ancak haksız vergi iadesi alınması mutlaka önlenmelidir. Vergi iade sistemlerinde en büyük güçlük haksız iade alınmasının önüne geçilemeyişidir. Bu

nedenle vergi iadesi ödemesi yerine en az geçim indirimi esasına geçilerek ücretlilere yapılacak iadenin en az geçim indirimi yöntemiyle sağlanması düşünülebilir. Ancak belgeye dayanmayan vergi indirimi veya iadesinde kayıtdışı ekonominin önlenmesinde vatandaşlardan yararlanma imkanı ortadan kalkmaktadır.

Öte yandan, en az geçim indirimi sadece ücret geliri elde edenlere değil, belli ölçülerde diğer kesimlere de tanınmalıdır.

3- Ücret Üzerinden Yapılan Kesintilerin Ücretliler ve Vergi Uygulaması Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Ücretler üzerinden yapılan vergi ve sosyal sigortalar primleri dışındaki kesintiler işçinin işverene maliyetini yükseltmektedir. Özellikle tasarrufu teşvik kesintisinin (zorunlu tasarruf) kesilmesi demokratik olmadığı için hem işçi hem de işveren sonuçtan memnun değildir. Geçen bölümlerde belirtildiği gibi tasarrufu teşvik kesintisi ve konut edindirme yardımının 10'un üzerinde işçi çalıştıran işletmeler tarafından ödenmesi zorunlu tutulduğu için küçük ve orta ölçekli işletmelerde bu tür ödemelerden kaçınmak amacıyla işletmeler kayıtdışı ekonomiye yönelmektedir.

Ücretlinin işverene maliyeti arttıkça, özellikle niteliksiz(vasıfsız) işgücünün arz esnekliğinin yüksek olması nedeniyle işçi ücretlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Ücret üzerinden yapılan kesintilerin fazla olması ücretlilerin sosyal güvenlikten yoksun ve "kaçak" olarak çalıştırılmalarına neden olmaktadır.

Öte yandan ücret üzerinden yapılan vergi ve benzeri kesintiler ücretlinin işverene maliyetini yükseltmektedir. Dolaylı vergiler dahil edildiğinde asgari ücretlinin işverene maliyeti üzerinden ücretlinin eline, asgari ücretin 1993 yılında her yüz lirasının 43.5 lirası, 1994 yılında ise 48.7 lirası geçmekte geri kalan kısmı ise Devletin kasasına girmektedir. Öte yandan ücretlinin harcamalar sırasında ödediği dolaylı vergilerin bir kısmı kayıtdışı ekonomi nedeniyle Devletin kasasına değil satıcıların cebine gitmektedir.

IV. BÖLÜM

ÜCRETLİLER DIŞINDAKİLERİN (MÜTEŞEBBİSLERİN) VERGİ YÜKÜ

Ücretli kesimin dışında kalanların gelirlerinin gerçek tutarı tam olarak beyan edilmediği için bilinmemektedir.

Gelirin tam olarak kavranamaması halinde doğru bir vergi yükü hesabı yapmak da pek mümkün değildir.

Bu bölümde müteşebbis kesimin safi kazançları ile asgari ücretlinin geliri kıyaslanarak bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

A. GERÇEK USULE TABİ OLANLARIN BEYAN ETTİKLERİ GELİRLER VE ÖDEYECEKLERİ VERGİLER

1993 yılına ait yıllık gelir vergisi beyannameleri Mart 1994 tarihinde verileceğinden, elimizde ücretli dışı kesimin 1993 yılı içinde ne kadar gelir vergisi ödediği veya beyan ettiği konusunda bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle 1991 ve 1992 yılına ilişkin istatistikî bilgilerden yararlanarak ücretli dışındaki kesimin beyan ettiği gelir ve ödediği gelir vergisi üzerinde bir karşılaştırma yapma imkanı elde edebileceğiz. Ayrıca hayat standardı gösterge rakamlarından hareketle ücretli kesimin dışında kalanların 1993 yılında ve 1994 yılında ne kadar vergi ödeyeceklerini hesaplayabileceğiz.

Gelirler Genel Müdürlüğünce 1991 yılı ile ilgili olarak verilen ve değerlendirmeye alınan yaklaşık 1.543.000 adet gelir vergisi beyannamesine göre ödenecek gelir vergisi tutarı 7.845 milyar TL'dir. Beyanname başına beyan edilen vergi ise 5.084.000 TL. olmaktadır. 1992 yılı ile ilgili olarak değerlendirmeye alınan 1.328.000 adet beyannameye göre beyan edilen vergi 14.305 trilyon lira olup, beyanname başına beyan edilen ortalama gelir vergisi 10.771.000 TL'dir. Her iki

Tablo 4.1 - Beyannameli Mükellefin Kazanç Miktarları ve Ödeyecekleri Vergiler

a- 1991 Yılı Gelir Grupları		
Gelir Grupları	ORAN %	Ödenmesi Gereken Vergi (TL)
1-12,000,000	36,56	1,151,019
12,000,000-32,000,000	48,32	4,643,905
32,000,000-65,000,000	11,28	9,816,505
65,000,000-Yukarısı	3,84	34,170,629

b- 1992 Yılı Gelir Grupları		
Gelir Grupları	ORAN %	Beyan Edilen Ödenmesi Gereken Gelir Vergisi (TL)
1-20,000,000	37,14	2,010,159
20,000,000-40,000,000	38,81	7,552,356
40,000,000-80,000,000	17,73	12,888,725
80,000,000-160,000,000	4,77	26,166,873
160,000,000-Yukarısı	1,55	87,168,217

yılda da bütün beyannameler değerlendirmeye alınamamıştır. Ancak kayıtlı gerçek usule tabi (beyannameli) mükellef sayısının 2 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Her iki yılla ilgili olarak değerlendirmeye alınan beyannamelerin büyük çoğunluğunun otomasyonuna geçen büyük il vergi daireleri mükelleflerine ait olduğundan sonuçlar üzerinde yapılacak değerlendirmelerde bu husus da göz önünde bulundurulmalıdır. Sözkonusu yıllarda beyan edilen ortalama kazanç tutarları ise gelir grupları itibariyle Tablo 4.1'de gösterilmiştir.

B. ÜCRETLİLER İLE MÜTEŞEBBİSLERİN ÖDEDİĞİ YILLIK GELİR VEYA KURUMLAR VERGİSİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

1991 yılı sonu itibariyle ücretliler hariç toplam 3.086.725 adet kayıtlı vergi mükellefi bulunmaktadır.

1992 yılında ise resmi olmayan rakamlara göre toplam mükellef sayısı 3.119.720'dir. 1993 yılına ait elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır.

1992 yılı ile ilgili olarak beyanname veren gerçek usulde gelir vergisi mükellefinin 1.650.000, kurumlar vergisi mükellefinin ise 130.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Beyanname veren mükellef sayısının kayıtlı mükellef sayısından az olmasının nedenleri; bazı mükelleflerin gayrifaal olması, bazılarının ise faaliyeti olduğu halde beyanname verilmemiş olması şeklinde açıklanabilmektedir.

Yıllar itibariyle türlerine göre mükellef sayıları aşağıdaki gibidir

Yıllar	Gerçek Usulde Gelir Vergisi Mükellefi sayısı	Götürü Usule Tabii Mükellef Sayısı	Kurumlar Vergisi Mükellef Sayısı
1991 (1)	1,960,817	969,988	155,920
1992 (2)	1,959,870	970,000	189,850
1993 (3)	2,000,000	1,000,000	195,000

(1) Vergi İstatistikleri Yıllığı (1982-1991) s. 68,70 ve 76 (Gelirler Genel Müdürlüğü)

(2) Resmi Olmayan Bilgiler

(3) Tahmin

Tablo 4.2'deki ortalama vergi miktarlarının hesabında Tablo 2.4, 2.19 ve 3.11'deki bilgilerden yararlanılmıştır.

1991 ve 1992 yıllarında yıllık beyanname verenlerin üçte birinden fazlasının asgari ücretli kadar vergi ödediği ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan ticari faaliyet veya serbest meslek faaliyetinde bulunanların yaklaşık olarak bir ücretli kadar vergi ödemiş olması ücretli kesimin vergi yükünü çok açık bir şekilde göstermektedir. Kurumlar tarafından ödenen ortalama kurumlar vergisi, belli başlı kurumların toplama alınmaması halinde çok daha aşağıya düşecektir.

Tablo 4.2 - Ücretliler ile Mütешеbbislerin Ödedikleri Vergilerin Karşılaştırılması (1991-1993) (*)

YIL	Asgari Ücretlinin Ödediği Gelir V. (TL)	Asgari Ücretliler Dahil Ücretlilerin Ödediği Ort. Gelir Vergisi (**) (TL)	Gerçek Usule Tabi Gelir Vergisi Mükelleflerinin G.V. (TL)	Götürü Usule Tabi Olanlar Dahil Mütешеbbislerin G.V. (TL)	Kurumların Ödediği Ortalama Kurumlar Vergisi (TL)
1991	1,253,115	4,099,736	5,209,000	3,494,370	73,442,000
1992	2,364,610	6,942,671	7,114,000	4,934,378	100,742,000
1993	4,188,000	10,608,811	-	-	-

(*) Beyannameye dayanılarak toplanan ortalama gelir ve kurumlar vergisi tutarlarının hesabında ilgili yılda kayıtlı gerçek usule tabi gelir vergisi ve kurumlar vergisi mükellef sayısı esas alınmıştır.

(**) Ücretli sayısının hesabında, özel emekli sandıklarına tabi olan ücretli sayısı 1991 - 1993 yılları için 78.000 olarak dikkate alınmıştır.

C. GELİR UNSURLARI İTİBARIYLA BEYAN EDİLEN ORTALAMA GELİR

1991 ve 1992 yıllarında beyan edilen gelirlerin gelir unsurları itibariyle ortalama dağılımları Tablo 4.3'deki gibidir:

Ticari kazanç nedeniyle beyanname veren mükelleflerin ortalama gelir artışı %67.7'dir. Aralarında GMSİ mükelleflerinin çoğunlukta bulunduğu, "diğerleri" olarak belirtilen gelir unsurlarındaki ortalama artış oranı ise en düşük seviyede gerçekleşerek %18.7'de kalmıştır. Aynı yıldaki TEFİ'ndeki artış ise %62.08'dir.

Belirtilen yıllarda ticari kazanç sahipleri için normal yörelerdeki hayat standardı temel göstergeleri 1991 yılı için 8.600.000 - 37.200.000 TL., 1992 yılı için 15.600.000 - 53.900.000 TL. arasında olduğu gözönünde bulundurulursa, ticari kazanç sahiplerinin en az %85'inin hayat standardı temel göstergesi kadar gelir beyan ettikleri anlaşılmaktadır.

Hayat standardı göstergeleri 3689 Sayılı Kanun ile 1991 yılından itibaren asgari ücrete bağlanmıştır. Kanun hükmüne göre hayat standardı temel gösterge tutarı birinci sınıf tacirler için, asgari ücretin yıllık brüt tutarının 3.1 katı; ikinci sınıf tacirler için 1,8 katı, serbest meslek erbabı için de 2.8 katı olarak belirlenmiştir. Bu oranlar kalkınmada öncelikli yöreler için %40 ve %50 oranında indirimli, büyükşehir belediye sınırları içinde bulunan işyerleri için %25, kuyumcular için ise %50 artırımlı olarak uygulanır.

1.1.1994 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 3946 Sayılı Kanunla götürü usulde vergiye tabi olanların safi kazanç tutarlarının tespitinde 1991 yılından itibaren esas alınan asgari ücretin oranının tavanı yükseltilmiştir. Kanun hükmüne göre, götürü usule tabi olanların safi kazançları asgari ücretin %15'i ile %140 arasında tespit edilebilecektir. Ancak, bu oranlar kalkınmada öncelikli yörelerde %40 ve %50, köylerde %70 oranında indirimli uygulanacaktır. Büyükşehir belediyesi bulunan yerlerde ise bu oranlar Bakanlar Kurulunca iki katına kadar artırılabilir.

Görüleceği üzere 1991 yılından itibaren ticari kazancın ve serbest meslek kazancının safi tutarları asgari ücrete bağlanmıştır. Özellikle götürü usule tabi olanlarda bu oran asgari ücretin %15'ine kadar düşük tutulmuş, ayrıca kalkınmada öncelikli yörelerde ve köylerde bu oran daha da indirilmiştir.

Uygulamada ise ticari veya mesleki kazanç sahibi en fazla üç asgari ücretlinin ücreti kadar kazanç beyan etmekle kendini vergi ödemiş saymaktadır.

Tablo 4.3 - Gelir Unsurlarına Göre Beyan Edilen Gelir (1991-1992)

GELİR UNSURLARI	1991 YILI		1992 YILI		ARTIŞ %
	ORAN	ORTALAMA GELİR (TL)	ORAN	ORTALAMA GELİR (TL)	
Ticari Kazanç	70.22	16,402,000	71.42	27,511,000	67.7
Zirai Kazanç	4.76	10,762,000	4.23	19,595,000	82.0
Ücretler	2.12	36,686,000	1.94	48,746,000	32.8
Serbest Meslek Kazancı	2.73	29,477,000	2.70	48,254,000	63.8
Diğer (M.S.İ., GMSİ, Sair Kazanç ve İratlar)	20.17	9,611,000	19.71	11,411,000	18.7
	100.00		100.00		

**Tablo 4.4 - Hayat Standardı Temel Göstergeleri (Bin TL)
(1991-1992)**

KAZANÇ SINIFI	KALKIN 1. DR. ÖN. YR.		KALKIN. 2. DR. ÖN.YR.	
	1991	1992	1991	1992
1. SINIF TACİR	14.800	26.900	17.800	32.300
2. SINIF TACİR	8.600	15.600	10.300	18.700
SERBEST MESLEK ERBABI	13.400	24.300	16.100	29.200

KAZANÇ SINIFI	BÜYÜK ŞEH. SINIRLARI		DİĞER ŞEHİRLER	
	1991	1992	1991	1992
1. SINIF TACİR	37.200	53.900	29.700	67.300
2. SINIF TACİR	21.600	31.200	17.300	39.100
SERBEST MESLEK ERBABI	33.600	48.600	26.900	60.800

**Tablo 4.5 - 1993 Yılı Gelirlerine Uygulanacak Hayat Standardı
Göstergeleri ve Ödenecek Vergiler (Bin TL)**

KAZANÇ SINIFI	KALKIN 1. DR. ÖN. YR.		KALKIN. 2. DR. ÖN.YR.	
	Kazanç	Vergi+Fon	Kazanç	Vergi+Fon
1. SINIF TACİR	46.400	13.182	55.700	16.167
2. SINIF TACİR	26.900	7.195	32.300	8.656
SERBEST MESLEK ERBABI	41.900	11.737	50.300	14.434

KAZANÇ SINIFI	BÜYÜK ŞEH. SINIRLARI		DİĞER ŞEHİRLER	
	Kazanç	Vergi+Fon	Kazanç	Vergi+Fon
1. SINIF TACİR	116.100	38.343	92.900	29.655
2. SINIF TACİR	67.400	20.105	53.900	15.589
SERBEST MESLEK ERBABI	104.800	34.111	83.900	26.284

D. BAZI TİCARİ VE MESLEKİ KAZANÇ SAHİPLERİNİN 1992 YILI İÇİN BEYAN ETTİĞİ GELİR VE ÖDEYECEKLERİ GELİR VERGİSİ TUTARLARI

1992 yılı gelirleriyle ilgili olarak beyanname veren bazı ticari kazanç ve serbest meslek kazanç erbabınca meslek grupları itibariyle beyan edilen ortalama gelir vergisi matrahları ile ödenmesi gereken gelir vergisi tutarları Tablo 4.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.6'nın incelenmesinden de görüleceği üzere toplumun üst gelir gruplarında yer alan müteahhit, mühendis, doktor, sarraf, dayanıklı tüketim malı satıcıları ve toptancılar v.b. Gelir Vergisi Kanunu'nda tespit edilen "hayat ve standardı"na göre vergi ödemektedirler.

Hayat standardı temel göstergesinin en çok asgari ücretin 3.1 katı olarak kabul edilmesi, ticari faaliyet ve serbest meslek faaliyeti ile uğraşanların orta seviyede hatta daha alt seviyede ücret geliri elde edenler kadar vergi ödemeleri gerektiği anlamına gelmektedir. Resmi rakam ve beyanlar da bu gerçeği göstermektedir.

Hayat standardı esaslı "kazanandan da kazanmayandan da aynı verginin alınması" nedeniyle eleştirilmektedir. Ancak, gerçek gelirin beyanının sağlanamaması nedeniyle hayat standardı esasından vazgeçmek pek mümkün görünmemektedir.

Eğer hayat standardı uygulaması olmasın, mevcut yapı korunduğu sürece bugünkü kadar vergi tahsil etmek mümkün olmayacaktır. (Hayat standardı esaslı G.V.K'nun geçici 35 nci maddesine göre 2000 yılına kadar uygulamada kalacaktır.)

Öte yandan serbest meslek erbabının (doktor, avukat, mühendis, mali müşavir gibi) bir asgari ücretlinin 2.8 katı kadar, bir tüccarın (İşletme hesabı esasına göre defter tutan) asgari ücretlinin 1.8 katı kadar gelir beyan ettiği bir ülkede vergi adaletinden söz edilemeyeceği açıktır.

Toplam vergi mükellefinin üçte birine varan götürü usule tabi mükelleflerin ödedikleri vergi ise bir asgari ücretlinin ödediği verginin ancak %23'ü kadardır ki, bu uygulama vergi sistemimizin en önemli sorunlarından birisidir.

Tablo 4.6 - Bazı Ticari ve Mesleki Kazanç Sahiplerinin 1992 Yılı İçin Beyan Ettikleri Gelirler ve Ödeyecekleri Gelir Vergisi Tutarları

FAALİYET TÜRÜ	BEYAN EDİLEN ORT.GELİR (MATRAH)	ÖDENMESİ GEREKEN ORT. GLR. VER. (TİC)	ORTALAMA AYLIK GELİR VERGİSİ
Bina, İnşaat, Müteahhitleri	55,735,000	18,553,000	1,546,000
Lokantacılar	33,351,000	9,801,000	816.750
Kebapçı ve Köfteciler	33,322,000	9,735,000	811.250
Otel işletmecileri	43,722,000	13,920,000	1,160,000
Minibüs ve Otobüs işletmecileri	29,842,000	8,385,000	698.750
Sanatçılar	81,284,000	29,095,000	2,424,580
Müh. Mimarlık Plan Proje	70,694,000	23,763,000	1,980,250
Tıp Doktorları	82,077,000	27,376,000	2,281,300
Diş Doktorları	55,368,000	17,099,000	1,424,900
Noterler	248,524,000	107,254,000	8,937,800
Avukatlar ve Hukuk Müşavirleri	60,543,000	19,539,000	1,628,250
Muhasebeci ve Mali Müşavirleri	65,449,000	21,061,000	1,755,000
Bakkallar	32,698,000	9,306,000	775.500
Kasaplar	33,797,000	11,271,000	939.250
Akaryakıt ve Madeni Yağ Satıcıları	65,029,000	22,062,000	1,838,500
Eczane Sahipleri	82,470,000	28,191,000	2,349,250
Taşıt Araçları Satıcıları	41,711,000	13,398,000	1,116,500
Naiburiyeciler (Hırdavat)	39,045,000	11,497,000	958.000
İnşaat Malzemesi Satıcıları	44,862,000	14,028,000	1,169,000
İnşaat Malzemeleri (toptan)	57,208,000	18,416,000	1,534,600
Sarraflar	52,013,000	15,937,000	1,328,000
Buzdolabı, Çamaşır Mak. Fırın Satıcıları	62,750,000	21,115,000	1,759,500

E. GÖTÜRÜ USULE TABİ OLANLARIN ÖDEDİKLERİ ORTALAMA VERGİLER

Ücretliler hariç, toplam mükelleflerin yaklaşık üçte biri götürü usule göre vergilendirilmektedir. 1991 yılında 969.988 olan götürü usule tabi mükellef sayısı (27), 1992 yılında 970 bin, 1993 yılında ise 1 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Götürü usule tabi mükelleflerin 1993 yılında ödedikleri gelir ve katma değer vergisi tutarları ve götürü mükellef başına ödenen vergi toplamı Tablo 4.7'deki gibidir.

Götürü usule tabi mükelleflerde tahsilat oranı da diğer mükelleflere göre düşüktür. Örneğin 1993 yılında vergi gelirleri tahsilat oranı %81.3 olduğu halde götürülerde bu oran %75.3 olarak gerçekleşmiştir.

1993 yılında uygulanan götürü, ticari ve mesleki kazanç sahiplerinin safi kazanç tutarları yöreler ve dereceler itibariyle aşağıdaki gibi tespit edilmiştir. (Asgari ücretin aylık tutarı 1.449.000 yıllık tutarı ise 17.388.000 TL. olarak dikkate alınmıştır.)

Götürü usule tabi olan ve normal yörede faaliyet gösteren birinci derecedeki (en yüksek derece) bir mükellef yılda 3.255.000 TL. ayda ise 271.250 TL. gelir vergisi (fon dahil) ödediği halde bir asgari ücretlinin 1993 yılında ödediği yıllık gelir vergisi 4.188.000 TL., aylık gelir vergisi ise ortalama 349.000 TL. dir. Birinci derecede kalkınmada öncelikli yörede faaliyet gösteren I.derecedeki götürü usule tabi mükellefin yıllık gelir vergisi ise 1.626.000 TL. olarak tahakkuk ettirilmiştir.

Buna göre, bir asgari ücretli 1993 yılında en yüksek derece üzerinden götürü gelir vergisi ödeyen bir mükellefin 1,28 katı kadar, en düşük derece üzerinden gelir vergisi ödeyen götürü usule tabi mükellefin ise yaklaşık 13 katı fazla gelir vergisi ödemiştir. 1993 yılında bir asgari ücretli götürü usule tabi bir mükellefin ortalama 4.3 katı fazla gelir vergisi ödemiştir. (Tablo: 4.2 ve 4.7)

---

(27) Vergi İstatistikleri Yıllığı (1982-1991) s. 70

Tablo 4.7 - Götürü Usule Tabi Olanların 1993 yılında Ödedikleri Vergi Tutarları

VERGİ TÜRÜ	1 TAHAKKUK EDEN VERGİ (MİLYAR)	2 TAHSİLAT (MİLYAR)	MÜKELLEF BAŞINA TAHSİL EDİLEN ORT. VER. (YILLIK)	TAHSİLAT/ TAHAKKUK ORANI (1/2)
GELİR VERGİSİ	1.280	962	962.000	75.2
KATMA DEĞER VERGİSİ	283	215	215.000	76.0
TOPLAM	1.563	1.177	1,177,000	75.3

Kaynak: Kamu Hesapları Bülteni (Aralık 1993)

Tablo 4.8 - Götürü Usule Tabi Olanların kazançları ve Ödeyecekleri Gelir Vergisi (1993 Yılı)

GÖTÜRÜLÜK DERECELERİ	NORMAL YÖRE		KALKINMADA. 2. DRC. ÖN. YÖR. KALKINMADA 1. DRC. ÖN.			
	KAZANÇ	VERGİ+FON	KAZANÇ	VERGİ+FON	KAZANÇ	VERGİ+FON
1	12,170,000	3,255,000	7,300,000	1,952,000	6,080,000	1,626,000
2	7,820,000	2,091,000	4,690,000	1,254,000	3,910,000	1,045,000
3	5,210,000	1,393,000	3,120,000	834,000	2,600,000	695,000
4	4,340,000	1,160,000	2,600,000	695,000	2,170,000	579,000
5	2,600,000	695,000	1,560,000	417,000	1,300,000	347,000

Not: Safi kazanç üzerinden hesaplanan verginin %7'si fon payını meydana getirmektedir.

F. GÖTÜRÜ USULE TABİ OLANLARLA ASGARI ÜCRETİNİN ÖDEDİKLERİ GELİR VERGİSİNİN KARŞILAŞTIRILMASI (28)

Götürü usule tabi olanların ödedikleri vergilerle asgari ücretli bir işçinin ödediği verginin karşılaştırılmasından Tablo 4.9'da yansıtılan ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Götürü usule tabi olanların 1994 yılında ödeyecekleri vergi miktarı 3946 Sayılı kanunla biraz daha artırılmıştır. Yeni düzenlemeye göre götürü usule tabi olanların 1994 yılında ödemeleri gereken gelir vergisi tutarları aşağıdaki gibi olacaktır. 1994 yılında asgari ücretlinin (asgari ücretin 2.497.500 TL. olarak kalması halinde) ödemesi gereken aylık gelir vergisi 374.000 TL. yıllık gelir vergisi ise 4.488.000 TL. olacaktır. Asgari ücretin yılın ikinci yarısında (1.8.1994'ten itibaren) %70 oranında artırılması halinde, 1994 yılında bir asgari ücretlinin ödemesi gereken gelir vergisi aylık 527.000 TL., yıllık ise 6.324.000 TL. olacaktır.

1.1.1994 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 3946 Sayılı Kanun uyarınca götürü usule tabi olanlar ilk defa asgari ücretlinin üzerinde vergi ödeyeceklerdir. Ancak, götürü usulde beş ayrı derece olması nedeniyle derecelere göre ödenecek vergi değişmektedir. Bu nedenle götürülük derecesi 1 ve 2'nin üstünde tes-

Tablo 4.9 - Götürü Usule Tabi Olanlarla Asgari Ücretlinin Ödedikleri Gelir Vergileri Karşılaştırması

	1990	1991	1992	1993
Mükellef Sayısı	909,000	970,000	970,000	1,000,000
Götürü Vergi Tahakkukları	209 Milyar	309 Milyar	642 Milyar	1,280 Milyar
Götürü Vergi Tahsilatı	161 Milyar	213 Milyar	544 Milyar	962 Milyar
Kişi Başına Vergi Tahsilatı	177,138	219,590	560,820	962,000
Kişi Başına Aylık Vergi Tahsilatı	14,760	18,300	46,735	80,166
Asgari Ücret (2. yarısı)	414,000	801,000	1,449,000	2,497,500
Asgari Ücretlinin Ödediği Ort. Aylık Gelir Vergisi	75,870	150,705	274,545	349,000

(*) 1993 yılı ortalama aylık vergi yıl ortalamasıdır. Yılın ilk 7 ayı 259.545 TL. , kalan beş ayı için 474.487 TL.'dir.

(28) Nevzat Saygılıoğlu, Bazı Vergi Manzaranın Yaklaşım Dergisi Sayı: 2 s. 21-24 (1990-1992 Yıllarına ait rakamlar)

Tablo 4.10 - Götürü Usule Tabi Olanların 1994 Yılında Bazı Yörelere Ödemeleri Gereken Gelir Vergisi Tutarları

Götürülük Dereceleri ve Yöreleri	Safi Kazanç Tutarı (1) (**)	Ödenecek Gelir Vergisi (Yıllık)	Aylık Gelir Vergisi
. Büyükşehir Belediyesi Olan İllerde (1.derece)	62,900,000	15,725,000	1,310,416
. Büyükşehir Belediyesi olan İllerde (5.derece)	6,500,000	1,625,000	135,416
. Diğer Yörelere (Normal) (1.derece)	41,900,000	10,475,000	872,916
. Diğer Yörelere (5.derece)	4,400,000	1,100,000	91,666
. Kalkınmada 2. derecede Yöre (1. derece)	29,900,000	7,475,000	622,916
. Kalkınmada 2. derecede Yöre (5.derece)	2,900,000	725,000	60,416
. Kalkınmada 1. derecede Yöre (1.derece)	20,900,000	3,225,000	268,750
. Kalkınmada 1.derecede Yöre (5.derece)	2,300,000	575,000	47,916

(1) Safi kazanç tutarları köylerde %70 oranında indirimli uygulanacaktır.

(*) Ödenecek vergilere % 7 oranında fon payı ilave edilmemiştir.

(**) Götürü usule tabi ücretlilerde safi gelir 1/2 oranında indirimli olacaktır.

pit edilenler 1994 yılında da asgari ücretlinin altında (özellikle de kalkınmada öncelikli yöreler ile köylerde) gelir vergisi ödemeye devam edeceklerdir. (29) 3946 Sayılı Kanunla getirilen en büyük yenilik büyükşehir belediyesi sınırları içindeki götürü usule tabi olanların ayrılmasıdır. Ayrıca, birinci dereceye girenlerin kazancı asgari ücretin %140 oranında tespit edilecek olup, Bakanlar Kurulunun bu oranı iki katına kadar artırma yetkisi bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu bu yetkisini 1994 yılı içinde kullanarak; büyükşehir belediyesi olan illerde 1.derece için safi kazancı, asgari ücretin %210'u ikinci derece için %135'i olarak tespit etmiş bulunmaktadır.

(29) Götürü usule tabi olanların dereceler itibariyle sayılarına ilişkin bilgi elde edilememiştir. Ancak, mükelleflerin büyük çoğunluğunun 3, 4, 5. derecelerde işlem gördüğü bilinmektedir. 3946 Sayılı Kanuna göre götürülük dereceleri komisyon yerine doğrudan Maliye Bakanlığınca tespit edilecektir.

G. KAYITDIŞI EKONOMİ KONUSU

Kayıtdışı ekonomiyi kamunun denetimi dışındaki ekonomik faaliyetler ve işlemler olarak tanımlayabiliriz. Bireylerin ekonomik faaliyet ve iŐlemlerini kamunun denetimi dışında tutmasının en önemli nedeni kuşkusuz "vergi kaçırmak" arzusudur. DiŐer bir neden ise bazı faaliyetlerin kanunlarla yasaklanmış olmasıdır. (UyuŐturucu madde ticareti gibi) Ancak, kanunlarla yasak edilmiş faaliyetler nedeniyle kayba uŐratılan verginin kayıtdışı ekonomi içindeki payı çok yüksek değildir. "Kayıtdışı ekonomi" terimi yerine "yeraltı ekonomisi" deyi-mi de kullanılmaktadır.

Kayıtdışı ekonomi konusunda yapılan bir araştırmaya gÖre 1993 yılındaki kayıtdışı ekonominin parasal büyüklüğü 1 katrilyon 74 trilyon liradır. (30) Osman ALTUĞ tarafından yapılan söz konusu araştırmada elde edilen bulgular Şöyledir.

Kayıtdışı Üretim Faaliyetleri	1993	1992
- İŐçilikle Yapılan Üretim	619 Trilyon TL	431 Trilyon TL
- Tarımsal Üretim	266 Trilyon TL	162 Trilyon TL
- Ticari ve Sınai Faaliyet	189 Trilyon TL	102 Trilyon TL
Toplam	1,074 Trilyon TL	695 Trilyon TL

Araştırmaya gÖre kayıtdışı ekonomi nedeniyle devletin toplayamadığı vergi miktarı 1992'de 121 trilyon, 1993'da ise 199 trilyon lira olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4.11 - Kayıtdışı Ekonomi Nedeniyle Ortaya Çıkan Vergi Kaybının Faaliyet Türlerine GÖre Dağılımı (Trilyon TL)

	1992	Oran	1993	Oran
Kayıtdışı İŐçilikle Üretilen Mal ve Hizmet satışlarında Vergi Kaybı	32	26,4	46	23,1
Kayıtdışı İŐçilikle Vergi Kaybı	25	20,7	37	18,6
Beyannameliilerde Vergi Kaybı	40	33,1	76	38,2
Tarım kesiminde Vergi Kaybı	24	19,8	40	20,1
TOPLAM	121	100	199	100

(30) Osman Altuğ, Kayıtdışı Ekonomi, ASOMEDYA Aralık 1993 s. 26-40 (Ankara Sanayi Odası Yayını)

Bu bulgulara göre kayıtdışı ekonomiden en çok yarar sağlayan kesim ticaret ve sanayi kesimidir. Ücretli kesimin kayıtdışı ekonomiden aldığı pay vergisel bazda %18-20 oranında kalmaktadır. Mal ve hizmet satışlarındaki vergi kaybında ise fiyatlar nedeniyle toplumun her kesiminin belli bir yarar sağladığı söylenebilir. Çünkü dolaylı vergiler fiyatları yükseltmektedir. Ancak, kayıtdışı üretim ve satış nedeniyle ortaya çıkan vergi kaybının büyük bir kısmı yine müteşebbis kesiminin cebine gitmektedir. (Örneğin satış bedeli içinde KDV'de olduğu halde belgesi düzenlenmeyen malın veya hizmetin vergisi satıcının cebine girmektedir.) Tarım kesimindeki vergi kaybının ise, vergilerin fiyatlara etkisi yönünden, gerek ücretliler gerekse ticaret ve sanayi faaliyetleri ile uğraşanlar yararlanmaktadır.

Aynı araştırmada, kayıtdışı ekonomik işlemlerin kamu yönünden zararlı olduğu, ancak genel ekonomiye olumlu sayılabilecek katkılarda bulunduğu (rekabet gücü kazandırma, istihdam yaratma, çoğaltan etkisi yaratma, kaynak israfını önleme, kayıtlı ekonomiye kaynak sağlama gibi) belirtilerek; işletmelerin işletme varlıklarının erozyona uğramasını önlemek, yaşatabilmek, rekabet edebilmek için kayıtdışı işlemlere yönelindiği, kayıtdışı ekonominin, vergi adaleti, istihdam, işsizlik, büyüme, gelir dağılımı ve enflasyon tercihlerinde yapılacak yanlış bir zamanlamanın kayıtdışı ekonominin kitlelerin umudu haline geldiği bir ortamda, ekonomik durgunluğa yol açabileceği ve yeni yaralar açabileceğine dikkat çekilmiştir.

Sözkonusu araştırmada kayıtdışı ekonominin nedenleri şu üç başlık altında toplanmıştır:

1. Ücret üzerinden alınan yüksek oranlı sigorta primi, fonlar ve vergiler
2. Enflasyon muhasebesi uygulamasına geçilmemesi ve vadeli ekonomide peşin para esasına dayalı vergisel düzenlemeler. **(31)**
3. Ekonomideki vergisel ve hukuksal bürokrasi yoğunluğu

Bu araştırmadan çıkan diğer bir sonuç ise, ücretli kesimin "gerçek gayrisafi" hasıladan aldığı payın resmi kayıtlarda gösterilenlerden daha düşük seviyede kaldığını, kayıtdışı ekonomiden alınan payın dikkate alınması sonucunda ücretli kesimin ödediği vergilerin diğer kesimlere göre oransal olarak daha yüksek olduğunu diğer bir deyişle kayıtdışı ekonominin ücretlilerin vergi yükünü ve

---

(31) Türk Vergi Mevzuatında ticari kazançta her ne kadar tahakkuk esası geçerli ise de, Vergi Usul Kanununu, 281 ve 285. maddelerinde yer alan düzenlemeler (alacak ve borç senetlerinin reeskonta tabi tutulması) tahsil edilmeyen senetli alacaklar ve ödenmeyen borçlar nedeniyle iskonto faizi hesaplamasına imkan vermektedir. Bu yöntem, vadeli satışları ticari kazancın tespitinde dikkate almaktadır. Ancak katma değer vergisi yönünden sözkonusu sakınca vardır.

vergi baskısını artırdığı gerçektir.

Bu araştırma sonuçları da göstermektedir ki, ücretler üzerindeki yüksek oranlı vergi, sigorta ve vergi benzeri kesintiler kayıtdışı ekonominin baş nedeni olmaktadır. Devlet biraz daha fazla vergi almak isterken öbür yandan çok daha fazla vergi kaybına neden olmaktadır. Demek ki ücret gelirleri üzerinden kesilen vergilerin oranı "optimal nokta"nın üzerindedir ve bu durum vergiye karşı toplumsal bir reaksiyon oluşturmaktadır. Sosyal devlet, vergi uygulaması yoluyla gelirin yeniden bölüşümünü ve sosyal adalet ve refahı sağlayan devlettir. Oysa ülkemizde devlet, vergi uygulaması yoluyla sosyal adaleti sağlayacak yerde bozmaktadır.

H. BULGULAR, TESPİTLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1- Ücretli Kesim ile Diğer Kesimlerin Ödedikleri Vergilerin Karşılaştırılması

1991 ve 1992 yılları ile ilgili olarak verilen yıllık gelir vergisi beyannamelerinin dörtte birinde , beyan edilen gelir miktarı asgari ücretin altındadır.

Asgari ücretlinin bordrosundan 1991 yılında 1.253.000 TL., 1992 yılında 2.364.000 TL., 1993 yılında ise 4.188.000 TL. gelir vergisi kesilmiştir. Asgari ücretliler dahil ücretlilerin ödediği ortalama yıllık gelir vergisi ise 1991'de 4.099.000 TL, 1992'de 6.942.000 TL, 1993 yılında ise 10.608.000 TL'dir.

Gerçek usule tabi beyannameli gelir vergisi mükelleflerinin ödedikleri ortalama gelir vergisi ise 1991 yılında 5.209.000 TL, 1992 yılında 7.114.000 TL'dir. Hesaplamaya götürü usule tabii mükellefler de dahil edildiğinde müteşebbis kesimin ödediği ortalama yıllık gelir vergisi 1991 yılında 3.494.000 TL., 1992 yılında ise 4.934.000 TL'dir. (Tablo 4.2)

Görüleceği üzere, sınai, ticari faaliyet ve serbest meslek faaliyeti yapanların ödediği yıllık ortalama gelir vergisi, asgari ücretlinin ödediği vergiden fazla, ancak ücretlilerin ödedikleri ortalama gelir vergisinden daha azdır.

Ücret dışı kesimlerin ödediği vergi karşılaştırmalarının en ilginç ise götürü usule göre vergi verenlerin durumudur. Sayıları 1 milyona varan götürü usule tabi mükelleflerin 1993 yılında ödedikleri ortalama gelir vergisi miktarı 962.000 TL'dir. Bu miktar aynı yılda bir asgari ücretli tarafından ödenen gelir vergisinin %23'ü kadardır. Diğer bir ifade ile 1993 yılında bir asgari ücretli, götürü usule göre vergi ödeyen bir gelir vergisi mükellefinin ortalama 4,35 katı kadar fazla vergi ödemiştir. Öte yandan bir asgari ücretli götürü usule tabi bir mükellefin 1990 yılında 5.14 katı, 1991 yılında 8.23, 1992 yılında ise 5.87 katı gelir vergisi ödemiştir. Götürü usule tabi mükelleflerin 1992 yılında ödedikleri ortalama vergi ise (544.000 milyon / 970.000) 560.800 TL. civarındadır. (Tablo 4.7; 4.8; 4.9)

Götürü usule tabi mükellefler ile asgari ücretlilerin ödedikleri vergi arasındaki bu çarpık yapı 1994 yılında bir oranda düzeltilmeye çalışılarak, götürü kazancın safi tutarları artırılmıştır. Yeni düzenlemelere rağmen 3.4 ve 5. derecedeki götürü usule tabi mükellefler 1994 yılında da asgari ücretlinin altında gelir vergisi ödeyeceklerdir. (Tablo 4.10)

1993 yılında ücretli kesimin ödediği ortalama gelir vergisi, asgari ücretliler dahil 10.608.800 TL olmasına rağmen, 1993 yılında hayat standardı temel göstergesine göre hesaplanan gelir vergisi ve fon payı miktarı normal yörelerdeki birinci sınıf tacir için 29.655.00 TL. 2. Sınıf tacir için 15.589.000 TL. serbest meslek sahipleri için 26.284.000 TL'dir. Bu rakamlar kalkınmada öncelikli yörelerde

daha düşük , büyük şehir belediyesi sınırları içinde biraz daha yüksektir. (Tablo: 4.2 ve 4.5)

Beyannameli mükelleflerin %85'inin hayat standardına göre beyanname verdiği, kurumlar vergisi gelirlerinin ise vergi gelirleri içindeki payının %7'de kaldığı görülmektedir. Kurumların ortalama olarak kurum başına ödediği vergi 1991 yılında 73.442.000 TL., 1992 yılında 100.742.000 TL. dir. (Tablo 4.2)

Kurumlar vergisinin vergi gelirleri içindeki payı 1988 yılında %14.9 iken bu oran 1991'de 7.1, 1992'de % 7.2 ye düşmüştür. 1994 için hedeflenen oran %5.8'dir. Bu dönem içinde şirket sayısındaki artış ve şirketlerin ekonomideki ağırlığı ve cirosu dikkate alınırca sonuç daha çarpıcı olmaktadır. Kurumlar vergisindeki istisnalar vergilendirmede yatay ve dikey adaleti yok etmiştir. (Tablo 1.5)

2- Vergilendirme Yöntemlerine Göre Mükellef Sayısı

Ülkemizdeki ücret dışındaki vergi mükellefi sayısı 1991 rakamlarına göre 3.086.700 'dir.

Ancak, bu mükelleflerden %31.4'ü götürü usulde vergilendirilmektedir. Gerçek usulde vergilendirilenlerin ise ancak %9-10'u bilançe esasına göre defter tutmaktadır.

Mükellef sayısının 1992 yılında 3.120.000, 1993 yılında ise 3.200.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. 1993 yılında yaklaşık 1.000.000 gelir vergisi mükellefi götürü usule göre vergilendirilmiştir. Bu sayı toplam mükellefin üçte birine yakındır.

1991 ve 1992 yıllarına ait olarak beyanname veren mükellef sayısının ise (kurumlar dahil) 1.780.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Mükellefiyet kaydı olduğu halde beyanname vermeyenlerin sayısı çeşitli nedenlerle oldukça yüksektir. Götürü usule tabi olanların vergileri beyanname ile değil, vergi dairesince vergi karnelerine yazılmak suretiyle tahakkuk ettirilmektedir.

Sosyal Güvenlik Kurumlarına (Emekli Sandığı, SSK ve özel emekli sandıkları) kayıtlı faal olarak çalışan ücretli sayısı 1991 yılında 5.276.000, 1992 yılında ise 5.475.000'dir. Yapılan hesaplama ve tahminlere göre 4.5-5 milyon insanın çeşitli şekillerde ücret geliri elde ettiği halde, bu insanların gelirlerinden vergi ve sosyal güvenlik primi kesilmediği ve bu insanların kayıtdışı ekonomiye ve dolayısıyla müteşebbis kesime şu veya bu şekilde kaynak sağladığı anlaşılmaktadır. Bu durumdaki bir ekonomide adil ve yeteri kadar vergi toplamanın mümkün olamayacağı açıktır. O nedenle Türk Vergi Sisteminin en önemli sorunlarından birisi, mükellef sayısının artırılmaması ve vergi tabanının genişletilememesidir.

1993 yılı sivil istihdam sayısının 18,8 milyon olduğu ve ücretliler dahil kayıtlı vergi mükellefi sayısının 8.750.000 civarında kaldığı dikkate alınrsa, yaklaşık 10 milyon insanın herhangi bir şekilde nakdi veya aynı gelir elde ettiği halde vergi mükellefiyet kaydı olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bu sayının yarısının ücretsiz aile işçisi olduğu kabul edilirse kalan 5 milyon insanın herhangi bir şekilde gelir elde ettiği halde vergilendirme dışında kaldığı söylenebilir.

3- Kayıtdışı Ekonomi Gelir Dağılımını Bozmakta ve Toplumunu Rejime Yabancılaştırmaktadır.

Kayıtdışı ekonomi konusunda yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, deyim yerinde ise kayıtdışı ekonominin kaymağını yine ücret dışı kesimler yemektirler. Yapılan hesaplamalara göre 1993 yılında kayıtdışı ekonomi nedeniyle kayba uğrayan vergi 199 trilyon liradır. Bu miktar 1993 yılı vergi gelirlerinin 265 trilyon TL. olduğu gözönüne alınrsa, kayıtdışı ekonomi nedeniyle alınamayan vergi miktarı alınan verginin %81'ine varmaktadır. 1993 yılında gerçekleşen bütçe açığının 129,4 trilyon lira olduğu gözönüne alınrsa kayıtdışı ekonominin önemi ve büyüklüğü daha kolay anlaşılacaktır.

1993 yılındaki kayıtdışı ekonomi nedeniyle kayba uğrayan 199 trilyon lira verginin %18.6'sı ücretli kesimin cebine gittiği varsayılırsa, geri kalan %81.4'ü diğer kesimlerin cebine gitmektedir. Kayıtdışı ekonomi de dikkate alındığında ücretli kesimin elde ettiği gelire göre ödediği vergi oransal olarak daha da artmaktadır. Diğer bir ifade ile kayıtdışı ekonominin kayıtlı ekonomiye yaklaştığı bir ortamda sağlıklı sonuçlara varmak oldukça güç olmakla birlikte, ücretlilerin milli gelirden aldıkları paya göre ödedikleri vergi, resmi istatistiklerin ve hesaplamaların oldukça üstünde olduğunu göstermektedir.

Kayıtdışı ekonominin kabul edilebilir ölçülerin üzerinde seyretmesi, ücretliler yönünden gelir dağılımını ücretliler aleyhine bozması yanında emekçi kesimin örgütlenmesini de engellemektedir. Kayıtdışı ekonominin kamu denetimi dışında gerçekleştirilmesi nedeniyle, "kaçak" işçi pozisyonunda çalışan işçilerin örgütlenmesi mümkün olamamakta ayrıca, bu durum ekonomide çalışan ve üreten insanlar sosyal güvenlik ve iş güvenliğinden yoksun bir şekilde çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Kayıtdışı ekonominin vergi sistemi üzerindeki diğer olumsuz bir etkisi de "sahte fatura" olayının nedeni olmasıdır. Vergi yasalarında vergi kaçakçılığını caydırıcı hükümlerin yetersiz olması nedeniyle yaygın şekilde sahte fatura kullanılmaktadır. Bu da vergi adaletini yok etmektedir.

Kayıtdışı ekonomi sadece gelir dağılımını ve sosyal dengeleri bozmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumun moral değerlerini de olumsuz yönde etkileyecek; kısaca "köşe dönmeçilik" olarak ifade edilen haksız ve kolay yoldan kazanç elde etmenin bir yöntemi ve ahlaki çöküntünün de nedeni olmaktadır. Bu

anlayış giderek toplumun bütün kurum ve değerlerini (ticaret, eğitim, sanat, kültür, dil, din, hukuk, politika.. gibi) yozlaştırmakta ve toplumu kendi değerlerine, giderek rejime yabancılaştırmaktadır.

4- Ödemeler Dengesi ve Bütçe Açıkları Karşısında Ücretliler Yönünden İzlenecek Maliye Politikaları

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, 1993 yılında bütçe açığı 129.4 Trilyon TL. olarak gerçekleşerek açık miktarı GSMH'nın %9.2'sine (yeni milli gelir serisine göre GSMH'nın %7.5'ine) ulaşmıştır. 1994 yılı bütçesinde ise açık 199.4 trilyon TL. olarak öngörülmüştür. Bütçe açıklarının toplam konsolide bütçe gelirlerine oranı ise 1993 yılında % 35.8 olarak gerçekleşmiş olup, bu oran 1994 yılı için %31.7 olarak öngörülmüştür. Toplam kamu açıkları GSMH'nın %15-16'sına ulaşmış bulunmaktadır.

Kamu harcamalarının tek ve sürekli kaynağı vergidir. Verginin dışındaki hiç bir kaynak kamu ekonomisinin sağlıklı bir yapıya kavuşmasını ve bu yapının sürdürülmesini sağlayamaz. Ancak verginin dar ve sabit gelirli kesimlerin dışındaki kesimlerden aranması gerektiği, ücretli kesimin vergi yükünü azaltıcı politikaların bir an önce uygulamaya konulması kaçınılmaz görünmektedir.

Maliye politikasının araçlarından birisi vergi diğeri de harcama politikasıdır. Dış ödemeler dengesi ve bütçe açıkları karşısında, vergi gelirleri için artırılması yanında toplam talebi azaltmak için Devlet harcamalarının da kontrol altına alınması gerekir. Vergilerin artırılması kişilerin gelirlerinin azalmasına, hükümetlerin tüketim, transfer ve yatırım giderlerini kısması da milli gelirin düşmesine ve ithalatın daralmasına ve yabancı mallara olan talebin kısılmasına yol açar. Bu nedenle bütçe açıkları ve ödemeler dengesine ilişkin sorunların çözümünde kamusal kaynakların sosyal adalet ölçüleri içinde toplanması yanında toplanan bu kaynakların harcanması üzerinde de aynı ağırlıkta durulmalıdır.

Araştırmamızda elde edilen çeşitli bulgulara dayanılarak Devletin daha çok vergi toplaması gerektiği söylenebilirse de, üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husus da hükümet harcamalarının niteliğidir. Toplanan vergilerin gelirin yeniden bölüşümünü sağlayacak şekilde kullanılması; harcamaların verimlilik ve tutumluluk ilkelerine göre yapılması ve gelir dağılımını düzeltici politikaların izlenmesi ücretliler üzerindeki ağır vergi yükünü hafifletebilecektir.

V. BÖLÜM

OECD ÜLKELERİNDE ÜCRETLİLERİN VERGİLENDİRİLMESİ ve VERGİ YÜKÜ ORANLARI

A. OECD ÜLKELERİNDE ÜCRETLİLERİN VERGİLENDİRİLMESİ

Fransa ve İsviçre dışında bütün OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) üyesi ülkelerinde gelir vergisi tahsilatının temeli, işveren tarafından ücretli kesimden kaynakta kesilen vergilerden ve sosyal güvenlik primi kesintilerinden oluşmaktadır. İsviçre'de ücretliler son iki yılın ortalama gelirini temel alarak Federal Hükümete bir vergi ödemektedirler. Fransa'da ise ücretliler geçmiş yılın gelirinin vergisini ödemekle yükümlüdürler. (32)

Bilindiği gibi, ülkemizde, ticari kazanç dışındaki gelir unsurlarında vergileme genellikle tevkifat esasına dayanmaktadır. Ancak, ücret gelirleri dışındaki (birden fazla yerden ücret alanlar hariç) gelirlerden kesinti yoluyla alınan vergi nihai vergi olmayıp, bazı haller istisna tutulursa, daha sonra verilen beyanname üzerinden bu vergiler mahsup edilmektedir. Ticari kazançta ise elde edilen kazancın vergisi ertesi yılda beyan edilmekte ve üç taksit halinde ödenmektedir.

Ticari kazanç sahiplerinin (kurumlar vergisi mükellefleri dahil) vergilerini bir yıl sonra beyan edip ödemeleri, vergisini kaynakta kesinti suretiyle ödeyenlerin aleyhine bir durum yaratmaktadır. Bu durum vergi teorisinde hep eleştiri konusu edilmiştir. Kaynakta kesinti suretiyle ödeme ile beyanname verme suretiyle ödeme arasında ücretliler aleyhine iki durum sözkonusudur:

1. Vergi kaynakta kesildiği için ücretliler gelirlerine ait vergiyi hemen ödedikleri halde, ticari kazanç sahipleri ödemeleri gereken vergiyi yaklaşık bir yıl sonra ödemektedirler. Bu durum özellikle enflasyon ortamında ücretlinin aleyhine olmaktadır.

2. Kaynakta kesinti suretiyle vergi tahsilinde vergi kayıp ve kaçağı hemen hemen hiç olmamakta, oysa beyan esasında, beyannameli mükellefler önemli miktarda vergi kaçırabilmektedir. Ayrıca beyannameli mükelleflerde tahsilat/tahakkuk oranı daha düşük kalmaktadır.

Ülkemizde ticari kazanç sahiplerince -kazandıkça ödeme- prensibine uygun olarak ödenen geçici vergi (peşin vergi) uygulaması, birinci sorunun çözümüne katkıda bulunmaktadır. Geçici vergi, geçmiş yılın vergisi baz alınarak hesaplanan ve içinde bulunulan (cari) yıl için ödenilen ve yıllık beyanname üzerinden mahsup edilecek bir vergidir. 1994 yılından itibaren ticari ve mesleki kazanç sahipleri geçmiş yılda ödedikleri verginin gelir vergisi mükellefleri %50, kurumlar vergisi mükellefleri %70 oranından aylık vergi ödeyeceklerdir. Mükellefler isterlerse, üçer aylık bilanço ve gelir tablolarına göre hesaplanan cari yıl kazanç-

---

(32) Çeviren Doç. Dr. Nevzat Saygılıoğlu OECD Ülkelerinde Vergileme. Yaklaşım Yayınları Ankara 1993 s. 20

larının %25'ini geçici vergi olarak ödeyebileceklerdir. Beyannameli mükellefiyette meydana gelen vergi kayıp ve kaçağı ise ayrı bir sorundur.

Teorik olarak ücretlilerin vergi kaçırmadığı kabul edilmekle birlikte, iyi organize olmamış işletmelerde ücretlilere ödenen gerçek ücret, kanuni kayıtlarda gösterilmemekte ve bu suretle hem gelir vergisi hem de sosyal güvenlik primleri kaçırılmaktadır. Aradaki fark ise ücretliye işverenler tarafından açıktan ödenmektedir. İşverenler de açıktan ödedikleri bu tür ödemelerini kaçırdıkları gelir, kurumlar ve/veya katma değer vergisi ile telafi etmeye çalışmakta olup, bu olgu kayıtdışı ekonominin yaratılmasına kaynaklık etmektedir. Bütün OECD ülkelerinde ücret gelirleri (ücret ve maaşlar) vergiye tabidir. Bazı ülkelerde emekli aylıkları da vergiye tabidir. Hemen hemen bütün OECD ülkelerinde işverenlerin, hastalık sigortası ve özel emeklilik kurumlarına yaptıkları ödemeler ülkemizde olduğu gibi vergiye tabi değildir. OECD ülkelerinde 1986-1990 yılları arasında vergi tarifelerinde bazı düzenlemeler ve vergi oranlarında indirimler yapılmıştır. (Tablo: 5.1) de görüldüğü üzere Türkiye ve İsviçre dışındaki bütün ülkelerde 1986-1990 yılları arasında vergi dilim sayısı ve vergi oranları ya düşmüş, ya da aynı kalmıştır. **(33)** (Türkiye'de 1990, 1994 yılları arasında da bir değişiklik olmamış, ancak en üst dilimde vergi oranı 1.1.1994'ten itibaren %50'den %55'e yükseltilmiştir.)

- 23 OECD ülkesinden 10'unda (Avusturalya, Avusturya, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere) ilk başlangıç oranı düşmüş, 11 ülkede (Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Yunanistan, İzlanda, Yeni Zelanda, Norveç, İspanya, İsveç) artmış, iki ülkede ise (Türkiye ve Fransa'da) aynı kalmıştır.

- OECD ülkelerinden 17'sinde vergi dilimleri azaltılmış, beşinde aynı kalmış sadece Lüksemburg'da artırılmıştır.

Tablo: 5.1'in incelenmesinden vergi tarifesinin ilk dilimi en yüksek vergi oranı olan ülkeler İzlanda ve İrlanda'dır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu dört ülkede vergi oranı %25'ten başlamaktadır. 23 ülkenin ortalaması ise %17.26'dır. Türkiye'nin vergi dilim sayısı fazla olmakla birlikte başlangıç oranı yüksek olduğu için ücretlilerin vergi yükü yüksek çıkmaktadır. Vergi adaletini sağlamada en etkili araçlardan birisi vergi matrahının (tabanının) genişletilmesi olması nedeniyle, OECD ülkelerinde son yıllarda vergi matrahını genişletmek amacıyla sermaye gelirlerine ve daha önceden vergiye tabi olmayan gelirler vergi kapsamına alınmaktadır. Diğer bir önlem ise, düşük gelir gruplarını vergi dışında tutacak bir "vergi eşiği" tespit edilmesidir. Çok yüksek olmayan vergi eşiği vatandaşlık bilincini (mükellef demokrasisi) geliştireceği gibi vergi gelirlerinin azalması ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

(33) Nevzat Saygılıoğlu a.g.e. s.65'ten alınmıştır.

**Tablo 5.1 - Merkez Hükümetin Oran Tarifelerinde Değişiklikler
Gelir Vergisi (1), 1986 ve 1990 (2)**

	Dilim Sayısı (3)		En Yüksek Oranlar		İlk Pozitif Oranlar (7)	
	1986	1990	1986	1990	1986	1990
AVUSTURALYA	5	4	34	47	24	21
AVUSTURYA	10	5	62	50	21	10
BELÇİKA	12*	7*	72	55	24	25
KANADA	10	3	34	29	6	17
DANİMARKA	3	3	45	40	20	22
FİNLANDİYA	11	6*	51	43	6	9
FRANSA	12*	12*	65	57	5	5
ALMANYA (4)	-	-	56	53	22	19
YUNANİSTAN	18*	9	63	50	10	18
İZLANDA (5)	3	1	38,5	33	18,5	33
İRLANDA	3	3	58	53	35	30
İTALYA	9	7	62	50	12	10
JAPONYA	15	5	70	50	10,5	10
LÜKSEMBURG	21*	24*	57	56	12	10
HOLLANDA	9	3	72	60	16	13
YENİ ZELANDA	6	2	57	33	17,5	24
NORVEÇ	8*	2*	40	20	3	10
PORTEKİZ						
İSPANYA	34	16*	66	56	8	25
İSVEÇ (6)	10*	1*	50	20	4	20
İSVİÇRE	6*	6*	13	13	1	1
TÜRKİYE	6	6	50	50	25	25
İNGİLTERE	6	2	60	40	29	25
A.B.D.	14	2	50	28	11	15

- 1) Önemli ölçüde eyalet ve yerel yönetim gelir vergisine sahip olan ülkelerde, merkezi hükümet oran tarifeleri, bu ülkelerdeki gelir vergisi oranlarının tamamını yansıtmaktadır.
- (2) Portekiz'de sistem tamamen değiştiği için karşılaştırma mümkün değildir.
- (3) Sıfır oran dilim dışındadır. Sıfır oranlı dilimler * ile işaretlenmiştir.
- (4) Almanya: Dilim sayısı hariç tutulmuştur. Çünkü vergi tarifesinde dilimler yoktur ve vergi tarifesi formüle dayalıdır.
- (5) 1988 yılında, gelir vergisi sistemi tamamen revize edilmiş ve PAYE sistemi başlatılmıştır. Bu nedenle oranların karşılaştırılması 1986 ve 1990 ile ilgili değildir ve değerlendirme ihtiyacı vardır.
- (6) İlk pozitif oranlar daha sonraki yıllarda aşağıdaki gibi olmuştur.
- (*) İrlanda'da 27 (1990/1991) İspanya'da 20 (1993)
İngiltere'de 20 (1992) Portekiz'de 15 (1991)
(Portekiz'de en yüksek oran %40'dır.)
- (*) Kaynak OECD Working Party NO:2 on Tax And Tax Statistics Of The Committee On Fiscal Affairs. Paris, Mayıs-1993 (Complete Document Available On Olis In Its Original Format)

B. OECD ÜLKELERİNDEKİ VERGİLEME SİSTEMİ (ÜNİTER - SEDÜLER SİSTEM)

Bilindiği gibi gelir vergisinde iki ayrı sistem bulunmaktadır. Bunlardan biri üniter, diğeri ise sedüler sistem. Üniter sistemde çeşitli gelir unsurları (ücretler, karlar, faizler, kira gelirleri, v.b.) toplanarak tek bir tarifeye göre vergilendirilmektedir. Sedüler sistemde ise gelir unsurları ayrı ayrı vergilendirilmektedir.

Gelir vergisi sistemimiz üniter bir yapıya sahip olmakla birlikte, bazı gelir unsurlarının beyana dahil edilmemesi (örneğin faiz gelirleri) nedeniyle sistem karma bir yapıya sahiptir. (GVK Mad. 86-87)

Son yıllarda OECD ülkelerinin bir çoğu sedüler sistemden üniter sisteme geçmiştir. Bununla birlikte, iki sistem arasında ayırım yapmak bazı durumlarda kolay olmamaktadır. Çeşitli gelir gruplarına farklı vergi indirimi sistemlerinin uygulanması durumunda, örneğin, sözde üniter olan sistemin içinde sedüler bir vergi uygulaması mümkün olmaktadır. Belçika, Danimarka ve Fransa gibi ülkelerde, sermaye gelirin ayrı bir tarifinin uygulanması üniter sistemin içine sedüler sistemin sokulması şeklinde yorumlanabilmektedir. (34)

---

(34) Nevzat Saygılıoğlu a.g.e. s. 19

C. OECD ÜLKELERİNDE GELİR VERGİSİNİN DAHA ADİL HALE GETİRİLMESİ YÖNÜNDEKİ ÇALIŞMALAR

OECD ülkelerinde, son yıllarda gelir vergisinin daha adil hale getirilmesine yönelik değişiklikler aşağıdaki şekillerde ortaya çıkmaktadır.

- Vergi Matrahlarının Genişletilmesi :

Vergi matrahının genişletilmesi, bazı vergi kolaylıklarının kaldırılarak şimdiki kadar vergiye tabi olmayan bazı gelir unsurlarının vergiye tabi tutulması (ek gelirler veya sermaye gelirleri gibi) şeklinde gerçekleştirilmektedir. OECD ülkelerinin birçoğunda emeklilik ödemeleri gibi yeni vergi kolaylıklarının devreye sokulmasına ve kişilerin hisse senedi satın almalarını teşvik etmelerine rağmen, vergi matrahı genişletilmektedir.

Bütün vergi kolaylıklarının ortadan kaldırılması mümkün görülmemektedir. Vergide yatay eşitliğin sağlanması için, bazı ülkelerde ilk dilim sıfır oranlı vergiye tabi tutulmakta veya belirli bir eşiğin altındaki gelir unsurları vergilendirilmede dikkate alınmamaktadır. Bazı ülkelerde ise, vergiye tabi gelire kıyasla vergilenebilir gelir azaltılarak matrahta indirim uygulanmaktadır. Bazı ülkelerde ise bir vergi kolaylığı olarak vergi kredisi sistemi uygulanmaktadır. Vergi kredileri, ödenecek vergiden yapılan götürü indirimlerdir ve mutlak değerleri mükellefin gelirinden bağımsızdır. Bazı ülkelerde, vergi kredisi miktarı, vergilendirilebilir gelir miktarını aşabilmekte ve bu fark mükellefe verilmektedir. Vergi indirimleri ise vergilendirilebilir gelirin azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

- Tarifelerdeki artan oranlılığın azaltılması,
- Çeşitli kaynaklardan elde edilen gelirlere ilişkin vergi rejimlerinin yeniden düzenlenmesi
  - Vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınmaya karşı mücadele edilmesi,
  - Vergi idaresinin iyileştirilmesi,
  - Farklı gelir grupları ve aile birimleri arasındaki vergilemedeki farklılıklarının giderilmesi, (verginin evlilik kurumu üzerinde olumsuz etkide bulunmaması),
  - Vergi kredilerinin yerini vergi indirimleri ve kolaylıklarının alması,
  - En yüksek gelir grubuna girenler için asgari ve azami vergi uygulamasına gidilmesi.

D. ORTALAMA ÜRETİM İŞÇİSİ (APW) KAZANÇLARINDA ORTALAMA VERGİ ORANLARI

Yüksek vergi oranlarının çalışma isteği üzerindeki olumsuz etkisi ve kayıtdışı (yeraltı) ekonomisinin bu yolla teşvik edilmesi, son yıllarda birçok ülkede gelir vergisi oranlarının düşürülmesine yol açmıştır. Yüksek vergi oranları, kendini vergiden kurtaranlar ile bunu başaramayanlar arasında bir adaletsizlik yaratmaktadır. Bazı ekonomistler, vergi oranlarındaki düşüşün, gelir vergisinde verimi artıracağını ve bunun da ekonomik faaliyete bağlı olarak büyümeyi hızlandıracağını ifade etseler de, bu konu halen tartışmaya açık kalmaktadır. **(35)**

OECD ülkeleri topluca değerlendirildiğinde 1986 yılından itibaren bütün ülkelerde vergi tarife ve oranlarında değişiklikler yapıldığı, bu değişikliklerin genel seviyesinin vergi oranlarının düşürülmesi şeklinde gerçekleştiği söylenebilir.

Türkiye, vergi oranları değişikliklerinin uzağında kalmamış olmakla birlikte, OECD ülkeleri arasında vergi tarifelerinin ilk dilimindeki vergi oranı en yüksek olan ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. Bu oran İzlanda'da 33, İrlanda'da 30, Belçika, İspanya, Türkiye ve İngiltere'de 25'tir. Diğer ülkelerde ise 1 ile 24 arasında değişmektedir. **(36)**

Satın alma gücü paritesine göre, OECD ülkeleri arasında ortalama üretim işçisinin kazanç seviyesi en düşük ülke Portekiz'den sonra Türkiye'dir. 1988 yılından sonraki ekonomik gelişmelerin Türkiye'nin sıralamadaki yerini değiştirmedeği hatta Portekiz'in daha iyi bir konuma geldiği söylenebilir. Ortalama bir üretim işçisinin gelirinin vergilendirilmesinde ortalama vergi oranı Türkiye'de %30 olarak hesaplanmıştır. **(37)**

Bu oran OECD ülkeleri ortalamasına yakındır. (Ortalama %28.64'tür). Ortalama üretim işçisinin gelirini %30'dan daha düşük bir vergi oranına tabi tutan ülke sayısı 12, daha yüksek vergi oranına tabi tutan ülke ise 9'dur. Ancak, yüksek vergi oranına tabi tutulan ülkelerdeki işçi ücreti (satın alma paritesine göre) Türkiye'deki bir işçinin gelirinin bir buçuk- iki katı civarındadır. Standart olmayan yardımlar da dikkate alındığında ortalama oran

Türkiye'de %22.1, OECD ülkeleri ortalama oranı ise %14.15'tir. Her iki durumda da Türkiye'de ortalama üretim işçisinin kazancına uygulanan vergi oranı, (genel ücret seviyesi diğer ülkelerin yarısı kadar olmasına rağmen) OECD ülkeleri ortalamasının üstündedir.

---

(35) Nevzat Saygılıoğlu a.g.e. s. 30

(36) Nevzat Saygılıoğlu a.g.e. s. 65

(37) Nevzat Saygılıoğlu a.g.e. s. 66

Tablo 5.2 - Ortalama Üretim İşçisi (APW) Kazançları Servisindeki Efektif Ortalama Vergi Oranları ve Tarife Evli ve İki Çocuklu 1989 (1)

	APW KAZANÇ SEVİYESİ		TARİFE ORANI (2)		TOPLAM	ORTALAMA ORAN STAN. OLMAYAN YARDIMLAR HARIÇ
	MAHALLİ	SAT. AL. GÜ. PARİTELERİ	FEDERAL	DEVLET* MAHALLİ		
	PARA	ABD DOLARI				
AVUSTURALYA	27.212	18.386	39	-	39	17.9
AVUSTURYA	223.288	13.699	32	-	32	3.0
BELÇİKA	713.030	16.132	40	7(4)	43	10.8
KANADA	27.198	21.586	17	55(4)	27	10.8
DANİMARKA	192.700	18.709	22	30	52	35.6
FİNLANDİYA	95.251	14.367	26	16	42	23.7
FRANSA	96.270	12.992	5	-	5	-
ALMANYA	43.306	18.120	n.a	-	n.a	9.2
YUNANİSTAN	1,337,062	11.050	28	-	28	3.7
İRLANDA	11.100	14.939	32	-	32	17.0
İTALYA	22,280,000	15.054	26	-	26	14.8
JAPONYA	3,467,800	17.083	10	5	15	1.9
LÜKSEMBURG	787.000	19.010	12	-	12	-
HOLLANDA	41.700	18.052	32	-	32	9.1
YENİ ZELANDA	28.524	16.115	24	-	24	21.7
NORVEÇ	167.232	19.674	19	27	46	18.6
PORTEKİZ	712.280	7.217	16	-	16	2.0
İSPANYA	1,513,095	13.510	26	-	26	6.8
İSVEÇ	140.440	15.216	17	31	48	35.7
İSVİÇRE	48.400	20.083	2	7	9	5.8
TÜRKİYE (*)	4,247,774	9.048	30	-	30	22.1
İNGİLTERE	11.583	18.682	25	-	25	15.6
A.B.D.	22.208	22.208	15	7.6(5)	21	11.5

- (1) Türkiye 1988 yılına dayanmaktadır.
  - (2) Üretim işçisinin kazanç seviyesinde uygulanan oran Standart olmayan yardımların hesabı yok.
  - (3) Ortalama devlet/mahalli gelir vergisi oranı
  - (4) Merkezi hükümet gelir vergisi yüzdesi
  - (5) Detroit, Michigan.
- Kaynak: Üretim İşçisinin Vergi/Kazanç Durumu (OECD, 1990)

(*) Yabancı bir işçi ile ABD Doları bazında aynı ücreti alan bir Türk işçisinin satın alma gücünün üç katı olması bizce mümkün görülmemektedir. Şöyleki, 1988 yılında ortalama ücreti 4.247.774 TL. olan bir ücretlinin ABD Doları cinsinden kazancı $(4,247,774 : 1.813,02) = 9.048$ ABD Doları almaktadır. Bazı maddelerin AT ülkelerine göre daha ucuz olduğu bilinmekle birlikte, fiyatların bire 3.8 nispetinde olması söz konusu değildir. Bu nedenle Tablo 5.2 de Türkiye için gösterilen satın alma gücünün daha düşük olması gerekir. Özellikle son yıllarda AT ülkeleri ile Türkiye'deki fiyatlar arasındaki fark dolar bazında azalmaktadır.

Öte yandan, 1988 yılında asgari ücretlinin aylık tutarı 101.125 TL yıllık tutarın ise 1.201.500 TL'dir. Tabloda ortalama üretim işçisi kazancı 4.247.774 TL. olduğuna göre, ortalama üretim işçisinin kazancı, asgari ücretin 3.5 katı olarak hesaplanmıştır.

E. SOSYAL GÜVENLİK KESİNTİLERİNİN DURUMU

Ücretler üzerinden vergiden başka bir de sosyal güvenlik primleri kesilmektedir. Sosyal güvenlik primlerinin oranı genellikle tektik ve artan oranlı değildir. Ücretler üzerinden yapılan kesintilerin durumu bir ülkeden diğerine değişmektedir. Ülkemizde SSK primi matrahında üst tavan uygulaması vardır. İşçinin bu tavanın üstündeki gelirinden SSK primi kesilmez. **(38)**

Orta düzeyde kazanç elde eden bekar bir işçinin gelir düzeyi esas alınarak işçiden kesilen gelir vergisi ve sosyal güvenlik primi kesintilerinin OECD ülkeleri açısından nisbi önemi Tablo: 5.3'de gösterilmiştir. **(39)**

Ücretler üzerinden yapılan vergi dışındaki kesintiler de uluslararası karşılaştırmalarda vergi gibi değerlendirilmektedir. Çünkü bu tür kesintiler kamu gelirleri içinde yer almaktadır. Tablo: 5.3'de de görüleceği üzere ortalama bir üretim işçisinin ücretinden kesilen vergi ve sigorta primleri toplam %32 olup, ülkemiz yüksek oranda kesinti yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak, Türkiye ile ilgili rakam 1987 yılına aittir. 1988 yılında yürürlüğe konulan tasarruf fonu kesintileri de dikkate alındığında %32 oranı daha da yükselecektir.

---

(38) SSK primi hesabında tavan ücret, memur katsayısı ile 6650 gösterge rakamının çarpılmasıyla bulunmaktadır. 1.11994/31.3.1994 tarihleri arası için bu tutar 6.517.000 TL.dir.

(39) Nevzat Saygılıoğlu, a.g.e. s. 67

Tablo 5.3 - 1985 ve 1989 Gelir Vergisi Sosyal Güvenlik Primleri (1)

ÜLKE (2)	Gelir Vergisi ve Prim (%)		Gelir Vergisi Ödemeleri		Sosyal Güvenlik Primleri (%)	
	1986	1990	1986	1990	1986	1990
DANİMARKA	47	46	44	40	3	6
İSVEÇ	47	36	37	36	0	0
HOLLANDA	36	38	12	11	26	27
ALMANYA	36	35	19	18	17	17
BELÇİKA	35	36	23	24	12	12
FINLANDIYA	34	34	31	31	3	4
NORVEÇ	34	33	26	23	8	10
İRLANDA	33	35	25	27	8	9
TÜRKİYE (3)	32	32	22	23	10	9
İNGİLTERE	27	31	19	22	8	9
İTALYA	27	28	18	19	9	9
A.B.D.	26	30	18	23	8	7
LÜKSEMBURG	26	29	14	17	12	12
KANADA	24	23	20	19	4	4
FRANSA	24	23	7	7	18	15
AVUSTURYA	23	26	7	10	16	16
AVUSTRALYA	24	23	22	22	1	1
YENİ ZELANDA	22	27	22	27	0	0
İSVİÇRE	21	21	11	11	10	10
PORTEKİZ	18	17	7	5	11	12
İSPANYA	18	19	12	12	6	6
YUNANİSTAN	17	16	4	3	13	13
JAPONYA	15	16	8	9	7	7

(1) Brüt kazancın yüzdesi şeklinde bir ortalama üretim işçisi (evli olmayan) tarafından yapılan ödeme, ülkeden ülkeye önemli ölçüde farklılık gösteren bu gelir seviyesine rağmen, bu rakamlar harcamaya ilişkin indirimleri hesaba katmamıştır. Bunlar, devletin tabi kıldığı düzeylerde alınan vergiyi içermektedir.

(2) 1989 da düzenlenen edilen en yüksek yüzdeye göre sıralama

(3) 1989 rakamları 1987 ile ilgilidir.

Kaynak: Üretim İşçilerinin Vergi, Kazanç Durumu (OECD 1990)

F. AT VE TÜRKİYE'DE ÜCRETLİLER ÜZERİNDEKİ VERGİ YÜKÜ KARŞILAŞTIRMASI

Gerek OECD ülkeleri gerekse AT ülkelerinde ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde farklı uygulamalar mevcuttur. Bazı ülkelerde sosyal yardımlar ücretin içinde önemli bir paya sahipken, bazılarında bu oran düşük kalmaktadır. Ayrıca, bazı ülkelerde gelirin belli bir miktarı vergi dışı bırakıldığı halde bazı ülkelerde gelirin tamamı (İtalya gibi) vergiye matrah olmaktadır.

Tablo: 5.4'de AT üyesi ülkeler ile Türkiye'de brüt ücret üzerinden yapılan kesintiler ve ele geçen net tutar yüzde olarak gösterilmektedir.

Tablo : 5.4 İle İlgili Açıklamalar.

1- AT. üyesi ülkelerde ülkemizdeki asgari geçim indirimine (özel indirim) benzeyen bir uygulama vardır.

2- Mahalli idare ve benzeri kurum ve kuruluşlarca yapılan vergi benzeri kesintiler

3- Aile, çocuk v.b. yardımlar bu kapsam içerisindedir. Ülkemizde kamu kesiminde çalışanlara çocuk için 1.1.1994'ten itibaren 49.000.-TL., çalışmayan eş için 294.000.-TL. sosyal yardım ödenmektedir. Özel sektörde ise, sendikalar toplu sözleşmelerde benzeri sosyal yardımlar almaktadırlar.

Kamu kesiminde iki çocuklu, eşi çalışmayan asgari ücret seviyesindeki memura toplam 392.000.-TL. ödendiği dikkate alınırsa bu oran Türkiye için %15.7 olmaktadır. Bu durumda ele geçen net ücret brüt ücretin %84.3 (üne tekabül etmektedir.

4- İrlanda'da sosyal güvenlik ödemeleri brüt ücretin % 7.7'si kadardır. Fakat bu oranın ancak % 2.8'i vergi matrahı hesaplanırken brüt ücretten düşürülmektedir.

5- İtalya'da sosyal güvenlik ödemeleri brüt ücretin % 8.8'i kadardır. Fakat bu oranın gelir vergisi matrahı hesabına etkisi yoktur.

6- Hollanda'da sosyal güvenlik ödemeleri brüt ücretin % 25.5'i kadardır. Fakat bu oranın ancak % 20.5'i vergi matrahı hesaplanırken düşürülmektedir.

7- İngiltere'de % 9'luk sosyal güvenlik ödemesinin vergi matrahı hesabına etkisi yoktur.

8- Zorunlu tasarruf kesintisi bu orana dahildir. (: %14 + 2).

Tablo 5.4 - AT Üyesi Ülkeler ve Türkiye'de Ücretin Bölünüşü

	BEL.	DAN.	FRA.	ALM.	YUN.	IRL.	İTAL.	L.BURG	HOLL.	POR.	İSP.	İNG.	TR.**
1- Brüt Ücret	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2- Sosyal Güvenlik Ödemeleri	12.1	2.0	16.5	17.1	15.9	7.7(4)	8.8(5)	12.2	25.5(6)	11.0	6.0	9.0(7)	16(8)
3- Vergiye Tabii Olmayan Ücret Parçası (1)	8.9	1.8	23.3	20.8(9)	38.1	46.3	-	8.7	40.2	121.3(10)	2.0	38.6	24.0
4- Vergi Matrahı (1-2+3)	79.0	96.2	60.1	61.1	66.0(11)	50.9	100.0	79.1	44.3(12)	-	92.0	61.4	60.0
5- Kesilen Gelir Vergisi (Brüt Ücretin %'si)	14.6	14.6	6.8	8.6	2.5	17.8	16.1	1.0	9.1	4.0	10.0	16.6	15.0(13)
6- Diğer Vergi Benzeri Kesintiler (2)	0.9	21.1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.4(14)
7- Brüt Ücretten Yapılan Kes. Top. (2+5+6)	27.6	37.7	23.3	25.7	18.4	25.5	24.9	13.2	34.6	15.0	16.0	25.6	31.4
8- Kesintilerden Sonra Kalan Miktar (1-7)	74.2	62.3	76.7	74.3	81.6	74.5	75.1	86.8	65.4	85.0	84.0	74.4	68.6
9- Devlet Tarafından Yapılan Yardımlar (3)	103.0	5.5	7.2	4.5	20.0	3.5	3.4	10.4	7.4	5.2	0.4	7.7	-(15)
10 - NET ÜCRET (8+9)	82.7	67.8	83.9	78.8	101.6	78.0	78.5	97.2	72.8	90.2	84.4	82.1	68.6

Kaynak: La Situation des ouvriers au regard de l'impôt et des transferts sociaux 1984-1987 OECD Paris, 1988
(Tablo İşveren Dergisi Haziran 1990 Sayı 9 SY. 22'den alınmıştır.)

(**) Türkiye ile ilgili rakamlar 1994 yılı asgari ücret tutarına göre tarafımızca hesaplanmıştır.

(Asgari ücret brüt tutarı; 2.497.500; özeldirim: 600.000 TL. Tasarrufu Teşvik Fonu %2)

9- Almanya'da vergiye tabi olmayan % 9'lük ücret parçasının %2.7'sini asgari geçim indirimi, %12.4'ünü aile yardımı, %1.4'ünü çocuk yardımı, %4.3'ünü ise kilise vergisi (church tax) oluşturmaktadır.

10- Portekiz vergiye tabi olmayan % 121.3'lük ücret parçasının %97,9'unu asgari geçim indirimi, %19,4'ünü çocuk yardımı, %4'lük kısmı ise meslek harç ve giderleri oluşturmaktadır.

11- Yunanistan'da vergi matrahı hesaplanırken gerekli kesintilerin yapılmasından sonra %20'lik bir ücret parçası matraha eklenmektedir.

12- Hollanda'da vergi matrahı hesaplanırken gerekli kesintilerin yapılmasından sonra %5'lik bir ücret parçası matraha eklenmektedir.

13- Ülkemizde gelir vergisi oranı % 25'tir. Gelir vergisi matrahı, brüt ücretten SSK Primi (%14), zorunlu tasarruf kesintisi (%2) ve özel indirim (600.000.-TL.) ve sendika aidatı indirildikten sonra bulunmaktadır. Asgari ücretli için bu oran % 15,4 olduğu halde, brüt ücreti asgari ücretin 4 katı (9.900.000.TL.) alanda bu oran % 21.7, 50.000.000.-TL. ücret alanda %33.6, 85.000.000.-TL. ücret alanda % 37.8 olmaktadır.14- Damga vergisi kesintisi ülkemizde binde 4'tür.

15- Ülkemizde kamu kesiminde çalışanlara ödenen çocuk ve çalışmayan eş vergisizdir. Özel kesimde de toplu sözleşme ile sağlanan çocuk yardımı vergiye tabi değildir. Tabloda bu hususlara yer verilmemiştir.

Tablo: 5.4.'deki 7. satırda brüt ücretten yapılan kesintiler gösterilmektedir. AT ülkelerinde bu oran ortalama %24 olduğu halde, Türkiye'de ücret seviyesi düşük olmasına rağmen %31.4'tür. Bu oran, ücret üzerinden en yüksek oranda kesinti yapan Danimarka ve Hollanda'dan sonra Türkiye'yi 3. sıraya çıkarmaktadır. Sosyal yardımlar (çocuk ve eş yardımı... gibi) dikkate alınmadığı takdirde brüt ücret üzerinden en fazla kesinti yapan ülke Türkiye olmaktadır. Ücretin işverene maliyeti yönünden konunun değerlendirilmesi halinde ise bu oran yükselmekte ve %45.4'e çıkmaktadır. (Tablo:3.8)

G. OECD ÜLKELERİNDE TOPLAM VERGİ YÜKÜ VE TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRILMASI VE DEĞERLENDİRMELERİMİZ

Türkiye'de vergi yükü oranı Gelirler Genel Müdürlüğü'nce yapılan hesaplamalar ile OECD tarafından yapılan hesaplamalar arasında farklılıklar görülmektedir.

Tablo: 5.5'in incelenmesinden de görüleceği gibi Türkiye'de vergi yükü gerek oransal olarak, gerekse kişi başına vergi geliri yönünden OECD ülkeleri ortalamasının hayli altındadır. Türkiye'de kişi başına vergi geliri OECD ülkelerinin %6'sı kadardır. Toplam vergi gelirleri / GSYİH oranı yönünden de Türkiye'deki vergi yükü OECD ülkeleri ortalamasının yaklaşık 10 puan altındadır. Sosyal güvenlik primleri hariç olarak yapılan hesaplamada, farkın az olması Türkiye'de sosyal güvenlik şemsiyesinin altına alınmayan nüfusun büyüklüğü ile açıklanabilir.

Ancak, D.İ.E.'nce hesaplanan yeni milli gelir serisine göre yapılan vergi yükü oranı ise eski seriye göre yapılan vergi yükü oranının 5-6 puan daha altında çıkmaktadır.

Ek:1'deki tabloda yeni ve eski serilere göre hesaplanan vergi yükleri yeralmaktadır. Örneğin, 1989 yılı için bu oranlar 14.5 ve 17.6'dır. Eski seriye göre ise aynı oranlar 20.6 ve 24.2 olarak hesaplanmıştır. Uluslararası karşılaştırmalarda yeni seriye göre çıkan oranları dikkate almak gerekir. Yeni seriye göre 1993 yılı için hesaplanan vergi yükleri ise 19.1 ve 24.1'dir. 1988'den itibaren vergi yükünde hissedilir bir artışın olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de vergi yükü oranı OECD ülkelerinin hemen hemen üçte ikisi kadardır. Kişi başına düşen milli gelirin az olması, vergi gelirlerini arttırmada en büyük engeldir. Bu nedenle Türkiye'de Avrupa ülkeleri veya sanayileşmiş diğer ülkeler kadar vergi toplamak mümkün değildir. Ancak, devletin kamu harcamaları için ihtiyaç duyduğu gelirleri de mutlaka vergi tabanını genişleterek, vergi gelirleriyle karşılaması gerekir. Çünkü başka bir yol yoktur. Kamu giderlerinin borç ve faizle finanse edilmesi sonucu, gelinen nokta ortadadır. Ek vergi gelirlerinin mutlaka ücretli kesim dışındakilerden diğer bir ifade ile müteşebbis ve rant geliri elde edenlerden sağlanması, ücretlilerin vergi yükünün ise vergi adaletinin (yatay ve dikey adaletin) gerçekleştirilmesi bakımından bugünkü duruma göre daha aşağıya çekilmesi ve vergi baskısının azaltılması gerekmektedir.

Tablo 5.5 - OECD Ülkelerinde Vergi Yükü Oranları ve Vergi Gelirleri (1989)

	Toplam Vergi Gelirleri / GSYİH 1989	Toplam Vergi Gel. (Sos. Güv. Prim. hariç/ GSYİH)	Gelir+ Kurumlar Vergisi/ GSYİH	Mal ve Hizmet lerden Alınan Vergiler/ GSYİH	Toplam Vergi Gelirleri (\$ MİLYON)	Kişi Başına Vergi Geliri (\$)
AVUSTURALYA	30.1	30.1	17.2	8.5	88.558	5.269
AVUSTURYA	41.0	27.3	9.9	13.3	51.838	6.805
BELÇİKA	44.3	29.1	16.6	11.3	67.706	6.813
KANADA	35.3	30.7	16.7	10.4	196.889	7.501
DANİMARKA	49.9	48.7	29.7	16.5	52.929	10.314
FİNLANDIYA	38.1	35.1	19.2	14.4	43.999	8.867
FRANSA	43.8	24.6	7.6	12.6	421.372	7.503
ALMANYA	38.1	24.3	13.3	9.7	452.749	7.304
YUNANİSTAN	33.2	22.8	6.1	15.0	18.008	1.795
İZLANDA	33.8	32.9	9.2	18.7	1.755	6.935
İRLANDA	37.6	32.2	13.2	16.7	12.756	3.629
İTALYA	37.8	25.3	14.0	10.2	328.788	5.716
JAPONYA	30.6	22.1	15.0	3.9	893.846	7.260
LÜKSEMBURG	42.4	31.3	17.4	10.3	3.399	9.017
HOLLANDA	46.0	27.2	13.3	12.0	103.002	6.936
YENİ ZELANDA	40.3	40.3	23.4	13.0	16.855	5.049
NORVEÇ	45.5	33.2	14.9	16.5	41.390	9.790
PORTEKİZ	35.1	25.9	9.3	15.8	15.913	1.624
İSPANYA	34.4	22.5	11.3	9.9	130.913	3.343
İSVEÇ	56.1	41.4	24.1	13.5	106.478	12.537
İSVİÇRE	31.8	21.4	12.7	5.9	56.345	8.381
TÜRKİYE	29.0 (1)	24.5 (2)	9.1	7.1	22945 (3)	416 (4)
İNGİLTERE	36.5	30.1	14.2	11.3	305.977	5.349
A.B.D.	30.1	21.3	13.3	4.9	1,522,172	6.119
OECD ORT.	38.4	29.3	14.6	11.7	206.524	6.428
AVRUPA ORT.	39.7	29.5	14.0	12.7	117.803	6.477

Kaynak: Vergi İstatistikleri Yıllığı (1982-1991) Gelirler Genel Müdürlüğü Yayını

(1) Gelirler Genel Müdürlüğünce 25.4 olarak hesaplanmıştır.

(2) Gelirler Genel Müdürlüğünce 20.8 olarak hesaplanmıştır.

(3) Gelirler Genel Müdürlüğünce 20.041 olarak hesaplanmıştır.

(4) Gelirler Genel Müdürlüğünce 363 olarak hesaplanmıştır.

VI. BÖLÜM
GENEL BİR DEĞERLENDİRME
ve
ÖNERİLER

A. SONUÇLAR VE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren dünyada meydana gelen siyasi ve iktisadi alanlardaki büyük değişiklikler ve uygulamaların bir sonucu olarak, ekonomilerde kamu kesiminin önem ve ağırlığının azaltılması, tasarruf eğiliminin yüksek olduğu sektörlerdeki vergi yükünün hafifletilerek sermaye birikiminin sağlanması ve yatırımların kamu yerine özel sektör eliyle yürütülmesi şeklindeki iktisat politikaları (liberal ekonomi modeli) ülkemizde de uygulama alanı bulmuştur. Bu değişmelerin bir sonucu olarak vergi politikalarında da bazı değişiklikler yapılmıştır. Batı ülkelerinde ve ABD'de uygulamaya konulan ve "arz yönlü iktisat" ve "arz yönlü vergi politikası" olarak özetlenen bu değişikliklerin üç önemli amacı vardı:

1. Vergi oranlarının düşürülmesi suretiyle vergi tabanının genişletilerek vergi kaçağının azaltılması ve toplam vergi hasılatının artırılması.

2. Azalan vergi yükü nedeniyle özel kesim tasarruflarının artırılarak, sermaye birikiminin sağlanması ve bu kaynakların yatırımlara yöneltilerek ekonomik canlılığın artırılması ve bu suretle de gerekli olan vergi gelirinin sağlanması. (Verginin yatırımlar üzerinde tarafsız olması)

3. Kamu harcamalarının mümkün olan alanlarda kısıtlanması.

4. Devletin ekonomi üzerindeki etkinliğinin azaltılması

Ekonomi ve vergi politikalarındaki bu yönelişlerin bir yansıması olarak ülkemizde de 1980'li yıllardan itibaren kurumlaşmayı ve sermaye birikimini teşvik etmek ve ihracatı artırmak amacıyla özellikle kurumlar vergisinde yer alan 20'ye yakın istisna nedeniyle kurumlara hem vergisel hem de diğer yönlerden büyük teşvikler sağlanmıştır. Bu teşvikler belli ölçüde etkisini göstermiştir.

Kurumlar vergisindeki istisnaların bir kısmı 1993 yılı sonunda çıkartılan 3946 Sayılı Kanun ile kaldırılmıştır.

1980-1993 döneminde vergi politikasının genel ekonomi politikasının aracı olarak etkin bir şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu politikaların en belirgin özelliği mümkün olduğu ölçüde ücretliler dışındaki kesimlerden vergi alınması veya alınmamasıdır!

1994 yılına gelindiğinde, bugüne kadar izlenen genel ekonomi ve vergi politikasının artık daha fazla sürdürülmesi imkanı olmadığı anlaşılmıştır. Bütün kesimler bu olgunun farkına varmış durumdadır. 1980-1993 dönemi politikalarının daha fazla sürdürülemeyeceği 1993 ve 1994 yılı bütçelerinde kendini iyice göstermiştir. Her iki bütçenin de ortak özelliği kamu giderlerinin borçla karşılanması, vergi gelirlerinin faiz giderlerini bile karşılamakta yetersiz kalmasıdır.

Türk toplumunun yaklaşık %40'ı (1989 yılında %37'si) ücretli konumundadır. Sanayileşmiş ülkelerde ise bu oran %70-80'ler civarındadır. Ülkemizde ücret geliri elde edenlerin yaşam standartlarının yükseltilmesinde örgütlenerek bir yandan ücretler genel seviyesinin yükseltilmesi yönünde çaba gösterilmeli, diğer yandan da ücret üzerindeki adil olmayan ağır vergi yükünün aşağıya çekilmesi gerekmektedir. Ücretler genel seviyesinin insanca yaşanabilecek seviyelere çıkartılması milli gelirin daha hakça bölüşümünü ücret üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi ile de toplumun bütün kesimlerinin kamu harcamalarına mali gücü oranında katılımını sağlayacaktır.

B. ÜCRETLERİN VERGİLENDİRİLMESİYLE İLGİLİ ÖNERİLERİMİZ

Vergilendirmede sadece kamu maliyesinin ihtiyaçları değil, aynı zamanda sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, gelirin yeniden dağılımının sağlanması ve verginin ekonominin doğal işleyişi üzerinde olumsuz etkide bulunmaması gibi kriterlerin de gözetilmesi gerekmektedir. Bugünkü konjoktürde, Hükümetin vergi gelirlerini azaltacak uygulamaların içine girmesi beklenmemelidir.

Türkiye'de vergi gelirlerinin düşük seviyede kalmasının en önemli nedeni verginin ekonominin bütün alanlarına eşit ve dengeli bir şekilde yaygınlaştırılmaması olgusudur. Verginin ücretliler üzerinde yoğunlaştırıldığı bir gerçek olmakla birlikte, ücretli kesimin de kendi içinde vergi yükünün adil dağılmadığını görmekteyiz. Bir asgari ücretli %18.8 oranında gelir vergisi öderken, ücretli kesimdeki efektif vergi yükü oranının daha aşağı seviyede kalması, ücretli kesim içinde de vergi adaletinin (yatay adalet) olmadığını göstermektedir.(Tablo 2.22 ve 2.23)

Vergi oranlarını %25'den başlatıp, %50-55 seviyesinde tespit etmenin vergi gelirlerini artırmayacağı ve artırmadığı bilinen bir gerçektir. Bu gerçeğe rağmen vergi oranlarının yüksek tutulması, en başta ücretli kesim olmak üzere, yasalara uyararak vergi ödeyen müteşebbislerin de ağır şekilde vergilendirilmesine yol açmaktadır.

Bu özet bilgilerden sonra ücretlerin vergilendirilmesinde şunlar yapılabilir:

1. Bütün OECD ve AT ülkelerinde olduğu gibi gelir vergisi tarifesindeki başlangıç dilimindeki vergi oranı %15 veya 20'ye çekilmelidir. Hükümet Gelir Vergisi Kanununun mükerrer 123. maddesindeki vergi indirimi yetkisini kullanmalıdır.

2. Vergiye tabi ücretin safi tutarının tespitinde dikkate alınan özel indirim tutarı asgari ücrete bağlanmalı ve asgari ücretin tamamı vergi dışı bırakılmalıdır. (Bakanlar Kurulunun özel indirim tutarını asgari ücret seviyesine kadar yükseltme yetkisi vardır, bu yetkisini kullanmakta gecikmemelidir.)

3. Başta ücretliler olmak üzere toplumun bütün bireylerinin yaşamlarını insanca sürdürebilmeleri için gerekli olan asgari gelirin vergi dışında tutulması anlamına gelen en az geçim indirimi kavramı vergi sistemimize yeniden ve gerçek anlamıyla alınmalıdır.

4. Sosyal sigorta prim oranları yüksektir. Bu oran %10 seviyesine indirilmeli ancak, sigorta primine esas tavanı ya tamamen kaldırılmalı veya bugünkü seviyesinden mutlaka daha yukarıya yükseltilmelidir. Bu şekildeki bir uygulama işçilerin emekliliklerinde geçinebilecekleri bir aylık almalarını sağlayacaktır. (Ay-

nı şey memurlar içinde geçerlidir.) Sigorta prim tavanının yükseltilmesi vergi gelirlerini de dolaylı şekilde artıracaktır. Organize olmayan işletmelerde işçilik ücretleri ya asgari ücret üzerinden ya da sigorta prim tavanından gösterilmektedir. Sigorta prim tavanının yükseltilmesi aynı zamanda bir vergi güvenlik müessesesi işlevi görecektir.

5. Hem ücretlinin işverene maliyetini yükseltmesi hem de (özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde) kayıtdışı ekonomiye neden olması nedeniyle ücret üzerinden alınan ve "İstihdam Vergisi" niteliğine dönüşen tasarrufu teşvik ve konut edindirme yardımı uygulamalarına son verilmelidir. Her iki kesintinin de kaldırılması Devletin personel harcamalarını da azaltacaktır.

6. Ücretliler üzerindeki vergi baskısının hafifletilmesi için mutlaka kar, faiz ve kira gelirlerinin kavranarak, vergi tabanının genişletilmesi gerekir. Bunlar yapılmadığı sürece vergi ve prim oranları düşürülse dahi, ücretliler üzerindeki vergi baskısı ve adaletsizliği devam edecektir.

7. Türkiye'de sendikalaşma oranı çok düşüktür. Emek kesiminin yasal ve idari nedenlerle örgütlenememesi genel ücret seviyesinin yükseltilememesinde en büyük etkenlerden biridir. Ücretlilerin milli gelirden daha fazla pay alması ve yaşam standartlarının yükseltilmesinin ancak sistemin daha da demokratikleşmesi ile mümkün olabileceği herkesçe bilinmeli ve kabul edilmelidir.

Ücretlerle İlgili Bazı Bilgiler (1980-1994)

		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
EMEKLİ K	Memur p.(*)	8	10	10	10	10	10	10	11	11	12-13	14	15	15	15	15
	Kurum p.	14	18	18	18	18	18	18	19	19	20-20	20	20	20	20	20
Oyak K.		10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Meyak K.		4	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
SSK KES.	İşçi P.	12	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
	Kurum P.	16-21	19,5-25	19,5-25	19,5-25	19,5-25	19,5-25	19,5-25	19,5-25	19,5-25	19,5-25	19,5-25	19,5-25	19,5-25	19,5-25	19,5-25
Genel İndirim		150	600	600	600	600	600	600	-	-	-	-	-	-	-	-
Özel İndirim						4,500	4,500	6,000	6,000	12,000	18,000	36,000	54,000	90,000	150,000	600,000
		150	4,500	4,500	4,500	9,000	13,500	18,000	18,000	24,000	30,000	48,000	60,000	-	-	-
Gelir Vergisi Oranı						27,000	36,000	48,000	48,000	54,000	60,000	78,000	90,000	-	-	-
	10-68	40	39	39	36	30	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
Mali Denge Vergisi		3	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Konut Edindirme Yardımı									3,500	15,000	25,000	50,000	80,000	80,000	80,000	80,000
								(1. YARI)	7,500	20,000	40,000	65,000	-	-	-	-
Tasarrufu	Ücret P.									2	3-4	4	4	4	4	2
	Teşvik Fonu									3	4,5-6	6	6	6	6	3
Asgari Ücret (Aylık)		5,400	10,000	10,000	16,200	24,525	24,525	41,400	41,400	74,250	126,000	225,000	414,000	801,000	1,449,000	2,497,500
									74,250	126,000	225,000	414,000	801,000	1,449,000	2,497,500	
Kıdem Tazminatı											601,600	1,568,000				11,805,500
	40,500	75,000	75,000	77,500	80,000	140,000	201,600	310,200	394,800	614,400	1,969,500	2,489,600	4,663,389	7,701,460		
Tavanı						102,500	149,450	223,200	329,000	470,000	1,049,250		3,385,187	5,917,293	8,687,965	
	(2. Yarı)									1,192,750					8,878,345	
															9,996,580	

(*) Ayrıca en yüksek devlet memuru maaşının %10'unu üzerinden Emekli Sandığı keseneği kesilmektedir. 1994 yılı için ilave kesenek matrahı 833.000 TL'dir.

Eski ve yeni GSMH serilerine göre vergi yükleri ve bazı ekonomik göstergeler

YILLAR	GSMH ESKİ	GSMH DPT YENİ	GSMH DİE MİLYON TL.	VERGİ GELİRLERİ	VERGİ GELİR /GSMH		Toplam ver. gel. Ver gel+Sosyal güvenlik prim.	Toplam vergi		Personel Harcamaları/ GSMH (YENİ)
					ESKİ	YENİ		ESKİ	YENİ	
1975	535.8	679.0		98.8	18.4	14.6	123	22.9	18.1	6.8
1979	2.199.5	2.816.1		417.3	19	14.8	498	22.7	17.7	8.2
1980	4.435.2	5.362.0		766.2	17.3	14.3	895	20.2	16.7	7.1
1981	6.553.6	8.040.1		1211.7	18.5	15.1	1.405	21.4	17.5	5.5
1982	8.735.1	10.699.5		1327.5	15.2	12.4	1.587	18.2	14.8	4.5
1983	11.551.9	14.111.0		1.938.0	16.8	13.7	2.285	19.8	16.2	5.3
1984	18.374.8	22.716.1		2.516.7	13.7	11.1	3.046	16.6	13.4	4
1985	27.796.8	35.974.7		4.289.7	15.4	11.9	5.037	18.1	14	4
1986	39.369.5	52.063.5		7.372.1	18.7	14.2	8.452	21.5	16.2	4
1987	58.564.8	76.613.0	76.033.354.5	11.106.0	19	14.5	13.128	22.4	17.1	4.4
1988	100.582.2	134.060.1	130.860.974.4	18.641.0	18.5	13.9	21.896	21.8	16.3	4.3
1989	170.412.4	235.305.5	233.069.581.7	34.047.0	20	14.5	41.304	24.2	17.6	5.9
1990	287.254.2	399.839.8	395.334.948.7	62.172.0	21.6	15.5	77.716	27.1	19.4	7.5
1991	453.206.5	630.785.3	622.563.028.7	104.805.0	23.1	16.6	130.928	28.9	20.8	8.9
1992	774.318.6	1.077.718.2	1.072.113.842.2	191.674.0	24.8	17.8	243.298	31.4	22.6	9.5
1993	1.227.682.2	1.708.722.1		326.669.0	26.6	19.1	411.921	33.6	24.1	9.6

Kaynak: DPT : Temel Ekonomik Büyüklüklerden derlenmiştir.
(1) DİE - İstatistik Yıllığı. 1993 s. 600

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Akalın, Prof. Dr. Güneri: Ücretliler Üzerindeki Aşırı Vergi Yükü Piyasa Mekanizmasına Haksız Müdahaledir. İşveren Dergisi, Haziran 1990, Sayı: 9, s. 4-19.
2. Akdoğan, Doç. Dr. Abdurrahman: Gelir Vergisi Açısından Vergi Adaletine Teknik Bir Yaklaşım, AİTİA Maliye Fakültesi, Yayın. No:1 Ankara, 1980.
3. Aktan, Yrd. Doç. Dr. Coşkun Can: Arz Yönlü Vergi Politikası: Kanıtların Gözden Geçirilmesi, Vergi Sorunları Dergisi, 1991/3.
4. Aktan, Yrd. Doç. Dr. Coşkun Can: ABD'nde Vergi İndirimleri Politikası ve Etkileri, Vergi Dünyası Dergisi, Haziran 1991, Sayı: 118.
5. Aktan, Yrd. Doç. Dr. Coşkun Can: Rasyonel Beklentiler ve Vergi Politikası, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 1991/5.
6. Aliefendioğlu, Dr. Yılmaz (Anayasa Mahkemesi Üyesi): Vergileme Yetkisi ve 1980 Sonrası Türk Vergi Politikası, Vergi Dünyası Dergisi, Mayıs 1984 Sayı: 33.
7. Altuğ, Prof. Dr. Osman: Kayıtdışı Ekonomi, Asomedy Dergisi, Aralık 1993 (Ankara Sanayi Odası Yayını).
8. Arsan, Doç. Dr. H. Üren: Vergi Yükü Üzerinde Bir İnceleme. Teori, Metodoloji ve Türkiye'ye Ait Bazı Hesaplar, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.
9. Aralık 1993'de Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumları (DİE).
10. AT ve Türkiye'de Ücretler Üzerindeki Vergi Yükü, İşveren Dergisi, Haziran 1990 Sayı: 9, s. 20-23 (Araştırma).
11. 1994 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Maliye Bakanlığı, Ankara, Ekim 1993.
12. 1993 Yıllık Ekonomik Rapor, Maliye Bakanlığı.
13. Boratav, Doç. Dr. Korkut: 100 Soruda Gelir Dağılımı, Gerçek Yayınevi, 4. Baskı İstanbul 1980.
14. Boratav, Prof. Dr. Korkut: 1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, Gerçek Yayınevi İstanbul 1991.
15. Çağan, Doç. Dr. Nami: Vergilendirme Yetkisi, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1982.

16. DISK-AR Dergisi, "Devletin Giderini Ücretliler Ödüyor", Aralık 1993, Sayı: 9.
17. DPT Temel Ekonomik Büyüklükler, Haziran 1993.
18. DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992), Mayıs 1993.
19. DPT Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler, Kasım 1993.
20. Erginay, Prof. Dr. Akif: Vergi Hukuku, 10. Baskı, Turan Kitabevi, Ankara 1982.
21. Ertuna, Prof. Dr. Özer: "Türkiye'de KİT'ler ve Özelleştirme", Yaklaşım Dergisi, Sayı:11 Kasım 1993, Ankara.
22. Eyüpgiller, S. Saygın: Türk Gelir Vergisi Tarifeleri: Zaman İçindeki Gelişimi ve Bazı Tespitler, Yaklaşım Dergisi, Sayı: 3, Mart 1993.
23. Gelir Dağılımı Araştırması, 1973 DPT Yayın. No: DPT:1495-SPD: 290 Eylül 1976.
24. Gözükara, Öcal: İngiliz Gelir Vergisi Sisteminde Özel İndirimler, Vergi Dünyası Dergisi, Ekim 1991, Sayı: 122.
25. İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Mezunları Derneği, Türkiye 1. Vergi Kongresi 14-15 Ocak 1992, Konferans Yayınları, No: 2.
26. Kamu Hesapları Aylık Bültenleri, Muhasebat Genel Müdürlüğü.
27. Kazgan Prof. Dr. Gülten, İ. Önder, Prof. Dr. , Doç. Dr. H., Kirmanoğlu, Tuncer Doç. Dr. N.: Türkiye'de Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar, Ankara 1992, Ekonomik ve Sosyal Sorunlar - Çözüm Önerileri Dizisi 3, (TOBB).
28. Meral, Bayram (Türk-İş Genel Başkanı): Güncel Sorunlarıyla Sendikal Hareket 2, Yol-İş Yayınları, Nisan 1993, Ankara.
29. OECD Working Party No:2 On Tax Analysis And Tax Statistics of The Committee On Fiscal Affairs. Paris Mayıs 1993 (Complete Document Available On Olis in its Original Format)
30. Oyan, Oğuz: Dışa Açılma ve Mali Politikalar Türkiye: 1980-1989, V Yayınları, 2. Basım 1989.
31. Öncel, Prof. Dr. M., Çağan, Doç. Dr. M., Kumrulu, Doç. Dr. A.: Vergi Hukuku C.1. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 477 Ankara 1984
32. Sabuncu, M. Faruk: "Gelişmekte Olan Ülkelerde, Makroekonomik Politikaların Vergi Düzeyi (Yükü) Üzerindeki Etkileri ve Vergi Reformu Üzerine", Vergi Sorunları Dergisi, Kasım-Aralık 1993, Sayı: 69.
33. Saygılıoğlu, Doç. Dr. Nevzat (Gelirler Gen. Müd. Yrd.): OECD Ülkelerinde Vergileme (Çeviri), Yaklaşım Yayıncılık Ankara, 1993.
34. Saygılıoğlu, Doç. Dr. Nevzat (Gelirler Gen. Müd. Yrd.): "Bazı Vergi Manzaraları", Yaklaşım Dergisi, Sayı: 2, Şubat 1993.
35. Saygılıoğlu, Doç. Dr. Nevzat (Gelirler Genel Md. Yrd.): 1.1.1993 Tarihi İtibariyle Otomatik Olarak Yürürlüğe Giren Vergi Hükümleri, Yaklaşım Dergisi, Sayı: 1, Ocak 1993.
36. Saygılıoğlu, Doç. Dr. Nevzat: Yeni Vergi Düzenlemeleri ve 1994 Başında Yürürlüğe

- Giren Rakamsal Değerler, Yaklaşım Dergisi, Sayı:9, Ocak 1994.
37. Seviğ, Dr. Veysi: "Bütçe Açıkları Vergi Gelirleri İle Kapatılmalıdır" 17.12.1993 Tarihli Dünya Gazetesi.
  38. Temel, Adil (DPT uzmanı): Gelirden Alınan Vergilerle İlgili Efektif Vergi Yüğü Analizi (1987-1992), DPT İktisadi Planlama Genel Müdürlüğü, Ocak 1994, (Yayınlanmamış Rapor).
  39. Temel A., M. A., Akçay, Gürmeriç M.: 1980-1992 Dönemi Faktör Gelirlerindeki Gelişmeler, DPT İktisadi Planlama Genel Müdürlüğü, Ocak 1994 (Yayınlanmamış Rapor).
  40. TOBB Ekonomik Rapor 1992, TOBB.
  41. Türkiye'de Vergi Yüğü (1975-1984) Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK Yayını, No: 1986/27.
  42. Üstünel , Prof. Dr. Besim: Ekonominin Temelleri, 3.Bası, Ankara 1975.
  43. Vergi İstatistikleri Yıllığı 1982-1991, Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara 1992.
  44. Yereli, A. Burçin, Meriç M.: Vergilendirme Yetkisi ve Kamu Kaynaklarının Kullanımı, Vergi Sorunları Dergisi, Mayıs-Haziran 1993, Sayı: 66.
  45. Yereli, A. Burçin: İşveren Üzerindeki Ücret Yüğü, Ücret Üzerindeki Devlet Yüğü, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 1991/6.